Triumphus Cru

Liber testamentati legatus pro libraria theologorum
studii Cracovien: olim venerabilis ac egregii viri domini
Nicolai Czepel de Posnania decretorum doctoris prepo-
siti Wratislavien et canonici ecclesiarum Gnesnen
Cracovien Posnanien Wladislavien et Ploczen
Qui ex humanis cessit ultima aprilis anno etc
1518 cuius animam dominus deus habeat

Triumphus Crucis et veritatis fidei

¶ Fratris Hieronymi de Ferraria
Triumphus Crucis
De veritate Fidei.

¶ Tabula Capitulorum: quæ in hoc uolumine continent˜

.Libri primi Capita.

.Procœmium.

¶ Capita secundi libri.

Procœmium de ordine procedendi.

Capita Tertii Libri.

¶ Libri quarti Capita.

Procemium.

¶ FRATRIS HIERONYMI SAVONAROLAE FERRARIENSIS ORD. PRED. DE VERITATE FIDEI IN DOMINICAE CRVCIS TRIVMPHVM LIBER PRIMVS.

¶ PROOEMIVM.

g

GLORIOSVM CRVCIS TRIVMphum contra huius sæculi sapientes garrulosq; sophistas, arduum profecto ac supra uires, temporibus tamē nostris utile opus ac necessarium diuina ope fretus aggredior. Quanuis enim ex innumeris domini nostri Iesu christi operibus ac celebratis toto orbe miraculis, sacrisq; Theologorum monumentis fides omni ex parte adeo fundata & stabilita sit, ut de illa amplius indagari ne dum ambigere superfluum curiosumq; uideatur: pleriq; tamen hac tempestate mortales ita peccatorum sordibus uolutantur, ut ad ueritatis lucem caligantes cælestia pro ridiculo habeant, ac diuina miracula quasi deliramenta contemnāt. Nos itaq;, quos nimirum zelus domus Dei comedit, præterita ac pœne aboleta in memoriam reuocantes quasi somniculosos excitare conabimur. Licet autem fides ex causis principiisq; naturalibus demonstrari nō possit: ex manifestis tamen effectibus ualidissimas rationes adducemus: quas nemo sanæ mētis inficiari poterit: Non ꝙ fides his tantummodo innitatur: cum teste apostolo, donum illa sit dei nō ex operibus ne quis glorietur: sed ut earum subsidio nutantes basibus solidatis consistant: increduli ad recipiendū supernaturale fidei lumen disponantur: fideles autem his instructi armis contra impios oppugnatores procedant, passimq; illorum insipientiam detegentes simplices ab eorum faucibus incautosq; eripiant. Neq; uero est cur hac de re fidei merito derogari quis putet, propterea ꝙ tritū illud sit, fidem non habere meritum, cui humana ratio præ

bet experimentū. Ad eos enim hoc tantum refertur: qui non nisi rationibus coacti credere uolunt: Qui autem primū diuino munere constantissime fidē amplexi se insuper atq3 alios in ea rationibus confirmare contendūt, hi sūt præcipue cōmēdandi, Principe apostolorum Petro ita nos exhortante, Dominum autem christum sanctificate ī cordibus uestris parati semper ad satisfactione3 omni poscenti uos ratione3 de ea quę in uobis est, fide & spe. Quia ergo rationibus duntaxat disputare contendimus nullius auctoritati innitemur. Atq3 ita in toto opere progrediemur ac si nulli hominum q̄libet sapiēti, sed soli rationi ex his, quę uidemus & experimur, credēdum sit. Rationi enim naturali omnes assentiri coguntur. Quoniā uero cum sapientibus huius sæculi nobis modo agendum est, quos domestici & nudi sermonis lectio plerunq3 fastidit, consuetæ simplicitatis nostræ metam paululū in huius operis stilo pro illorum satisfactione transgrediemur.

De modo procedendi. Caput primum.

OPORTET autem nos ad cognitionem inuisibilium per uisibilia deuenire: omnis enim nostra cognitio incipit a sensu: sensus uero ea solum, quæ extrinsecus sunt, accidentia cognoscit: Intellectus autem subtilitate sua rerum substantiaꝫ penetrat: Quarum consideratione ad cognitionem imaterialium & inuisibilium rerum eleuatur: Dum enim substantiam & proprietates, ordinem, causas & motum rerum uisibilium speculaẗ per hæc ĩ substantiarum separatarum & Dei notioneꝫ quodaꝫ modo manuducitur & sublimatur: queadmodum etiam per accidentia & motus operationes ue hominis extrinsecas ad latentis animę interiorisqꝫ hominis ac inuisibilium sui met partium intelligentiam peruenit. Colligentes igitur philosophi præ oculis uniuersum, cœlos scilicet & ornatum eorum atqꝫ influxum, nec nõ elementorum proprietates, actiones mixtionesqꝫ eorum multimodas, compositarum rerum uarietates, motus & proprias passiones, mirabilem deniqꝫ ordinem & mundi huius uisibilis magnitudinem & pulchritudinem: ad ĩuisibilia suspicienda mentis acieꝫ erexerunt. Quibus inuẽtis eorum naturas & proprietates qualitercunqꝫ potuerunt, inuestigare conati sunt. Sicut ergo ipsi philosophi res naturales esse opera Dei cognouerunt: per quæ in eius uirtutis & gloriæ cognitionem perueniri potest: Ita quæ fiũt ĩ ecclesia Christi sensibus & ratione perceptibilia, ostendere uolumus esse eiusdem opera Dei: per quæ ad notitiam maiestatis & gloriæ Iesu Christi, qui nobis inuisibilis est, peruenire possumus. Quemadmodum igitur omnia, quæ deus fecit in uniuerso, philosophi aggregauerunt, oportet quoqꝫ nos colligere quęcunqꝫ Christus in mundo operatus est. Et sicut ex miris naturæ operibus philosophi coacti sunt confiteri Deum esse primam omnium causam, & opus naturæ esse opus intelligentię non errantis, hoc est Dei: Ita ex admirandis Christi operi-

bus ostendere uolumus eundem Christum Crucifixum, esse primam omnium causam: & ipsius operationes esse Dei operationes: qui errare nō potest. Nec tamen propterea asserere uolumus nos ob has rationes credere: Neq3 enim harum argumentationum uirtute christiana mens ad credendum impellitur: Alioquin de huiusmodi rebus nō fides, sed opinio haberetur: uirtute autem hęc credimus luminis ex Deo nobis supernaturaliter infusi. Deinde his rationibus, fideliū animos alacriores reddimus & confirmamus, Incredulis aduersariis demonstrantes fidem a nobis nō leuiter & inaniter, sed grauiter sapientissimeq3 teneri. Vt autem melius uniuersa diuersorum temporum ecclesiæ opera tam pręsentis q̄ pręteritę in unum collecta ante oculos statuamus, ad similitudinem & comparationem uniuersi, sub effigie currus triumphalis singula inferius describemus.

¶ De triū̄pho Christi: unde fidei argumēta eliciunt᷑. Cap. ii.

d Eus enim cum sit infinitę potentię, sapientię & bonitatis, nō potest per unam tantum creatura3 nisi ī̄perfecte cognosci. Philosophi siquidem in tantę maiestatis notitiā ex ordine uniuersi potissimum deuenerunt: qui ordo nō ex una dumtaxat re, sed ex ī̄numeris fere constat: quas nō multa cu3 difficultate pręoculis simul statuere potuerunt: cum sint omnes naturali quodam uinculo ita cōnexę, ut alia ex alia pendeat. Virtus quoq3 & sapientia Christi, nō ex uno eius opere statim poterit apprehendi. Verū si omnia illius gesta & effectus qui inde emanarunt, conspectui nostro pariter offeram9, nō unam tantum rationem, sed multas ex ipsis colligentes, compelletur nimirum cuiuslibet hominis intellectus fateri, Christum Crucifixum esse uerum Deum. Quia si unica operatio & argumentatio minus sufficiat: omnes tamē simul collectę eam uim habebunt: ut quispiam nisi ꝓteruę mentis dissētire, nō possit. Verum quia pręterita & pręsentia Christi opera

non facile conspectui se se offerunt, sicut naturalia, cum qui bus quotidie uersamur & quæ miro sub cœlo ordine cõnectũ tur: oportunum duxi ea ad sensibilem imaginez sub specie cur rus triumphalis redacta cuilibet etiam rudi ingenio quasi pal panda proponere: ut nõ tantum singula seorsum, sed cuncta pariter contemplemur. Primum itaqz ante ora constitua, mus curruz quatuor uectum rotis: & super eo more triũphan tis Christum spinis coronatum, Innumeris probris & cõtume liis atqz atrocissimo & turpissimo supplicii ac mortis genere superatis plagarum liuorem totiusqz cruentati corporis cica, trices & uulnera ostendentem: quibus non aliis armis cuncta subegit & captiuam in altum duxit captiuitatem: Eiusqz uerti ci micãtibus radiis lucidissimus immineat globus trina facie Trinitatem effingens: qui totum ipsum Christum eiusqz eccle siam inenarrabili circumfuso splendore prorsus illustret: Chri stus uero lœua Crucez teneat cum cæteris passionis suæ acu, leis & instrumentis, utriusqz testamenti uolumen dextra cõ, plectens: Iuxta pedes cum superposita hostia stet calix: & circa ipsum distincta uasa aquæ, uini, olei & balsami cum reliquis sacramentorum ecclesiæ signis. Mox infra gradum Christi se deat piissima eius mater uirgo Maria. Ad hæc infra ipsius uir ginis gradum circũquaqz disposita sint aurea, argentea & cry stallina uasa cælaturis & gemmis ornata pretiosis nõ nisi ossi bus & cineribus referta mortuorum. Ante curruz statim Apo stoli & Prędicatores omnes quasi uehiculũ trahentes assistãt: Pręeuntibus patriarchis & prophetis ueteris testamenti cum innumera uirorum & mulierum caterua. Currum circũstent amplissima utriusqz sexus & cuiuslibet cõditionis agmina mar tyrum: circa quos sint uniuersi doctores sacri libros apertos utraqz manu gestantes. Currum dehinc sequatur ĩfinita mul titudo utriusqz sexus & omnis generis & sortis hominum, Iu deorum scilicet, græcorum, latinorum ac barbarorum tam diuitum q̃ pauperum, sapientum, eruditorum, idiotarum & cuiuslibet ætatis plaudentium. In circuitu autem horum om

nium tam pręcedentium q̄ sequentium triumphalis pompam currus, ponamus innumeras hostium turmas ecclesiam totis uiribus oppugnantes, Imperatores scilicet, reges, principes & potentes huius sęculi: Sapientes quoq; & philosophos & hęreticos: ac ex omnium gentium & linguarum populis, seruis & liberis, maribus ac foeminis infinitam sortis cuiuscũq; frequentiam. Iuxta hos prophana Deorum simulachra & Idola, constrata, diruta & comminuta describantur: Nec non libri hæreticorum combusti confutataq; cęterarum sectarum dogmata: cultus deniq; omnis aliarum relligionum deiectus & euersus. Huiusmodi ergo currus ante oculos nostros descriptus & constitutus, erit quasi quoddam uniuersum, unde nouam philosophiam elicere ualeamus. Pro prima siquidem causa & pro inuisibilibus, ad quorum cognitionem per uisibilia nituntur philosophi peruenire, in uertice Christi radiantem globum lucidissimum statuimus uice sanctissimę & indiuiduę Trinitatis: Quam summum Deum esse confitemur: Atq; ipsum Christum, qui nobis inuisibilis est, cęteris undiq; supereminentem: Cui innumeros angelorum & animarum beatarum choros assistere credimus. Ad quorum cognitionem & scientiam ex his, quæ supra & circa currum uisibilia collocauimus, peruenire conabimur. Sicut autem Philosophi post inuisibilia cælum dicunt esse principalem omnium, quæ infra ipsum generantur, causam: Ita & nos Crucem & passionem Christi post diuinitatem ponimus principalem causam gratiarum ecclesiæ & nostræ salutis. Et sicut post coelum succedunt elementa: Ita post passionem Christi sequuntur ecclesiastica sacramenta. Et quemadmodum elementa uirtutem omnem habent a coelo: ita sacramenta uirtutem a passione Christi consequuntur. Post elementa uero semina in mundo & agentia particularia ponimus. Pro seminibus ergo in triumpho nostro doctrinam accipimus euangelicam, sanctorumq; opera & exempla: quorum ossa ac cineres nos memores reddunt. Eorum nãq; monumentis, meritis &

exemplis ecclesia quotidie claris ac fructuosis operibus fœcũdatur. Insuper pro particularibus agentibus descripsimus apostolos / patriarchas / prophetas / martyres ac doctores: qui / dum uiuerent / uniuersum terrarum orbem suis prędicationibus in Christo regenerarunt: Sancti enim dum Christo cooperantur particularia agentia recte uocari possunt. Eorum uero scripta / bona opera & exempla / quæ sępissime in ecclesia recoluntur / nobis semina beneuiuendi proculdubio existunt. Postremo in hoc mundo corporeo sequuntur effectus / pro quibus amplissimam hominum multitudinem cuiuslibet conditionis descripsimus ad Christum exemplis & adhortationibus sanctorum conuersam: quæ cum pie tum etiam sanctissime uixit. Sed quia in rebus naturalibus omnis motus est de contrario in contrarium & generatio unius est corruptio alterius: in omni generatione pugnantia inuicem contraria requiruntur: Vbi semper maior præualet uirtus. Propterea hostes Christi & ecclesię eorumq; errores undiq; Christo duce fugatos & euulsos in hoc mundo descripsimus. Porrho ex quatuor rotis quatuor mundi partes intelliguntur per fidem & ueritatem Christi mirifice illustratę. Sicut ergo philosophi prę oculis habentes ordinem uniuersi & eius effectus considerantes admiratione & ardore discendi ipsas naturalium effectuũ causas perquirendo / paulatimq; ab inferioribus ad superiora ascendendo / ad cognitionem diuinę maiestatis & inuisibilium peruenerunt: Ita & nos si triumphi & descriptionis huius imaginem pręteritosq; & quotidianos effectus hinc elicitos diligentius perscrutati fuerimus / incipiemus admirari & eorum causas inquirere: & per hoc ad diuinitatem Christi & inuisibilia maiestatis eius cognoscẽda gradatim trãsferemur.

¶ Positiones omnibus concedendæ. Caput. III.

u T autem in hac nostra disputatione congrue pro cedamus: Sciendum est, oportere disputantes in aliquo semper uel in quibusdam conuenire: Alio quin si in omnibus dissiderent, non haberet disputatio locu3. Ea uero, in quibus semper conueniunt disputantes, sunt om nibus æque notissima: Quę uel sensu, uel inductione cogno scuntur: Vel eis uirtute luminis intellectus agentis, cum pro ponuntur statim assentimur: Licet in multis etiam possint cō uenire disputantes non æque omnibus sed ipsis tantummodo notis. Oportet ergo nos notissima quædam quasi fundamen ta proponere: Quę si negarentur, omnis nostra disputatio sol ueretur: Quia contra negantes principia non est disputandu3: Siquis enim negaret aliquid moueri: uelut zeno: cum eo phy sicus disputare non posset: Cum physicus omnia uel quædam moueri prę supponat. Conueniamus ergo in hoc primum sci licet Iesum Christum a Iudeis fuisse Crucifixum & ab omni bus fere gentibus pro Deo habitum & adoratum: hoc enim cunctis tam fidelibus q̃ infidelibus plane constat: Quod here tici, Iudei, Mahumetani & omnes gentilium & barbarorum linguę fatentur: & ab initio perpetua successione Christiani eum ad hæc usq3 tempora ita coluerunt. Libri quoq3 de ipso Christo eiusq3 ecclesia quocũq3 idiomate editi tam fidelium q̃ aduersariorum ubiq3 terrarum uulgati abunde nobis perhi bent testimonium. Nulla deniq3 mundi regio, aut angulus uix relictus est ullus, ubi Christianarum ecclesiarum monumen ta non extent: Nec aliquis fere inuenitur in orbe locus, in quo uel Iesus Christus Crucifixus tanq̃ uerus Deus non adoretur, aut retroactis temporibus ibidem non fuerit adoratus: Vel saltem ubi nesciant a Christianis eundem ut uerum Deum hactenus cultum & in præsentia coli: Vnde infideles eum uocant Deum Christianorum. Quamobrem delirum & stul tum foret id negare, quod omnium ora, scripta, uestigia & antiqua monumenta testantur. De aliis consequenter in triũ-

pho designatis idem asserimus: Videlicet de confessione & adoratione sanctissimæ Trinitatis / Crucis / Eucharistiæ / uir/ginis Marię atq3 sanctorum: quorum cineres & ossa loculis recondita pretiosis ĩ toto terrarum orbe notissimũ est a Chri stianis summa in ueneratione haberi / Vt etiam hactenus ha bita sunt. Aeque etia3 notum est apostolos Crucis Christi prę cones extitisse: & ante eos hebrei populi prophetas & patriar chas: hinc martyres & sacros ecclesiæ doctores: Infinitam quoq3 monachorum / Clericorum / Relligiosoru3 & sæcula/rium multitudinem Christum inuiolabiliter confitentium in hunc usq3 diem pręcessisse: Tyrannos quoq3 & philosophos oratores aliosq3 innumeros constat contra ecclesiam & fide3 Christi acerrime pugnasse. Ex pręedicatione item Crucis Chri sti prostrata Deorum simulachra / mundi sublatos errores / Regem deniq3 Romanorum piscatori colla subiecisse: & ĩnu meras hereticorum turbas cum libris & iniquis suis dogmati bus ad nihilu3 redactas esse / luce clarius est. Hæc ergo & his similia quę in tractatu nobis occurrent / probare non oportet: Sed ea tanq̄ omnino uera supponimus: ueluti etiam quę ocu lis cernimus naturalia uel prima scientiarum principia / quæ ab omnibus affirmantur / non probamus: quia lumine intel/lectus ea statim apprehendimus / constantissimeq3 tenemus. Neminem enim sanę mentis putamus talia negaturum: quæ publico conspectui manifeste se offerunt. Perspicuum nanq3 est non solum a populo rite Christiano / qui non paruam or bis possidet partem / uerum etiam a plerisq3 latissimarum re/gionum populis / licet uariis implicentur erroribns / in India & in aliis mundi partibus pœne omnia hæc indubitata fide summaq3 ueneratione coli / & quottidie renouari. Quin ĩmo Maumethani / gens ĩnumerabilis / apud quos certa extãt fidei nostrę argumẽta / ꝓculdubio Christũ apud se regnasse mirabi liaq3 multa fecisse testãt᷑. Neq3 eũ modo haud ĩpune blasphe mãt / sed etiã uenerãt᷑. Si ergo demẽtis ẽ ea negare / quę cũctis

perspicua sunt, & manibus quodammodo attrectantur. Profecto quę diximus, negare nemo poterit nisi omnem prorsus effugiat ueritatem, eiq; impudenter ac insipienter obsistat.

Solutio obiectorum contra dictas positiones. Caput. IIII.

Sed obiiciat forte quispiam mirabile esse neminem historiographorum gentiliū hæc suis scriptis mādasse: quæ profecto si uera essent, non fuissēt ab eis silētio prętermissa. Quis .n. non admiretur eos diligentissime bella regum & magnorum uirorum gesta descripsisse: hoc autem Christi opus, quo nullum maius nullumq; mirabilius ac magis in toto terraru; orbe prędicatum celebratumq; inueniri potest, prorsus omisisse: Tam & si a multis contradicentibus testimonium facti confirmatum sit: Dum ea quę scriptis suis carpunt, ostenderint potius q̄ confutarint. Respondemus tamen falsum esse ꝙ nemo gentilium Christi & ecclesię opera commendauerit: Quin immo ex his plurimi doctissimi & grauissimi uiri eleganter copioseq; scripserunt: qui auditis & perspectis Christi operibus eiusq; sanctorum, ad fidem conuersi sunt: Ac libros innumirabiles de eorum laudibus ediderunt, ubique terrarum postea uulgatos: Sicut in ecclesia legi quottidie cernimus. Qđ si rursus obiiciatur non hæc dum in gentilitate permanserunt, sed post Christianitatis uotum eos tractasse, atq; idcirco haberi de ueritate suspectos: Respondemus hinc magis fidei nostrę ueritatem declarari: Cum non solum perpetuis chartis laudes & opera Christi & ecclesiæ extulerint, Sed re ipsa imitari non dubitarint: Dum relictis erroribus & idolis suis plurimi eorum pro hac ipsa fide proprium inde sanguinem effuderunt. Non enim Christi & ecclesię præconia, Christiani solum ab infantia in fide hac instituti celebrarunt, ac talia passi sunt: Verum etiam innumeri diuersarum na-

tionũ & linguarum eruditiſſimi ac pręſtantiſſimi uiri non niſi
poſt maturos annos fide ſuſcepta eadem peregerunt. Quid
autem mirum? Si increduli, contumaces atq; ſuperbi, q etiã
inſpectis miraculis donum fidei ex proprio demerito non re
ceperunt, in arcum prauum conuerſi ſunt, nihil omnino de
tam magnifico opere ſcribere curantes: Sed eius doctrinam
deprauare conantes ſũmo ſtudio elaborauerunt, ut Chriſti
memoriam & eccleſiæ funditus delerent. Maius autẽ robur
ipſius fidei ueritati & Chriſti doctrinæ præſtiſterunt, qui ex ĩ-
fidelitate ad ſacrum baptiſma conuerſi, eam non ſolum efica
ci prædicatione ſcriptiſq; ac bonis operibus commendarunt,
ſed etiam immania tormenta pro ea defendenda atq; ſeruan
da conſtantiſſime pertulerunt, q̃ ſi in errore infidelitatis perſe
uerantes magnifica ſuper his uolumina edidiſſent. Præte-
rea huius rei duplex cauſa reddi poteſt: uidelicet Dei proui-
dentia & hominum cęcitas: Credimus enim Deum omnia
tam ſpiritualia q̃ corporalia mouere omniumq; habere pro-
uidentiam (ut paulopoſt oſtendemus): Neminemq; idcirco
ad ſcribendum moueri poſſe, niſi a Deo prius moueatur: Cũ
nihil agere poſſit cauſa ſecunda, niſi a ſuperiore ſit prius mo-
ta. Quæſtionem ergo ad primam cauſam reſoluentes, quærẽ
tibus quare Deus gentiles hiſtorigraphos ad Chriſti & diſci-
pulorum eius opera deſcribenda minime cõmouerit, reſpon
demus, ꝙ cum Deus omnia recto ordine agat, utitur mediis
conuenientibus ad operum ſuorum productionẽ. Cum ergo
opera Chriſti & eccleſię ſint mundiſſima & diuina (ut infe-
rius probabimus): Gentiles uero eſſent ĩmundi & peccatorũ
ſordibus pleni, non erat conueniens ut talibus mediis Deus
ad opera ſua exaranda uteretur. Ad hæc Cum Chriſtus ſit
ueritas, & ad hoc uenerit in mundum ut teſtimonium perhi
beat ueritati, non decebat ut uiri nugaces & pleni mendaciis,
cuiuſmodi extiterunt poetæ oratoreſq; gentilium, ĩmaculatã
hãc ueritatẽ cõtrectarẽt: q ſuos pricipes carminib9 & orationi
b9 mẽdaciſſime ſępe exornãt: & homĩes ſceleſtiſſimos nõnũq̃

ad sydera extollunt: Ideo libros suos mendaciis implessent:
& limpidu3 ueritatis fontem cœno confudissent. Oratores
quoq3 gentiliu3 utebantur eloquentia ratione naturali inuen
ta: Magisq3 linguam suam magnificare q̄ ueritati insistere cu
piebant: Cum ergo Christi opera sint supra rationem huma-
nam, ut deinceps probabimus, non congruebat tales uiros,
qui solo lumine naturali ducebantur, eis se immiscere, quæ
lumen naturale transgrediuntur. Causa quoq3 fuit eorum
cæcitas: Peccata siquidem excęcant homines. Cumq3 ii essent
peccatis obruti, & presertim uēto superbię tumidi atq3 in̄anis
glorię cupidi, obscuratum est insipiens cor eorum, & magna
lia Dei cognoscere nequiuerunt: Ita ut nec illuminationes cæ
corum, nec suscitationem mortuorum, nec alia Christi mira
cula & discipulorum eius aduerterent, aut alicuius existima-
tionis putarent. Ideoq3 de huiusmodi rebus nihil scripserunt:
sed tanq̄ contemptibilia aut superstitiosa neglexerūt. Præ
terea cum christiani idolorum euersionem principibus & po
pulis suadere conarentur illorum cultum detestantes, a poe
tis & oratoribus, qui ab incunabulis in prophanorum Deoꝝ
laudibus & fabulis enutriti erant & in iis ingenium attriue-
rant, summo odio habebantur: Tum quia illi studiū & ope-
ram se perdidisse conspiciebant: Tum ut tyrannis, qui sæpe
Christianis ualde infensi erant, magis placerent. Ideo de ad
mirandis Christi operibus aut nihil prorsus, aut in contēptū
potius contumeliamq3 scripsere. Postremo cum uideam9
oratores ac poetas omnes & huius sæculi sapientes ardentissi
mo studio apud principes atq3 magnates laudem, gratiam be
niuolentiamq3 captare, propter quod eos extollentes eorūq3
aduersarios deprimentes multa mendacia confingunt, his ar
tib9 nil fauoris aut premii apd̄ Christianos, q ueritatis sūt ama
tores & pauptatis cultores, spare poterāt. Itaq3 nemo mirari
debet Si Christi opa tacuerūt. Veꝝ postq̄ terrenū īperiū cępit
ecclesia possidere, nō defuere uarii scriptores: q prīcipū ac prę
sulum laudes uel maxime falsas carminibus & historiis cele-

brarunt. Talibus autem ueritas non eget. Satius ergo fuit ut intactã illã ĩdigni auctores ac uani testes omnino reliquerint.

❡De ordine procedendi. Caput.v.

c Vm itaq; inuisibilia Dei per uisibilia cognoscãtur, sciendum est quædam inuisibilia Dei esse, quæ per eius uisibilia opera naturali uirtute luminis intellectus agentis cognosci possunt: Ad quæ etiam philosophi peruenerunt: ut Deum esse & ipsum esse unum & actum purum, & similia. Quædam autem inuisibilia Dei nulla ratione humana inuestigari possunt. Nemini enim dubium esse debet infinita esse intelligibilium diuinorum secreta, quæ humanæ rationis capacitatem penitus excedunt: Cum uideamus in specie humana, in qua homines quo ad naturam sunt ęquales a magnis philosophis subtilia quædam intelligi: ad quæ nullo modo puerorum uel rudium hominum intellectus ascẽdit. Cum ergo Deus homines excedat infinite, in eo pariter infinita necessario sunt, quę nullus creatus intellectus penetrare aut scrutari queat: presertim cũ in rebus sensibilibus cognoscendis, quas assidue tractamus, defectum scientiæ nostræ experiamur, proprietates eorum plurimas ignorantes. Quanto ergo magis in Deo id existimandum est, cum rerum sensibilium effectus, per quos in eius cognitionem deuenimus, nõ modo primam causam nõ adęquent, uerum etiã ab ea remotissime distẽt. Quapropter ex iis de Deo per q̃ pauca intelligere ualemus. Quæ igitur sola fide tenemus, supra humani ingenii uires esse dicimus. Vt Deum esse trinum, & ipsum esse hominẽ & cætera huiusmodi: quæ per rationes seu p effectus naturales ĩuenire nõ possumus. Ex effectibus tamen supernaturalibus possumus aliquo modo de eis fieri certiores: Nam sicut effectus naturales nos in cognitionem Dei perducunt, & has propositiones esse ueras indicant, uidelicet ꝙ Deus est, idemq; unus et infinitus: neq; tamen per ipsos cognoscimus deum, sicuti est:

nec eius substantiam uidemus. Ita etiam per supernaturales effectus possumus fieri certiores de ueritate harum propositionum, scilicet quod deus est trinus: & quod dei filius deus est & homo: Attamen per ipsos comprehendere non ualemus Deum trinu3 & Deum hominem prout est. Quia ergo gratia pręsupponit naturam: Primo agemus de iis Dei inuisibilibus, quæ per effectus naturales inuestigari possunt: Deinde de iis, quæ per supernaturales effectus aliquo modo percipiuntur. Verũ quia plures & philosophi & catholici doctores de primis inuisibilibus sufficientissime tractarunt, pauca super his afferemus: cum ab illis adeo sint efficaciter probata, ut nullus pateat dubitationi locus.

Deum esse. Caput. vi.

PRimum itaq3 necessarium est probare Deum esse: Sed quia multitudinis usus in nominandis rebus tenendus est, & de subiecto oportet prius scire quid nominis, necesse est primum intelligere quid per nomen Dei accipiant homines. Certum est autem quod omnes dei nuncupatione intelligũt quoddam summum: quod quidam primum motorem, alii primam causam & primũ principium rerum: alii uero summũ bonum uel primam ueritatem nũcupauere. Siue ergo per Deu3 intelligamus primum motorem, siue primam causam uel primum principium, uel summum bonum uel primam ueritatẽ uel aliquid huiusmodi: manifestum est per philosophorũ demonstrationes nos oportere confiteri deum esse: quas pro ordine libri breuissime perstringemus. Sensu enim percipimus aliqua in hoc mnndo moueri: omne autem, quod mouetur, necesse est ab alio moueri. Cum nihil possit esse simul in actu & in potentia secundum idem: sed ĩ mouentibus & motis nõ est procedere in ĩfinitum. Quia nõ esset aliquod primũ mouẽs & per cõsequẽs nec aliqd aliud: quia mouẽtia secũda nõ mouẽt nisi per hoc quod sũt a primo mota: Necesse ẽ igit deuenire ad unũ primũ motorẽ: quẽ Deũ uocãt. Simile argumẽtu3 adducũt.

Deus quid

ratione causæ efficientis: Inuenimus enim in his sensibilibus esse causarũ efficientium ordinẽ: nec tamen in eis ĩuenitur nec est possibile/aliquid esse causa3 efficientẽ sui ipsius: qa sic esset prius se ipso: quod est impossibile. Cum ergo nec ĩ huiusmodi causis sit procedere in infinitum ex eo ꝙ secundæ causæ non agunt nisi in uirtute primæ: necesse est dare aliquã primã causam efficientẽ: quã omnes cõmuni cõsensu Deum nominãt.

Præterea cum in rebus aliquid inueniatur magis aut minus bonum / uerum & ens: nõ potest hoc esse indiuersis / nisi ꝓut magis uel minus appropinquant alicui summo bono / uel summo uero / uel summo enti. Oportet ergo esse aliquid in rebus optimum / uerissimum & nobilissimum ens: quod Deum simili modo appellant. Videmus insuper ea / quæ cognitione carent / operari ꝑꝑ finem: Quia semper aut frequenti9 eodẽ modo opãtur: ac fines suos ꝑ debita media cõsecuntur. Vnde patet ꝙ nõ a casu / sed ab intentione alicuius intellectus ea dirigentis sic procedunt: que3 intellectũ Deum uocant.

Quibus etiam hoc signum addere possumus / ꝙ nulla ĩclinatio naturalis frustra esse potest: ut liquet per omnia naturalia tam animata q̃ inanimata discurrenti. Naturaliter autem omnes homines ĩclinantur ad credendum aliquem esse hui9 uniuersi gubernatorem: quem Deum uocant: Cuius signum est ꝙ nemo unq̃ nisi mentecaptus consistere in hoc potuit / ut firmiter sentiret deum non esse: Nulla deniq3 gens tam fera / tam barbara est / quæ non deum aliquo modo fateatur: quod per omnium ætatum curricula in hæc usq3 tempora ubiq3 terrarum obseruatu3 est: Quod autem omnibus & omni tempore conuenit naturale esse uidetur. Cetærum quia in repentinis cuiusq3 habitus & inclinatio naturalis maxime dignoscitur / ex hoc naturaliter nobis insertam Dei cognitionem comprehendere possumus: Videmus enim in repentinis periculis omnes homines / ubi se humano auxilio destitutos cõspiciunt / naturali quodam instinctu non ratione eos mouente / ad superiora conuerti: Quia naturaliter ad suam causam

conuertitur effectus. Quamobrẽ manifeste patet naturaliter nobis insertum esse, ꝙ sit aliquod primum rerum principium & gubernator uniuersi: quem deum appellant.

Deum nõ esse corpus, nec corporis formã nec aliquid compositum. Capitulum. vii.

d Eum uero non esse corpus neq3 corporis formã nec aliquid compositũ, sed actum purũ nemo philosophoru3 ãbigit: Corp9.n.(ut ipi philosophi ꝓbãt) nõ mouet nisi ab alio motũ. Si ergo de9 esset corp9, nõ esset primũ mouẽs imobile.

Præterea non esset etiam in entibus nobilissimum: manifestum est enim spiritum esse corpore nobiliorem. Item cũ actus simpliciter ex natura sit prior potentia: quia nihil potest reduci in actu3 nisi per ens actu: Si deus esset corpus, esset ens in potentia: & sic non esset primum ens. Non est etiam alicuius corporis forma: Id enim quod per se habet esse, nobilius est eo, quod esse habet in alio: Omnis autem forma corporis existit in alio: Cum igitur deus sit ens nobilissimum ceu prima essendi causa, non potest esse alicuius corporis forma.

Præterea ipsa corporis forma non est ipsa res: quæ ex ea & materia componitur: sed est essendi principiũ: Totu3 ergo cõpositum est aliquid: quod nec est forma tantũ nec materia sola: & est perfectius q̃ materia & forma: cum totum sit pfectius suis partibus. Si ergo deus esset corporis forma, non esset ens perfectissimum: Quia aliquid esset eo perfectius. Præterea quod uenit in alicuius compositionem, non est primo & per se agens: Non enim manus agit, sed homo per manum: Si ergo Deus esset corporis forma, non esset primo & per se agens: & per consequens non esset prima causa. Sicut autem deus non uenit in alicuius rei compositionem: ita nec ipse compositus est: sed actus purus: Non enim esse dei & sua essentia differũt: alioquin esset ens per participationem & non per essentiam: & sic aliquid eo prius esset: quia omne quod est per participationem, dependet ab eo quod est per essentiam. Cũ igitur deus sit primũ ens, a quo dependet omne ens, oportet

ꝙ quicquid eſt in Deo ſit eſſentialiter in eo ideſt ꝙ non differat a ſua eſſentia: & ſic ſequitur Deum eſſe actum purum.

Item cum omne compoſitum ſit poſterius ſuis componentibus & ab eis pendeat & ex neceſſitate cauſam habeat: Quia ea quæ ſunt ſecundum ſe diuerſa / non conueniunt in unum niſi per aliquam cauſam ipſa unientem / ſequeretur Deum non eſſe primum ens: a quo omnia alia entia deriuantur nec primam cauſam efficientem: quod iam improbatum eſt.

¶ Deum eſſe perfectum & ſummũ bonũ / infinitæ potentiæ ubiq3 / immutabilem & æternum. Caput. viii.

SI ergo confiteamur ſicut oportet Deum eſſe actum purum: ipſum quoq3 eſſe perfectum & ſummum bonum / & infinitę potentię & ubiq3 immutabilem & æternum confiteri ualidiſſimis rationibus compellemur. Deum nanq3 eſſe perfectum & ſummum bonum ſi ipſe eſt actus purus manifeſtiſſima ratione probatur. Eſſe enim per ſe ſubſiſtens continet totam perfectionem eſſendi. Quemadmodũ ſiquis per ſe calor eſſet / totam contineret eſſentialiter caloris perfectionem. Cum ergo Deus ſit actus purus & eſſe per ſe ſubſiſtens / nihil deperfectione eſſendi ei deeſſe poteſt: Omniu3 autem pfectiones pertinent ad eſſendi perfectionem: Quia res dicuntur perfectę per hoc / ꝙ aliquo modo habent eſſe: unde ſequitur nihil bonitatis & perfectionis Deo deeſſe. Sicut aute3 ex hoc ꝙ Deus eſt actus purus / ſequitur ipſum eſſe ſummum bonũ: Ita ex eodem ſequitur ipſum eſſe infinitum & infinitæ potentiæ. Infinitum enim dicitur aliquid ex eo ꝙ non eſt finitum: Vnaquæq3 autem forma in ſe conſiderata ad multa communis eſt: & per hoc dicitur infinita. Cum uero recipitur in materia / fit forma huius rei determinata: & ſic dicitur finiri. Cum igitur Deus ſit actus purus: & eſſe ſuum nõ ſit in aliquo receptum: ſed ſit per ſe ſubſiſtens: Manifeſtum eſt ꝙ Deus nõ eſt finitus: Sed maxime formalis & infinitus. Id autem / quod

eſt maxime omniū formale/eſt ipſuꝫ eſſe. Et cum unūquodqꝫ
ea ratione / qua eſt in actu & perfectum/ſit principium alicui9
actiuum (patitur autem unumquodqꝫ prout eſt deficiens &
imperfectum) cum Deus ſit perfectiſſimus & actus purus/ma
nifeſtum eſt ꝙ ei maxime competit principiū actiuū/& habere
potentiam infinitam. Ipſe enim ſe toto agit: & nihil habet po
tentiæ paſſiuę. Ex hoc etiam ſequitur Deum ubiqꝫ eſſe indi
uiſibiliter: Oportet enim omne agens ei coniungi / in quod
immediate agit: quia mouens & motum ſimul eſſe oportet.
Cum ergo Deus ſit prima & uniuerſalis omnium cauſa & ſit
actus purus & ſuum ipſius eſſe: oportet ꝙ omne aliud eſſe pro
ductum ſit proprius eius effectus: Sicut igniri eſt ꝓprius ignis
effectus. Et cum Deus ſit omnium cauſa non ſolū in fieri ſed
etiam in eſſe / ipſum Deum adeſſe rebus oportet nō ſolum pri
ma incohatione / ſed q̄ diu in eſſe conſeruantur. Et cum eſſe
ſit unicuiqꝫ rei maxime intimum (eſt enim formale reſpectu
omnium quę ſunt in re): affirmare oportet Deum omnibus in
rebus ualde intimū eſſe. Cum inſuper Deus ſit omnino īdi
uiſibilis / ut pote quia eſt actus purus / neceſſe eſt fateri ipſum
eſſe in qualibet re & in qualibet cuiuſlibet rei parte totum & in
diuiſum. Ex his quoqꝫ/ quę dicta ſunt/concludit ipſum eſſe om
nino immutabilem & æternū: quia actus purus nullam poteſt
recipere mutationem: oportet enim id quod mutatur / eſſe ali
quo modo in potentia: quia motus eſt actus entis in potentia
in q̄tum huiuſmodi: ut philoſophi probant. Hinc itaqꝫ ar/
guitur ipſum eſſe æternum: quia niſi eſſet æternus/eſſet muta
bilis: & per conſequens in eo eſſet potentia paſſiua: & ſic non
eſſet actus purus: quod ſuperius redargutum eſt. Præterea
ſi Deus nō eſſet æternus / uel principiū uel finem uel utrunqꝫ
ſimul haberet: Sed hoc eſt impoſſibile: quia ſi haberet princi/
cipium / iam nō eſſet ipſe Deus / ſed eius principium: quia nō
eſſet actus purus/ ſed haberet eſſe ab alio receptū. Si fine clau
deretur / conſequenter eſſet mortalis uel in nihilum reſolubi/
lis: Atqꝫ ita nō haberet potentiam infinitaꝫ: ſed aliqua pręeſſet

deus ē vbiqꝫ

illi potentia: Que in nihilum uertere illum possset.

¶ Deum esse unum. Caput. viiii.

d Eum quoq3 esse unum ex eisde3 principiis constat. Illud enim unde singulare est hoc aliquid, nullo modo ē multis cōmunicabile. Cum ergo Deus sit ipsum suum esse suaq3 natura & actus purus, aliunde q̄ a natura sua habere non potest ut sit Deus, & ut sit hic Deus. Ergo illud, unde Deus est, hoc aliquid, est ipsa sua natura: Quare eius natura nō est pluribus cōmunicabilis. Impossibile est igitur plures esse Deos. Præterea cum Deus tota3 in se contineat essendi perfectionem (ut dictum est): Si essent plures Dii, oporteret eos inter se differre: Aliquid igitur conueniret uni, quod non alteri: & si hoc esset priuatio, nō esset simpliciter perfectus: Si uero perfectio, Alteri eorū deesset. Impossibile est ergo plura esse quę comprehendant totam in se essendi perfectionē. Plures ergo Dei esse nō possunt. Quin & entia cuncta uidemus esse inuicem bene ordinata, dum alia aliis deseruiunt. Quæ autem diuisa sunt, ī unum ordinem nō conuenirent: Nisi ab uno aliquo ordinarentur. Melius enim in unū ordinē multa per unū q̄ per plures rediguntur. Oportet igitur primum, omnia ī unū ordinem redigens, unum tantū esse: quod est Deus. Cuius etiam argumentū est, quia in naturalibus ubi manifeste apparet aliquod regimen, ut in apibus, per unum multitudinem ordinari uidemus. Et cum ars imitetur naturam, cōspicuum est omne hominū regimen cuiuscūq3 conditionis aliquo modo reduci ad unum: Nullūq3 regimen posse durare, nisi ad unius regentis arbitrium quo uis modo reducatur.

Regimen ab uno

¶ In Deo esse intellectum perfectāq3 rerū cognitionē: eumq3 nō necessitate naturę agere, sed uoluntate. Cap. x.

e X Prædictis etiam perspicuũ est in Deo esse ĩtellectum & cognitionem rerum perfectã: & nihil ipsũ ex necessitate agere: Sed per intellectum & uoluntatem. In rebus enim naturalibus uidemus ꝙ rerum natura cognoscentium maiorem habet amplitudinẽ & extensionẽ natura nõ cognoscentium: Non cognoscentia enim nõ habent nisi formam suam: Sed cognoscentia apta sunt habere etiam formam rei alienę: Nam species cogniti est in cognoscente. Cum ergo coarctatio formæ, sit per materiam patet ꝙ ĩmaterialitas alicuius rei est ratio ꝙ sit cognitiua: & ideo secundũ ĩmaterialitatis modum est modus cognitionis: Vnde plantæ propter suam materialitatem nihil cognoscunt: sensus uero cognitiuus est, quia receptiuus est specierum sine materia: Multoq; magis intellectus, quia magis recedit a materia. Cum ergo Deus sit ĩ summo immaterialitatis gradu, quia est actus purus, sequitur ꝙ ipse sit in summo cognitionis. Vnde oportet dicere ꝙ Deus omnia ꝑfecte cognoscit. Quia uero (ut sæpe dictum est) Deus est actus purus & summe simplex, nõ potest dici ꝙ cognoscat recipiendo species rerum: quemadmodũ sensus & ĩtellectus noster: Sed ꝙ ipse sit suus intellectus & sua sapientia: & quicquid cognoscit per se ipsum cognoscit. Cum ergo secũdũ ĩmaterialitatis modum sit cognitionis modus, & ipse sit in summo ĩmmaterialitatis, sequitur ꝙ ipse se ipsum perfecte cognoscat, totamq; suam uirtutem cõprehendat: Imo ꝙ sit ipsa cognitio & sapientia. Cum autem alicuius rei uirtus perfecte cognosci non possit, nisi omnia cognoscantur, ad quę se uirtus extẽdit, uirtus uero diuina se extendat ad omnia, quia est prima causa omnium effectiua, & infinitæ potentiæ: patet ꝙ Deus cognoscendo se ipsum omnia alia cognoscit: In se ipso enim omnia alia a se uidet, inqtũ eius essentia omnium aliorum ab ipso similitudinem continet: Quod ex hoc patet, quia propria uniuscuiusq; natura consistit prout aliquo modo diuinę pfectionis est particeps. Cum ergo Deus se ipsum perfecte cognoscat, oportet eum quoq; modos omnes cognoscere: qbus ab

aliis sua perfectio est participabilis: Atq3 ita singulos cogno/
scit rerum omnium essendi modos. Ideo stulta est positio
quorundam dicentium a Deo superiora solum non inferio/
ra nisi uniuersaliter cōfuseq3 cognosci. Ridiculū qppe ē assere
re ꝙ homo aliqua cognoscat, quæ nō cognoscit Deus. Neq3
minus stultum est dicere hominem aliqua perfectius q̄ Deum
cognoscere. Si ergo hæc īferiora distincte & particulariter ho
mo nouit, quomodo poterit quis affirmare a Deo hęc uniuer
saliter tantum, & confuse intelligi? Certe uidemus in reb9
naturalibus ꝙ quanto aliqua uirtus est eminētior & ꝑfectior,
tanto etiam ad plura se extendit & penetrabilior est. Cū itaq3
diuinus intellectus sit summe perfectus & eminentissimus, ne
gari non potest, quin omnia penetrans profundissime cogno
scat. Cumq3 sit īmutabilis & æternus, cogimur cōfiteri nō
solum ei fuisse omnia pręsentia postq̄ facta sunt, sed etiam an
teq̄ fierent. Non enim ipse accipit scientiam a rebus: sed ipsi9
scientia est causa rerum. Ideo dicimus ꝙ Deus nō necessita
te naturæ, sed per intellectum & uoluntatem omnia agit. Cū
enim intellectus & natura agant propter finem: natura uero fi
nem & media nō cognoscat, necesse est ut agenti per natura3
pręstituatur finis: ad quem a superiori aliquo ītellectu media
necessaria ordinentur. Quare oportet agens ꝑ intellectū & uo
luntatem prius esse agente per naturā. Et cum primū ī ordine
agentium sit Deus: Necessario sequitur ꝙ ipse per intellectum
& uolūtatē agat. Prętereа omne agens ꝑ naturā, uno & eo
dem modo semper operat᷑, nisi īpediatur: qa agit secundum
quod est tale: & q̄ diu tale est, non nisi tale facit. Si ergo Deus
ageret per naturam: cum in se omnem contineat essendi per/
fectionem, oporteret ab eo produci aliquid indeterminatum
& infinitum ī essendo: quod fieri nō potest. Prętereа secun
dum hoc effectus a causa agente procedunt secūdum quod ī
ea pręexistunt: Quia omne agens agit sibi simile. Cum ergo
Deus sit totus intellectus, eius effectus in ipso pręexistunt se
cundum modum ītelligibilem: Et sic per modum ītelligibilē

ab eo procedunt: quod est procedere ab intellectu determinato per uoluntatem.

Deum habere rerum omnium prouidentiam. Cap. xi.

SI igitur hæc ita se habent, nemo poterit iã dubitare Deũ nõ solum habere rerum omnium naturaliũ prouidentiam, sed etiã rerũ quarũcũq; humanarũ uel minimarũ. Prouidentia enim est ratio ordinis rerum ad finẽ: Deus autem est prima omnium causa in effectũ plus influens q̃ secũda. Quia ergo Deus in omnibus rebus operatur nõ necessitate naturæ, sed intellectu & uoluntate: cum sit summa sapientia: cui competit cuncta bene ordinare recteq; disponere: patet nihil Deũ agere, quin sit optime ordinatũ. Oportet ergo ĩ Deo esse rationem ordinis omnium rerũ ad finẽ: omniũq; gerere prouidentiam. Videntes itaq; Philosophi in cunctis naturalibus rebus mirum ordinẽ, ĩtellexerunt stultũ esse dicere, Deum earũ prouidentiã nõ habere. Verũ difficultas fuit rationalis creaturę in rebus humanis: In quibus omnia uident᷑ esse cõfusa. Sed si recte consideret᷑, profecto comperiemus nõ esse minus stultum dicere, Deum nõ habere prouidentiã hominũ: q̃ naturalium rerũ: quarũ ipse homo est finis. Quanto enim aliqua sunt in uniuerso nobiliora: tanto plus participant ordinis: In quo bonum uniuersi consistit. Si igitur res naturales & quo ad substantiam & quo ad operationẽ cadunt sub ordinẽ diuinę prouidentię: Multo magis homo cum operationib9 suis. Insuper quę sunt propinquiora fini, magis sub ordine continent᷑, q̃ est ad finem, q̃ remotiora: quia illis mediis alia ordinantur ad finem. Homines autẽ eorumq; operationes propinquius ordinant᷑ ad Deum sicut ad finẽ q̃ actiones aliarũ rerũ naturalium: Ideo magis subeunt ordinẽ diuinę prouidentiæ q̃ res naturales. Præterea gubernatio diuinæ prouidentię ex amore diuino prouenit: quo Deus tãq̃ prima causa res a se factas & a se dependẽtes amat. Quanto ergo Deus aliqua maiori amore prosequit᷑, magis sub eius prouidentiã cadunt. Certum est

autem ꝙ magis homines amat q̃ res naturales, ut scit᷑ ab effec
tu: Quia potiora eis bona contulit. Itē ex cognitione effec-
tuum tendimus ĩ cognitionē causaꝝ. Cū ergo ōnia ꝑendeant
a Deo tāq̃ a prima causa, secūdæ quoq; causæ sunt effect⁹ pri
mę. Videmus autem naturalissimū esse omnibus secūdis cau
sis suoꝝ effectuū habere prouidentiā: quia tota uirtute conāt᷑
eos ꝑ debita media ad finē ꝑducere. Quod qdē nō nisi ex ma
gna eoꝝ ꝓuenit bonitate. Signū ergo est ꝙ prima causa mul-
to amplius q̃ secunda suoꝝ habeat effectuū ꝓuidentiā: a qua
cum homo sit eius effectus, omnes eius oꝑationes dependēt.
Ergo Deus tam hominū q̃ humanaꝝ reꝝ habet ꝓuidentiam.

Præterea si Deus reꝝ humanaꝝ prouidentiā nō haberet:
Cum omnia agat ꝑ itellectū & uoluntatē, aut hoc eius ĩpotē
tię ĩ prouidendo tribueret᷑: qđ est falsum: cū ipsius potentia sit
infinita, & omnia operet᷑ in omnibus: aut eius circa res huma
nas ignorantiæ: quod superius est ĩprobatū: aut ipsius uolūta-
ti: quod est contra eius bonitatē: Nemo.n. bonus despicit op⁹
suum: nec aliqua causa suū effectū. Neq; uero recta aut sapiēs
est illa actio: quę ignobiliora ꝓcurat, & nobiliora ꝓrsus omit
tit. Item cū Deus sit causa æquiuoca, excellētissimo modo
cūcta bonitate exuꝑat. At uero ĩ humanis aduertim⁹ ꝙ excel
lentis bonitatis & sapientiæ uiri, presertim si facultas det᷑, re
bus humanis ꝓuidentiā adhibēt: Multo itaq; magis Deus.

¶ De fine hominis, ad quē diuina dirigit᷑ ꝓuidētia. Cap. xii.

q Via uero ad ꝓuidentiā ꝑtinet res ad fines suos ꝑ debi-
ta media mouere & ordinare, cū nō omniū sit unus ꝓxi
mus finis, Necesse est diuersimode ad suos fines ꝑ eā diuersa
moueri. Quę igit᷑ ratione carent ad suos fines Deus naturali
mouet inclinatione: quę prouenit ex forma: ita ut potius agan
tur q̃ agāt. Homo uero, q ē liberi arbitrii, aliqd de diuina pro
uidentia ꝑticipat: & ideo ad finē suū a Deo ita mouet᷑, ut etiā
se ipsum moueat ad illū: & in hoc Deo cooꝑet᷑: operationes

suas dirigens ad aliquem optatũ & præstitutũ sibi finẽ. Ad ipsum ergo hominẽ attinet omni studio ac diligentia inqrere ultimum finem, ad quẽ diuina prouidentia rationalẽ animã ordinauit & mouet: Nec nõ debita media, quibus certissime ad ipsum Deo disponente ꝑueniat: ut se & sua omnia recte ĩstituere & ordinare possit. Philosophi itaq; magna diligẽtia hæc inuestigare conati sunt: Et sicut natura ex ĩperfecto gradatim tendit ad ꝑfectũ: ita & ipsi ĩ elucidanda ueritate successiua inuestigatione magis profecerunt. Antiqores. n. de hac materia imꝑfecte disseruerunt: Posteriores uero noua prioribus cõferentes ueritatiq; propius accedentes aliqd melius enuntiarũt. Quapropter excellentissimi philosophoꝝ rationib9 efficacissimis diffinierunt humanæ uitæ finẽ esse diuinoꝝ contẽplationem: Hæc. n. sola & propria est hominis operatio, ad nihil aliud ordinata tãq̃ ad finẽ, sed ꝓpter se ipsam desiderata, hominẽq; Deo & substantiis separatis cõiungens: Ad quã homo ipse est magis sufficiens sibi q̃ ad omnes alias operationes: qa ad eam reꝝ exterioꝝ adminiculo minus eget. Hæc ĩsuper est reꝝ finis omniũ ad hominẽ ꝑtinentiũ. Ad contẽplationis enim ꝑfectionẽ exigit̃ corporis ĩcolumitas: ad quã omnis ars humanæ uitę necessaria ordinat̃. Et cũ ad eã pariter qes a perturbationibus passionũq; sedatio ꝑ prudentiã & uirtutes morales, & ab exterioribus tranqlitas requirat̃, ad quã totius uitæ ciuilis regimen coordinat̃: manifestũ est, si hæc recte considerent̃, omnia tã naturę q̃ artis officia ad ueritatis cõtemplationem tãq̃ ad finem ordinari. Cum igit̃ hęc ita sint, dicim9 diuinã prouidẽtiã mouere homines ad uirtutes morales: ut ꝑ eas ad sui contemplationẽ perueniant & bene beateq; uiuãt. Verum quia unũquodq; mouet Deus secundũ inditę formæ exigentiam: cu; hominẽ liberę uoluntatis fecerit, ipsũ quoq; nõ nisi ĩuiolata libertate mouet. Si ergo proprio arbitrio mouentis Dei ĩspirationi non repugnauerit, certissime ad finem suum per debita media perducetur.

Finem hominis ultimum ĩ pręsenti uita nõ esse. Cap. xiii.

finis hoc

SEd fortasse subtiliter cõsiderãtibus difficile imo ĩpossibi le uidebit̃ hoĩes ĩ pręsenti uita huiusmodi beatitudine3 consequi: Nõ.n.tenuissima quæq3 diuinoꝝ cõtẽplatio homi nem beatũ reddit: qa beatitudo est ultima hominis perfectio: Vnde perfectissimã eius operationẽ esse oportet, quę in con templatione Dei pfecta pro humanę conditionis captu consi stit: Ad quã pauci uł forte nulli hominũ poterunt puenire: cũ talis contemplatio summũ postulet humanæ cognitionis gra du3: quo paucissimi pueniunt, uel ex mala corporis dispositio ne: quia cum anima nostra mediis phantasmatibus & corpo reis ĩstrumentis cognitionem acqrat: pleriq3 adeo obtusi & cõ plexione naturali male affecti sũt, ut uix parua capere possint: Vel propter rei familiaris necessitate3 plurimos a sublimi con templatione cęlestium uel retrahentẽ uel ĩpediente3, ne ueris studiis inhæreãt: quę totum hominẽ sibi deposcunt. Cu3 ergo oporteat ad hanc contemplationẽ homine3 esse natura bene dispositum, & a mundanis curis & ĩplicationibus penitus ab solutum, inter mortales huiuscemodi paucos uel raro com peries: Qui etiam si reperiant̃, ad puram hanc diuinoꝝ cõ templationem non nisi longissimo tempore propter eius pro funditatem poterunt peruenire: Cum enim spiritualia per sen sibilia cognoscamus, multa pręintelligere oportet anteq̃ ad summum intelligibile perueniamus. Vnde philosophi Me thaphysicam, quæ circa diuina uersatur, tradunt ultimo lo co discendam: presertim quia ad eius contemplationem (ut dictum est) puritas cordis & omnium passionum animę sen sibilis necessaria sedatio est: Anima enim sedendo a passioni bus & a motibus corporis quiescendo fit prudens. Quo ma gna assuetudine & peruigili cura perpaucis uix in senectute peruenire contingit. Cum itaq3 multi adhuc iuuenes ex hac uita decedant: pauci quoq3 admodum uel fere nulli uirtuti bus & diuinorum contemplationi incũbant: Superest ut etiã pauci & fere nulli hanc fœlicitatem assequantur. ¶Sub tilius quoq3 inuestigando pauciores inuenias, qui ad rerũ diui-

narum cognitionē contēplationēq3 pueniāt: Multipliciter. n. ob īfirmitatē ītellectus nostri etiā ī rebus naturalibus fallunt homines, Tum quia sensus, a quo nostra omnis incipit cognitio, nos plerūq3 decipit: unde multi solē paruę q̄titatis esse arbitrantur. Imaginatio quoq3 obnubilat ītellectū, ita ut multis difficile fuerit credere esse aliquas substātias īcorporeas. Discursus etiam ipsius intellectus minime rectus nos frequentissime fallit: ex quo psæpe aliquā pbabilē & īterdū sophisticā rationem pro demōstratione recipimus: quod excellentissimorum uirorum īter se dissidētiū opiniones uariæ attestant. Itē passiones animæ & prauæ consuetudines, uarięq3 hominū affectiones eos etiā a cognitione ueritatis earum rerum īpediūt, cū q̄bus assidue uersant. Quāto igit magis ex huiusmodi īpedimentis diuinorum contēplatio īpediet? Inueniemus itaq3 paucissimos hominū fieri posse beatos: qđ ualde absurdū est, cū beatitudo sit ultimus humanę uitæ finis: q ad omnes pertinet. Qđ si nulla alia beatitudo, nisi quę ī humanis haberi potest, mortalibus concederet: profecto pueri & iuuenes & fere totū genus humanum quasi necessario illa priuarent. Sed diligentius adhuc animaduertētes arguemus ī hac uita uerā hominis beatitudinem īueniri nō posse: Nā cū beatitudo sit summū hominis bonū, nō admittit secū aliq̄d malū: Cūq3 sit p se sufficiens bonū, oportet illa acq̄sita nihil amplius homini deesse. Sed q̄s in hac uita inueniri potest? qui ita sibi sufficiat ut re nulla īdigeat, & ab omni īfortunio maloq3 sit illæsus ac tutus? Cu3 humana natura sit multipliciter serua multisq3 casibus ac detrimētis abnoxia: Vnde sæpius apparentē plurimorum fœlicitate3 calamitas ītercipit: ut de Priamo legit, & quotidiana expimenta nobis ostendūt. Præterea uel siquis hanc beatitudinem assequat, nō uidet qua ratione possit uere dici beatus. Nā beatitudo cū sit ultimus finis, est q̄es cordis humani. Omnes autē homīes naturaliter scire desiderāt: & ideo hoc desideriū cū sit natura īsitū, q̄escere nō pōt donec ad optatā pueīat cognitionē Plurima uero sūt & pœne īfinita etiā ī rebus naturalibus de-

siderata/quoru3 cognitionē nūq̄ humanus assequit̄ itellect9: Quod ex hoc maxime argumento colligi potest/quia scilicet cum īnumeri excellenti īgenio philosophi ab exordio mundi ad hæc usq3 tēpora rimari omnia naturæ secreta conati sint: multo tamen plura supersunt ignorata q̄ scita sint ab eis uel cognita. Iidem quoq3 ipsi fatent̄ maximā horū partē / quę sci mus/minimā eo℞ esse/quę ignoram9. Vnde adhuc se ultimas re℞ differentias nescire testant̄: qua℞ loco ī diffinitionib9/no mina accidentiū ponūt. Si itaq3 adeo ītellectus noster caligat ad naturalia / quanto minus ad supernaturalia penetrāda po terit eleuari? Quę igitur ipsius Dei cognitio naturaliter nobis in hac uita cōcedit̄ / perexigua est & ualde īcerta: Ideo natu rale hominis desideriū ī tā hebeti & modica re℞ naturaliū di uinarūq3 cognitione qescere nō poterit: quin īmo q̄to magis in hac cognitione ꝓficiet uehemētiori affectu ad eā feret̄: qa omnis motus naturalis ī fine uehemētior q̄ ī principio existit. Et sic semper tāto uehemētius cor humanū ī Deū mouebitur / q̄to ī eius cognitione magis profecerit. Nūq̄ ergo qescere po terit cū ad eius ꝑfectā cōtemplationē ī hac uita nequeat ꝑueni re. Quia / ut īquit philosoph9/sicut se habet oculus noctuę ad lucē solis / ita se habet ītellectus noster ad manifestissima na turę. Cęte℞ siqs ī hac cognitione diuinorūq3 cōtemplatio ne post multos diuturnosq3 labores hāc animi qete3 adipisca tur/ adhuc nō cōstat quomodo hic possit uere dici beat9: cū ad eā īstante iā morte ꝑuenerit: quā omnino uitare nō potest. Vi demus enim cūctis hominibus a natura uel maximū īesse de sideriū ꝑēnitatis: cu3 uel ꝑ sobolis ꝓpagationē uel ꝑ alia opa īmortales effici uehementer desiderēt: Nō pōt aūt uir sapiens morte nō tristari: Si nulla extet alia uita pręter hanc / qua ui uimus: Nō enim potest uir sapiens malum nō odisse: quod ue ro malū potest ei maius aduenire q̄ pretiosissimæ ac beatæ ui tę tātopē cōcupitæ priuatio ꝑ mortē? Cui9 meditatio frequēs sapientē decet: Nec pōt de morte ipsa nō qn̄q3 cogitare/ cū nō brutorum uita / sed rationali utatur. Profecto eū qui ꝑ huius

modi uita acquirenda tanto studio cura & labore tempus omne contriuerit, illamq3 postmodũ celerrime omnino ĩcertoq3 termino ac uario euentu sit amissurus, beatum dixerit nemo.

Ex prędictis itaq3 colligitur, nisi aliam uitam posuerimus nihil homine ĩfelicius esse ac miserabilius. Cętera.n.nõ difficulter fines suos duce natura consequi uidemus: Homo uero ĩfinitis animi corporisq3 circumuallatus perturbationibus ac molestiis beatitudinem tanto desiderio peroptatam inuenire nõ possit: aut siquis ĩuenerit tãdem post diuturni temporis uigilias & sudores maximos nequeat retinere: Hoc autem q̃ sit absurdum ĩ nobilissima omniu3 creatura uel rudissimus qsq3 poterit iudicare.

❧ Animam hominis esse immortalem. Caput.xiiii.

Siquis ergo prædicta recte cõsideret, nõ poterit dubitare aliam esse uitam, & animã esse ĩmortalẽ. Si enim Deus rerum humanaꝝ ꝓuidentiã habet, ad quẽ pertinet res ad suos fines per debita media perducere: cũ finis hominis nõ sit ĩ uita pręsenti, oportet aliã cõcedere uitã: ĩ qua homo beatitudine3 assequat᷑. Præterea hominis operatio, quæ est ĩtelligere, cũ ad ĩmaterialia & uniuersalia se extendat, indicat aliqd ĩ hoĩe ĩmateriale & ĩcorruptibile esse: De quo diuersi diuersa sensere: Sed reuera nisi hoc ĩcorruptibile esse ponamus animã ĩtellectiuã, eãq3 esse hominis formã, ĩfinitos ĩde ꝓueniẽtes errores euitare nõ possum9. Homo enim speciẽ sortitur per hoc ꝙ est rationalis & habens ĩtellectum. Si ergo substantia ĩtellectualis nõ sit hominis forma, nõ apparet qualiter homo speciem suam sortiatur per hoc quod est ĩtellectualis uel rationalis: Vnumquodq3 eni3 a forma speciem suscipit: Et ideo ĩ homine ponere oporteret aliam formam, a qua esse acciperet. Si ergo hæc non esset forma intellectualis, homo a brutis specie non differret per hoc ꝙ homo rationalis est: bruta uero irrationalia: Quod omnes negant. Præterea opera-

tiones uitæ comparantur ad animam, Sicut actus secundi ad primũ: Actus autem primus ĩ eodem præcedit tempore actũ secundum: Sicut scientia est ante actum considerandi: In quocunq; igitur aliqua uitæ operatio inuenitur, in eo animam ponere oportet: quę ad illam operationem comparatur, sicut actus primus ad secundum: Anima enim est principium uitæ eiusq; operationum: Sed homo propriam habet atq; excellẽtem supra q̃ cætera animantia operationem: Quę est intelligere & ratiocinari: Hæc itaq; sua ipsius est hominis, qua homo est operatio: Oportet igitur in homine ponere huius operationis principium informans hominem: quod scilicet se habeat ad intelligere & ratiocinari, sicut actus primus ad secundum.

Omne insuper se ipsum mouens componitur ex mouente & moto: mouet autem se ipsum homo, sicut cętera animalia: Cum ergo primum principium motus in homine sit ĩtellectꝰ & uoluntas, hominem componi necesse est ex substantia intellectuali tanq̃ ex forma, & corpore tanq̃ ex materia. Iteȝ si substantia intellectualis, qua uocamus animam, non esset corporis forma, nulla appareret ratione quomodo puer uel infans homo dici posset, cum adhuc operationes non habeat intellectus: nec etiam appareret quomodo dici posset hominem intelligere, si homo non esset aliquid compositum ex anima & corpore: Actiones enim sunt suppositorum. Intelligere igitur & ratiocinari non esset propria hominis operatio: Sed alterius intelligentiæ quæ ab homine haberet esse distinctum: Nisi forte cum Platone dicatur hominem ex anima & corpore non esse compositum: Sed esse solam animam corpori sicut motorem mobili coniunctam: Quod siquis concesserit, infinitis implicabitur laqueis. Primo enim homo non erit animal sensibile: Deinde sequeretur post discessuȝ animæ a corpore, corpus eiusq; partes eiusdẽ speciei remanere: Recedente eniȝ motore a mobili, species mobilis nõ uariat᷑. Prę terea hominis corpus non uiueret per animã ĩtellectiuã: nec ꝑ coniũctionẽ animæ intellectiuę homo generaret᷑: Mobile.n.

¶ LIBER SECVNDVS.

¶ Procemium de ordine procedendi.

c Vm superiori libro de his tractauerimus, quæ ratio naturalis per se capere potest q̃tum huic intentioni nostræ sufficere putauimus: Reliquũ est ut ad ea cõuertamur: quæ rationẽ ipsã naturalẽ excedunt: ut tam per hæc naturalia, q̃ per ea quæ a Christo facta sunt, fidem christianam uerissimam esse ostendamus. Et quia pręsentia melius q̃ præterita cognoscuntur, faciliusq; præteritis q̃ pręsentibus fides abrogari põt, primo rationũ fundamẽta ponem9 ĩ his: quę cũ quotidie ĩ eccl'ia a christianis fieri cernãtur & ad sensũ pateant, negare nemo potest. Loquor aũt non de malorum christianorum operibus, qui potius ab ecclesia seclusi sunt: Sed de his quę a bonis fiunt: qui non tantum nomine sed operibus sunt Christiani. Deinde rationes adducemus super his stabilitas: quę gessit Christus: & quę omnibus exploratissima sunt. Pręsentia siquidem præteritis fidem astruent manifestam. Quia uero principalis effectus, ad quem omnis ecclesię tendit institutio, est iustitia & irreprehensibilis uita dicente Saluatore nostro, ego ueni ut uitã habeant, & abũdantius habeant, primo probabimus Christi fidem esse uerã per rationes in ipsa bona christianorũ uita, Secundo ĩ huiusmodi uitę causa, Tertio demum in eius effectu uere fundatas: Et in his omnia fere, quę in ipsius Dei nostri ecclesia militante nunc fiunt, suo ordine complectemur.

¶ Aliquam ueram esse relligionem. Caput. primum

u T igitur pręcedentibus sequentia connectamus: ex his quę dicta sunt necesse est quenlibet hominem confiteri aliq̃ in terris ueram esse relligionem. Relligionem autem uocamus debitum cultum Deo exhibitum tanq̃ uniuersali om

nium principio & gubernatori. Omnis enim effectus quēdã exhibet suę causę cultū: dum ad eam se se conuertens ipsamq́ quodãmodo ĩuocãs ei se subiicere ac similem efficere conat᷑: Quod nihil aliud q̃ retributionem quãdam honoris ostendit: ut ab ea magis magisq́ perficiat᷑. Cum ergo Deus sit uniuersalis omnium causa / a quo cælum & natura atq́ omne bonum est / Patet in homine naturalem instinctum esse oportere / ut se ad Deum conuertens ipsum ĩuocet / eiq́ se subiiciat / & quoad possit ei similis fiat / & ab eo perficiat᷑: Quod nihil aliud ē q̃ Deum colere. Cum ergo naturalis inclinatio uana esse non possit / necesse est concedere aliquam inter homines ueram inueniri relligionem. Ad hęc / cum ad ipsum Deum colendū sicut omnis effectus ad suam causam homo naturaliter ĩclinatus / rationalis sit / suiq́ arbitrii / nō agit᷑ queādmodum cętera naturalia: Sed se ipsum agit. Et quia in multis naturalis ratio deficit / Si propterea tantum hoĩes oberrent / ut nullus adhuc uerus Dei cultus inueniat᷑ / auferat᷑ oportet ab hominib⁹ Dei prouidentia: Cum in hoc quod pernecessariū & naturale est / eis minime prouideat: Quandoquidē per uerum Dei cultum ii ad suum finem perducunt᷑: Hoc autē superius plane redargutum est. Item cum sciamus omne hominum genus ĩquolibet æuo tã exacto q̃ præsenti fuisse diuino cultui diuersimode deditum: hoc esse natura inditum certum est: Naturale.n. est / ut alias diximus / quod omnibus & omni tempore conuenit. Si ergo nullus habeatur in mundo uerus Dei cultus / frustra sit oportet hęc naturalis hominis inclinatio: Cum ad suū finem peruenire nō possit. Ex quo sequeret᷑ ipsum Deum irrationabilibus creaturis meliuſ q̃ rationali homini prouidisse.

Pręterea cum omnis causa quoad fieri potest ĩ suū effectū bonitatem suam perfectionēq́ trãsfundat ĩtendens eum modis omnibus pro captu recipientis sibi similem reddere & ad se trahere / Deus cum sit summe bonus & prima omniū causa proculdubio perfectioni hominum / quorũ gratia omnia naturalia instituit / ꝓrsus ĩtendit. Cum igit᷑ ipsius hominis uera

perfectio in subiiciendo se Deo & in eo uenerando potissime consistat, quod ad relligionem maxime pertinet: Hinc sequitur aliquam in mundo ueram relligionem dari oportere.

Duplicem esse Dei cultum. Caput. secundum.

Cultus dupl.

CVm autem Deus possit dupliciter ab hominibus uenerari, spiritu uidelicet & corpore, duplicem quoque cultũ ponere debemus, Interiorẽ scilicet & exteriorem. Interiorem dicimus eum, qui Deo per operationem intellectus & uolũtatis exhibetur: Exteriorem uero qui per corporis officia cerimoniasque & sacrificia impenditur. Cum igitur materia sit propter formam, nemini dubium est exteriorem cultum ad interiorẽ ordinari eique seruire. Interiorem autem uerum Dei cultũ dicimus esse rectitudinẽ ac pfectionẽ uitæ hominis interioris: qua Deus maxime honoratur: Quod sic probamus, omnis causa in sui perfectione effectus maxime honoratur: Vnde artifices in operum suorum consumatione probantur: nullus aũt effectus homine nobilior inuenitur: qui quanto perfectior fuerit, tanto magis suam causam idest Deum honorabit. Eo aũt pfectior erit, quo sanctius uiuet: Sanctitas uero est interioris hominis pfectio: qua etiam totus homo perficitur. Ergo in bona & pfecta hominis uita Deo præcipuus honor persoluitur. Et sic uerus & integer Dei cultus est ipsa optimi uiri uita & operatio in Deum relata. Item Deum nõ solum propter se ueneramur & colimus, sed ut ab eo etiam fœlicitatẽ & quę ad hominẽ spectãt, bona cõsequamur. Cultus ergo Dei uerus est mediũ & dispositio ad hæc bona consequenda: Agentia siquidem dispositionem subiecti exigunt. Cum ergo manifestum sit ad ipsam fœlicitatem & huiusmodi bona a Deo ĩpetranda multo perfectius hominem per bonam uitam q̃ p sacrificia cerimoniasque dispo ni, constat uerum Dei cultum esse rectitudinem uitæ. Præterea cum Deus non sit corpus sed actus purus, homo p rectitudinem cordisque puritatem fit Deo similior q̃ per actus exte-

riores: & ideo perfectius Deus spiritu q̃ corpore colit᷑: Spirit⁹ enim est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & ueritate oportet adorare.

¶ Nullam Christiana uita inueniri ꝑmeliorem. Cap.iii.

NVlla autem uita melior & sanctior q̃ Christiana inueniri aut excogitari potest. Nam inter cuncta uiuentium genera, ea quæ solam animam habent uegetatiuam (ut plantę) infimum uitæ gradum sortiunt᷑. Animalium autem uita multis distinguit᷑ gradibus: quorum alius alio perfectior est: Ille enim uitę sensibilis gradus perfectior in animalibus est: q cognitionis sensibilis est magis particeps. Cũ aũt intellectiua cognitio sensibilem excedat, perfectiorem uitæ gradum hominibus q̃ brutis tribuimus: In quibus etiam diuersos uitę gradus quo ad perfectionem nõ quo ad essentiam ponimus. Illos.n. qui ratione duce in omnibus operantur, iis præferimus, qui sensibus obsequentes ratione postposita tota uia aberrant: quia quanto magis uoluptatibus addicti ab ea recedunt, tanto minus participant hominis, & brutis efficiunt᷑ similiores. Qui uero magis rationi ĩseruiunt & concupiscibilem partem coercent, plus hominis habent q̃ bruti. Cum ergo uita hominis sit brutorum uita pręstantior, haud dubium est quin inter homines illi superemineant: qui rationem dominam amplectũtur: Vbi etiam gradus iter se uarii differunt: Cum enim amplius ĩtellectus per cognitionem & amorem ueritatis spiritualium rerum q̃ corporearum, præsertim ueritatis de Deo cognitę perficiatur: q̃to quis magis relictis corporalibus contemplatione & amore ad spiritualia & diuina euehitur, tanto magis perficitur eius ĩtellectus, & perfectioreꝫ nãciscitur uitam. Sed uita Christiana ad hoc potissimum tendit, ut posthabitis creaturis omnibus tam spiritualibus q̃ corporeis per contemplationem & amorem se totam ĩ Deum transfundat: & fiat unus spiritus cum Deo. Cum ergo potior ĩueniri nequeat uita

Vita christiana melior

q̃ hæc, quæ hominem suo principio & ultimo fini coniungit, patet nullam uita christiana esse meliorem. Preterea recta hominis uita, ut homo est (ut supra iam diximus) pro ipso rationis modo estimatur. Quanto ergo rationabilior uita fuerit tanto dignior iudicabitur. Quare cum ueri Christiani nihil omnino contra rationem agere uelint, fateri necesse est inter exteras gentes ac nationes nullam Christianæ uite esse præferendam. Item bona hominis uita ad contemplationẽ Dei tendit & ad eam ordinatur: in qua purgatissima mentis serenitas exigitur: Humanis nãq3 passionibus & affectibus subiectus minime aptus est contemplationi rerum diuinarum. At nulla uita inueniri potest, que liberiorem purgatioremq3 reddat hominem q̃ christiana: Cum relictis omnibus soli Deo se se coniũgere laboret. Ergo nulla huic dignitate atq3 excellẽtia pstat.

Vltimo Christianę uitę fine meliorem nullum excogitari posse. Caput .iiii.

Sed ut melius ostendamus nullam christiana uita meliorem inueniri posse, Cum duo ad bonam uitã principaliter requirãtur: uidelicet finis bonus: & quę ad finem sunt cum ipso fine proportionẽ habentia: demonstremus primo nullum finem humanæ uitę eo, ad quem tendunt christiani, dari meliorem, nec magis rationi consonum: Deinde ea, quibus ad eum finem ab eis pergitur, perfectissima esse probabimus, & cum ipso optimã habentia proportionem. Quo igitur ad finem, patet: Nam duplex est hominis finis: uidelicet finis cuius: & finis quo: hoc est ipsa res ad quam tenditur, eiusq3 fruitio. Cum igitur nihil præstantius ac melius Deo possit excogitari: Atq3 christiani humanę uitę finem statuant Deum, cuius gratia omnia faciunt, perspicuum est quo ad hoc nullum finem inueniri posse meliorem. Fides quoq3 ad uisionem & fruitionem Dei non per creaturas sed per essentiam aspirat: Quo nullus perfectior actus reperitur: Dum enim per apertã uisio-

nem & fruitionem Deo coniungitur homo / ultima consuma tione perficitur: supra quam nil amplius optare licet: cū Deus sit bonum / quo nihil maius excogitari potest. Fœlicitatem uero humani generis, esse apertaʒ Dei uisionem, ualidis argui tur rationibus. Iam enim superius probatum est hominem in præsenti uita beari non posse. Cum ergo beatitudo hominis sit ueritatis contemplatio: hæc expectanda est in alia uita. Si uero in futura uita ponamus humanę uitę finem esse contem plationem primæ ueritatis cognitę non per speciem propriam sed per effectus multis afficiemur difficultatibus: Primo eniʒ non apparet quomodo in huiusmodi contemplatione huma num possit desiderium prorsus quiescere: Si enim anima ra/ tionalis a corpore seiuncta effectus non solum materialium sed spiritualium quoqʒ immaterialiumqʒ substantiarum co/ gnouerit / aut perfecte aut imperfecte hanc cognitionem ha/ bebit: Si imperfecte / inde quoqʒ imperfectam de Deo cogni/ tionem contemplationemqʒ assequetur: Cum uero omne im perfectum suam appetat perfectionem / sicut materia formaʒ & turpe pulchrum / ī eiusmodi cognitione sibi non satisfaciēs anima quietem reperire non posset: Quod ex hominum patet studio: quorum intellectus in cognitione cōfusa minime quie scens omni opera ac labore ad perfectam cognitionem perue nire contendit: Sin autem perfectam obtinuerit illorum effec tuum cognitionem: mox desiderabit eorum cognoscere cau/ sam: quia omnes homines natura scire desiderant: & scire est rei causam cognoscere: Quod auteʒ naturale est / auferri non potest. At cum omnis motus naturalis ī fine q̃ in principio sit uelocior / tanto uehementius cognitionem causæ desiderabit q̃to perfectius ipsius effectus cognouerit. Nō liquet ergo quo modo naturale hominis desideriuʒ / nisi Deum uideat / possit omnino quiescere. Quod etiam hoc probatur experimen/ to: Cernimus enim nulla re finita animi capacitatem impleri posse: Posito enim quocūqʒ finito intellectus noster aliquid ul tra semp apprehēdit: Vnde pręsupposita qualibet linea finita

numeroq3 finito, nũq̃ superaddendi facultas in animo terminatur: & hęc est ratio infiniti apud mathematicos tam ĩnumeris q̃ inlineis augumenti. Cu3 igitur cuiuscũq3 infra Deum substantię amplitudo sit finita, intellectus noster donec diuinam substantiam attigerit satiari non potest. Quippe quæ sola cu3 sit actus purus, ut diximus, nullo circũscribitur fine. Rationabiliter itaq3 poni non potest alium humanæ uitę finem deberi q̃ eum, quem fides nostra decernit, hoc est diuinæ essentię uisionem. Ipsum uero Deum esse ultimum in quo anima cõqescit luce clarius est: Omnis enim motus naturalis ad aliquem tendit ultimum terminum: ad quem cum peruenerit mobile quiescit. Cum ergo infra Deum nulla humani cordis substantia terminare desiderium possit, dicimus ꝙ solum quando Deum de facie ad faciem intuebitur, tum demum uere quiescet: Quandoquidem cum nihil Deo sit maius, nihil prorsus ad satietatis cumulum accedere poterit: Neq3 inferiorum desiderio afficietur, tum quia penitus ea nihilipendet eo ꝙ finiti ad infinitum nulla sit proportio: Tum quia nihil est in ullo effectu quin excellentius in prima causa inueniatur: Atq3 ita nihil ei desiderabile deerit: Tum quia intellectus noster exactissime perficietur: ex quo enim ad supremum ĩtelligibile euehetur, proculdubio cætera intelligibilia, ad quæ naturaliter inclinatur facillime apprehendet: Quãuis enim sensum excellens sensibile corrumpat, contra tamen excellens ĩtelligibile perficit intellectum. Sciendum est autem ꝙ cum Deus sit infinitus & extra cuiuslibet substantiæ ordinem, intellectus noster propria ipsius uirtute ad diuinæ essentiæ uisione3 eleuari nõ potest: Sed aliqua noua requiritur dispositio: Quam nostri theologi gloriæ lumen appellãt: quod purgatę cuilibet animæ Deus infundit, ut suæ habilem reddat uisioni: semper.n. necessarius Deus occurrit: Neq3 potest quicq̃ supra suas uires attolli, nisi eius uirtus superna ope adiuuetur. Ad ipsius aute3 Dei uisionem uigor per solam luminis intellectus naturalis ĩtensionem minime sufficit propterea ꝙ intensio formæ eam

non trahit ad alterius speciei operationem: Qualis est Dei uisio creato intellectui comparata: Oportet igitur augeri uirtutem intellectiuam per alicuius nouæ dispositionis adeptionẽ: Quam lumen gloriæ nuncupamus: Ex quo liquet q̃ uere q̃q3 rationabiliter fides nostra de humanæ uitę fine sentiat: & q̃ facile omnes controuersiarum explicet nodos: quibus alii secus opinantes multipliciter anguntᵉ. Constat igitᵉ siue de fine cuius, siue de fine quo loquamur, nullum meliorem rationabilioremq3 inueniri aut excogitari posse eo: quem relligio christiana prædicat & obseruat.

¶ Nullum ad beatitudinem medium christiana uita melius inueniri. Caput. V.

d E medio quoq3 ad commemoratum finem perueniendi differentes facile ostendemus nullum ei, quod christiana fides asserit, conferri rationabiliter posse: Nam ꝙ aliquo uel aliquibus mediis ad finem idest beatitudinem homo perueniat, Cum Deus & natura nihil agant frustra, nemini ambigendum: Frustra enim esse dicitur quicquid ad eum finem, ad quem ordinatum est, peruenire non potest: Quemadmodum frustra quis uirtutem habeat motiuam ad motum exercendum, deficientibus membris. Cum ergo natura homines beatitudinem appetant, profecto subtractis mediis inani hoc flagrabunt desiderio ad eam quandoq3 perueniendi. Itaq3 aliquod medium dari oportet: quo ad Dei uisionem possit homo peruenire: Idq3 Christiani esse dicunt puritatẽ cordis gratiãq3 diuinam supernaturaliter infusam ipsam animam omni uirtute perficientem. Cordis uero puritatem esse mediũ transeũdi ad ueritatis primę contemplationem nemo potest negare: Oportet enim finem cum mediis habere proportionem. Ad ipsius aute3 Dei cognitionem magna exigitur extasis: cum sit intelligibilium supremum extraq3 omnia sensibilia: Ideoq3 ad id necessaria ẽ exquisitissima animi purgatio idest a sensibiliũ

amore & implicatione ad inuisibilium cognitionem amoreq̄ꝫ eleuatio. Purum enim dicitur quod inferiori naturę nō admiscetur. Cum ergo intellectus noster ab organo sit corporeo separatus, & anima nostra sit substantia rationalis, quanto se magis a corporeis abstrahit rebus diuinisqꝫ coniungit: tanto purior efficitur. Quicquid autem philosophi de cordis puritate, de uirtutibus & probatis moribus sanxerunt non tantuꝫ exequitur ac docet christiana relligio, sed multo perfectiora documenta ad cor sanctius purificandum inuenit: Non enim puritas cordis, quę naturaliter ab hominibus cognosci & haberi potest, sufficiens est medium ad finem quem prædiximus obtinendum: Nam quicquid alicuius naturę limites excedit, ei nisi per alterius actionem aduenire nō potest: Sicut & aqua nisi alio mouente sursum non tendit. Videre autem Dei substantiam, ut in pręcedenti capitulo discussimus, omnes naturæ createę limites transcendit: Ideoqꝫ cum unūquodqꝫ intelligat per suæ substantię modum, ut quis diuinam essentiam uideat propria uirtus ad purificandum non sufficit, nisi actione superioris uirtutis adiuuetur. Rectitudo igitur uitę, de q̄ua philosophi disputarunt, ad hanc beatitudinem insufficiens est. Hinc non immerito christiani gratiam & uirtutes a Deo supnaturaliter infusas ponunt: quippe qui nulli in necessariis unq̄ desit: ut ꝑ eas homo purgatissima acie ad finem dirigatur optatum: Quod polixiori sermone probare hui9 operis breuitati, cui maxime studemus, minime conuenit: Cum presertim in libro de Simplicitate uitæ christianæ a nobis ędito satis aperte monstrauerimus uitam christianam non ab amore naturali, nec ab imaginatione, nec a ratione tantum naturali, nec ab ĩfluxu cælesti, neqꝫ ab aliqua spiritali creatura: Sed a gratia Dei idest a dono eius supernaturaliter infuso deriuare. Ne idem ergo sępius repetamus, legant qui uolunt librum illuꝫ: & intelligent uitam christianam esse perfectissimum medium ad finem huius uitæ perueniendi: Ex quo sequitur nullam inueniri aut excogitari posse uita ipsa christiana meliorem atqꝫ

omni ex parte perfectiorem.

¶ Per Relligionem Christianam homines certissime ad beatitudinem perduci. Caput. vi.

SI ergo (ut probauimus) oportet aliquam inter homines ueram esse relligionem: quæ i rectitudine uitæ consistit: cum in hoc christiana relligio cũctas excellat, necesse est confiteri eam esse uerissimam: per eamq; Deum non minus exterius q̃ interius rectissime coli: Quia cultus exterior christianæ relligionis aut efficit aut significat interiorem. Qđ si interior uerus est, manifestum fit exteriorem efficere uel significare ueritatem: Cum ergo alter alteri respondeat, uerus est cultus exterior: De quo inferius copiose magis tractabimus. Colentibus itaq; nobis Deum primo propter meritam eius honoris exhibitionem, deinde propter beatitudinem impetrandam: sequitur ꝙ a christianis uere Deus honoretur, & ab his beatitudo expetatur: ꝙq; ad eam tandem omnino queant peruenire. Ideo qui christiane uiuendo usq; in fine perseuerauerint: beatitudinem sibi tuto polliceri possunt. Cum diuinam insuper prouidentiam in rebus humanis aperte superius monstrauerimus: cuius est per debita media res ad fines suos dirigere: nullumq; medium christiana uita perfectius possit inueniri ad beatitndinem obtinendam: dubitare nullo pacto debet quisquis christiane uixerit (cum christianę relligionis cultus uerissimus sit) quin a Deo per illum ad beatitudinem perducatur. Pręterea si Deum negare esse iustum fas nõ est, christianę relligionis homines, qui Dei mandata seruauerint, perire nõ possunt: Deus enim omnium causa omnia ad fines suos mouens aut aliquos mortalium aut nullos ad beatitudinem perducet: Profecto nullos dicere non licet: Frustra nãq; esset homo, & hinc plura sequerentur absurda, ut ex præcedentibus manifestum est: Sin aliquos: Iure Christiani, quos hominũ esse optimos nouim9, nõ sunt posthabẽdi. Nã si christia-

ni pietate & relligione cęteris sanctiores optato beatitudinis fine destituantur: profecto nulli hominũ ad eũ ꝑuenient: qa si id qđ magis esse uidet̃ nõ est: neq3 qđ minus. Christiani autem magis uidentur fore beatitudinis compotes q̃ reliqui hominum: Quia, ut ex pręductis patet, sunt ad eam capessendam propinquiores. Relligio ergo fidesq3 christiana omnibus est aliis præponenda. Qđ si christiani in huiusmodi relligione spe sua fraudentur: dicere oportet nullam esse talem beatitudinem: Sed fabulosum ac commenticium quoddam: quãdo quidem in natura uidemus omne agens si minus impediatur, in materia bene disposita formam semper introducere. At bonæ uitæ finis & ultima eius forma est ipsa beatitudo: ad quam nulla uita melius q̃ christiana disponitur. Si ergo huic habiliori expetita non datur beatitudo, profecto nulla hominis erit: quia (ut iam probatum est) alia hominis beatitudo uere esse non potest. Atq3 ita nullus omnino huius uitę ultimus dabit̃ finis. Cum ergo finis sit regula omniu3, quæ ad ipsum ordinãtur, sequeretur hominem esse animal omni prorsus ordinẽ carens omniumq3 miserrimum: qui casu uiueret omni prouidentia destitutus: Quod putare maxime absurdum est. Vita ergo christiana, id quod nobis erat probare propositum, ꝑ ueram relligionem ad beatitudinem certissime tendit.

Vel ex eo fidem christianam esse ueram ꝙ optimę uitæ sit causa. Caput. vii.

Quando ergo ostendimus ueram esse christianam relligionem ex rationibus in bona christianorum uita perfectaq3 positis: Nunc accedemus ad huius uitę causas, idem cõfirmaturi. Principalis aũt uitæ huiusmodi causa ẽ Iesu Christi fides crucifixi a charitate formata idest quæ per dilectionẽ operatur: Dicente sacra doctrina, Iustitia Dei est ꝑ fidem Iesu Christi in omnes & super omnes q credunt ĩ eum: Et sine fide impossibile est placere Deo. Dicim9 aũt fidẽ Christi formatã

eam, qua credimus ipsum Christum crucifixum esse uerum Deum & uerum hominem, filium Dei unum in natura cum Patre & Spiritu sancto in personisq; distinctum: Quem super omnia diligimus. Fides ergo cum amore in Christum est commemoratę uitę causa. Quod autem ita sit, quotidiano docemur experimento: Quod uero notissimum est, negari nequit: Manibus siquidem quodammodo attrectamus ita se rem habere: Quia christianum uidemus & experimur tantum in rectitudine uitæ, quantum in fide Christi & econuerso proficere, cum hęc inter se mutuo conuertantur: contra quoq; in utroq; deficere pariter oportet: Ex defectu namq; bene uiuendi fidem formatam deperditum iri perspeximus, & econuerso. Si eiusmodi ergo perspicimus in humana uita effectum, quem post aduentum Christi ad hęc usq; tempora perdurasse homines tam suo quam alieno periculo didicere: idq; palam christiani omnes attestantur & prędicant, iure in eo philosophari debemus ex admiratione tantę rei causas inquirentes: Quemadmodum Philosophi inspectis rerum naturalium effectibus tum eorum causas ignorantes admirari primum, dehinc ex admiratione philosophari cęperunt. Primo itaq;, effectus sua causa perfectior esse non potest, cum cuiuslibet effectus perfectio a causa dependeat. Si ergo rectitudo ac ueritas uitę christianę, quę cunctis pręferenda est, pendet a fide Christi: Impossibile est ipsam fidem non esse ueram: Si autem est uera, sequitur Christum uerum esse Deum, quod Christiani affirmant, eiusq; ueram esse relligionem. Impossibile item est bonum a malo & uerum a falso tanquam a causa per se dependere: malum enim prout malum, similiter & falsum prout falsum, nihil est. Si ergo fides Christi esset falsa & illius amor malus, certe rectitudo uitæ Christianæ tam bonę ab ea per se non dependeret: uti uidemus.

Item si fides Christi esset falsa, nullus error posset maior inueniri: Nam dicere hominem crucifixum esse Deum, si non sit uerum, extremę dementię est. Cum ergo uita christiana perfectissima sit, ut prędiximus, quomodo tanta uitę perfectio siue rectitudo poterit

a maximo errore prouenire? Cum omnis recta uitę institutio deriuet a rectitudine intellectus, & omnis error in affectu & operibus humanis ab errore illius obliquitateq; procedat.

Quanto insup aliqua natura melius est disposita, tanto susceptibilior est formę perfectioris: forma autem & perfectio nostri intellectus est ueritas: eius autem dispositio ad ueritatē suscipiendam puritas est cordisq; sinceritas. Ideoq; quāto fuerit homo a rerum humanarum affectu purgatior, tanto magis ad capessendam ueritatem reiiciendamq;, quam facile discreuerit, falsitatem præparatur: Sed nullam dispositionem ac purificationem christianę parem īueniri posse probauim9. Si ergo esset mendax hæc fides, id sane christiani multo prōpitius atq; clarius q̄ alii conspicarent: Cuius rei oppositum cernimus: Quāto enim sanctiores in dies efficiuntur, tanto eam constantius affirmant: Contra uero ex profectu fidei, uitę perfectio pariter augetur: Ex quo fides falsa esse nō potest. Pręterea sicut Deus tāq̄ primus motor & prima causa omnia mouet atq; producit in rebus naturalibus & corporeis: Ita etiam in spiritualibus se se habet: Ipse ergo est qui humanum mouet intellectum ad ueritatem: Nemo autem dubitare debet quin Deus ueritatis lumen presertim circa necessaria ad salute; iis clarius impartiatur: qui p uitæ sanctimoniā magis sunt dispositi: Quemadmodum sinceri christiani: qui si in fide errarent, nullam præ aliis peccatoribus gratiæ pręrogatiua; haberent, sed multis præstigiis & erroribus capti relinquerentur: Quod a prouidentia & bonitate Dei alienum est. Finis insuper est ratio eorum, quę ad ipsum finem ordinantur: Ideo qui peccant infine, in his quæ ad eum perducunt, eos peccare necesse est: Finis enim in rebus agendis est sicut principium inspeculatiuis. Cum ergo christiani non errent in his quæ ad finem spectant idest in rectitudine uitę, immo cęteris longe antecellant: sequitur ꝙ etiam infine non errent: Sed eorum finem esse christum omnes certissime confitentur: Nam et simillimi Christo fieri nituntur, & ad eius fruitionem totis ui-

ribus ire cõtendunt: Quẽadmodũ ergo ipsi uerissime asserũt, Christũ Crucifixum esse Deũ, concludendũ est. Præterea Deus ĩ omnibus ordinate procedit: propterea ꝙ omnia faciẽs sapienter inferiora per superiora gubernat. Hinc nobilioribus effectibus nobiliores causas præposuit: cum semper oporteat causam suo effectu esse perfectiorem: Nullus autem inter homines effectus nobilior inuenit᷑ q̃ uita christiana: Necesse est ergo talem effectum a nobilissima causa prouenire: Cum aũt eum uideamus totum a Christo emanare, confiteri necesse ẽ Christum esse nobilissimam causam. Causæ insuper secundæ sunt instrumenta primę: Cum ergo uita christiana a Christo tãq̃ a causa proficiscatur, fatendum est Christum hominẽ Crucifixum esse primę causę ĩstrumentum ad producendum hunc eximium christianæ rectitudinis effectum. Qđ si Christus Deus non esset, quemadmodum se ipsum prędicauit, nullus utiq; homo eo posset scelestior aut execratior inueniri: Atq; ita Deus ad effectũ optimę uitæ producendum pessimo uteretur ĩstrumento: Quod esset uehementer absurdũ. Ite; quanto effectus suæ fit causæ similior, tanto amplius perficitur: Quia eius perfectio est per ęquiparationẽ ad causam: Videmus autem ꝙ q̃to quis Christi uestigia magis imitat᷑ & eius in uita similitudinem exprimit, tanto fit sanctior & diuinior: Hoc autem minime fieri posset, nisi ipse Christus uerus Deus eiusq; fides uerissima esset. Pręterea ex effectibus cognoscimus causas, ut ex ipsis experimentis medicinas. Cum autẽ philosophi summo studio elaborauerint ut nobis beneuiuẽdi regulas traderent, in paucis tamen eos uidemus & longo uix tempore profecisse: Neq; id etiam in maximo ipsorum apprime philosophantium numero sine fide Christi effecisse, qđ ĩ multorum congregatione fidelium in omni hominum genere & utroq; sexu ta; ĩ pueris q̃ ĩ mulierculis celeriter & exacte christiana pepit disciplina: cũ nulla sit philosophicę institutionis ad christianã cõparatio, siue de morib⁹ siue de relligiõe tractetur. Quid.n. mirabilius est q̃ ꝙ scelestissimus q̃sq; (sicut in

numeris tam præteritis q̃ quotidianis docemur exẽplis)mox ut ad Christũ crucifixũ ueraciter conuersus fuerit,nouũ prorsus induit hominem:fitq3 ex superbo & inuido humilis ac benignus:ex auaro & raptore munificus & liberalis:ex incontinente & luxurioso,continens & castus:Ac demu3,quasi pro singulis uitiis mox antidota uirtutum saluberrima imbibat,multiplici bonorum fœnore præterita mala diluit atq3 compensat:quod æque nunq̃ ulla philosophorum secta impetrauit. Necessario itaq3 sequitur christum esse causam principalẽ seu instrumentalẽ ac certã mo℞ & cõsumatæ uitæ medicinã.

Doctrinã christianã,cui fides ĩnitit᷑,esse a Deo. Cap.viii.

SAcrę insuper scripturę lectio,auditus & meditatio est christianę uitę causa,nostręq3 relligionis substãtia: Scripturę siquidem ueritas fidei est obiectum. Ideoq3 post argumenta super Christi fidem extructa,ponenda illa sunt,quæ ex ui sacrę scripturæ decerpta summunt᷑. Primum scimus ꝙ de futuris contingẽtibus nõ est determinata ueritas:de qb9 neq3 ars neq3 sciẽtia esse potest:Vnde a pręclarissimis & sapiẽtissimis philosophis determinatum est,futura contingentia a nobis cognosci non posse:sed hoc tantum ad proprietatem diuinam pertinet:Deus enim,cum sit ęternus,omnia sua ęternitate complectit᷑:omniaq3 sunt eius oculis nuda & apta. Homines uero nequaq̃ præscire futura contingentia possunt,nisi eis ab ipso Deo reuelẽt᷑. Cum itaq3 sacra scriptura ubiq3,tum maxime in ueteri testamento futura contingentia & ad libe℞ arbitrium spectantia non modo generaliter,sed particulariter etiam prænuntiauerit:neq3 solum unius anni aut decem,sed centum uel mille,duorum quoq3 ac trium & quattuor milliũ annorum uaticinia prodiderit eoru3,quæ nõ tantum hebreis contigerũt & a Christo eiusq3 ecclesia gesta sunt,sed quæ omnibus fere gentibus & regnis Assyriorum.s. Chaldęorũ,Persarũ,Medo℞,Græco℞,Romano℞ ac alia℞ nationũ uł pro

ſpera uel aduerſa acciderunt: Et ſicut multo tẽpore anteq̃ fie rent prædicta ſunt / ita adunguem poſtmodum enenerũt: Ne ceſſe eſt cõfiteri has ſcripturas a ſolo Deo / non ab hominum ſollertia & ingenio prodiiſſe. Quę uero adhuc implenda ex- pectantur / ex argumento præteritorum / in quibus inuiolata ueritas emicuit / pro certis habenda ſunt: Atq; inde colligere facile poſſumus Deum optimum nõ paruam hominibus curã ac rebus humanis prouidentiã adhibere. Præterea cũ Deus (ut diximus) ſit ſolus futuroꝝ contingentium præſcius / non poteſt alicuius hominis ſagacitas & induſtria magnoꝝ uiroꝝ ac regum geſta & bella / uarioſq; hominũ caſus ita diſponere & ſeriatim ordinare / ut ſint ſigna futurorum: quoniam homi nis arbitrio & uoluntati nõ ſubiiciunť: Sed pręter illius ſpem alios & alios plerũq; ſortiuntur euentus. Solus ergo Deus ſta tuere poteſt ut aliqua ab hominibus fiant / quæ futuroꝝ tem porum geſta prorſus ſignificent. Videmus autem in ſacra pa gina ꝙ quæcũq; in nouo teſtamento hactenus tractata uel tra ctanda ſunt / in priſco ſeu ueteri teſtamento effigiatim pręſi- gnata ſunt & expreſſe. Nec poteſt rationabiliter dici has in terpretationes a chriſtianis exortas & ad libitum coaptatas: Quia in tanta reru; & temporum uarietate / multipliciq; uer borum poſitione atq; auctorum diuerſitate non poſſet ea ue- teris teſtamenti ad nouum uniformitas inueniri: niſi aliquis in tellectus ſingulis temporibus ſimilia compegiſſet. Non enim hoc caſu factum dici poteſt: Cum nihil in his diſſonum / nihil impertinens / nihil diſtractum inueniať: Sed omnia pari teno re a ſupremo ad minimum penitus concordent: quodq; ob- ſcure in aliquo loco tactum eſt / aperte in alio declarať / ita ut uniuerſa ſacra ſcriptura ſe ipſam aperire plane uideať. Hoc ſi illius ignaris minus innoteſcat / ſecus ipſius ſacrę ſcripturę ſe dulis & piis perſcrutatoribus euenit: qui de ſinceriſſimo fonte ueritatis irrigationẽ mellifluã hauſerũt. Pie igiť / humiliter / ca ſte & munde eã adeant / q ueritatẽ noſſe cupiũt. Et ſic nobiſcu; proculdubio ſentient. Quãobrẽ huic ſoli ſcripturę allego-

rica competit expositio: quia ea sola a Deo & a supercælesti lumine emanauit. Allegoriam autem dicimus nõ fabulosã interpretationem more poetarum (nam & nos parabolas exponimus, nec inde allegoriã summimus) sed sensum parabolicum & litteralem uocamus, cum in fabula & ĩparabola non sit intentionis nostræ ea significare, quæ uoces ipsæ per se sonant: sed ea dũtaxat, quę per concepta sub ipsis uocibus ĩtelligunt᷑: Allegoricum autem sensum eum appellamus: qui hæc tria habet: ut scilicet primo iuxta uocum significationem historia mera tam dictorũ q̃ gestorũ & narratorũ absq3 figmento demonstret᷑: Secundo ꝙ per ea quę gesta sunt futurum aliquod aliud significet᷑: Tertio ꝙ eadem gesta fuerint ad ĩsinuãdum optime coagmentata. Ex qbus patet ꝙ talem continentiam & seriẽ nulla contexere potest disciplina: sed solus De9: cuius infinita prouidentia circa futura nõ fallit᷑. Item modus locutionis & progressionis sacræ scripturæ est adeo singularis, ut a nemine ex nostris q̃uis excellentissimo & in omni scientiarum genere peritissimo potuerit obseruari: soli enim, quibus Spiritu sancto dictante ita concessum est, eũdem modum expresserunt: Nam licet diuersa temporũ ĩterualla inter ipsos scriptores effluxerint, & alius alio elegantior extiterit: consuetum tamen dicendi genus diuini sermonis nequaq̃ uariatum est: quod nõ esse humanũ sed diuinũ, manifestũ indicium est. Hoc autem maxime probat effectus: Virtus enim causę ex effectu colligit᷑: Nullus autem ĩuenit᷑ in terris nobilior effectus q̃ uita christiana, quę nõ potest (ut superius & alias in libro de simplicitate christianę uitę ostendimus) ab aliqua naturali causa, sed tantum a Dei gratuito munere prouenire. Cum ergo talis doctrina sit potissimũ huius uitæ instrumentũ, in quo tota substantia christianę relligionis consistit, manifestum est eam eiusq3 loquendi modum ab ipsis hominibus esse nõ posse. Experientia siquidem didicimus doctrinam hominum ad bene beateq3 uiuendũ generi humano parum profuisse. Nam ante huius in mundo luminis effusionem in

profunda noctis caligine mortale genus hominū uersabaẗ. At postq̄ incalescentibus apostolicæ doctrinæ radiis / & coruscantibus eorum prędicatione tonitruis omnis per id lumē nubes fugata est / hominum mentes miro serenitatis fulgore illustratæ sunt. Sed nequis præterita neget / ad exempla domestica conuertamur: Nos enim ex hac doctrina eiusq; modo magis q̄ ex ulla alia illuminari / delectari ac demum flecti experti sumus. Quapropter ex quo nostri temporis Prędicatores ea relicta ad philosophicas propositiones ac Rhetorũ artes conuersi sunt / omnino parum aut nihil in auditorum frequentia & in populis profecerunt: Cum antea simplici ad populum sermone utentes solius sacræ scripturæ instructione & familiaritate contenti mirifice illustrando populos inflammarent: Qui adeo inuicem delectabantur / ut hymnis & canticis tam in aduersis q̄ ĩ prosperis iubilarent. Hinc ad bene beateq; uiuendum populi uehementer excitabantur. Testis ē Deus q̄ sæpe prædicanti mihi ad populum / dum ego per argutam philosophorum doctrinam perq; humanæ sapiētiæ uerba euagarer ut sciolis huius sęculi ac inflatis ĩgeniis sacri eloquii profunditatem ostenderem / perspexisse contigerit ex quadam auditorum impatientia ac lenta auersione / non tantum rudium / sed etiam peritorum aures minus attentas: Quotiens autem ad sacræ paginæ maiestatem couerterer / siue in ĩterpretandis uariis sensibus / siue in eius historiis enarrandis miram singulorum attentionem omniumq; in me defixa ora marmoreis statuis similia intuebar. Sed enim expertus sum / postea q̄ omissis quæstionibus cępi sacrã scripturã exponere / homines ea summopere delectatos illustratosq; / atq; agnita ueritate efficacibus aculeis diuini sermonis compunctos uitam ĩ melius reformasse: Itaq; cum iam nulla alia lectione uel auditione delectari queant a terrenis cupiditatibus abdicati / se seq; in dies ad meliora prouocantes / diuini prope efficiuntur. Idem contigit priscis temporibus / cum christiana relligio uberrime pullularet: qđ & nos modo re ipsa comprobamus. Hęc est

enim illa doctrina penetrabilior omni gladio ancipiti: quæ totum orbem uirtutibus adornauit, cultusq; demonum & prophana idolorum oracula subuertit: ac infinitis pulsis erroribus mirabilia perpetrauit: Cuius rei mentionem īferius faciemus.

Noster insuper intellectus quanto est purgatior, tanto ueritatis magis est capax: Hinc excellētissima queq; & purgarissima uirorum ingenia non modo scriptis hanc doctrinam extulerunt, sed prędicatione, uita ac moribus contestati pro ea defendenda uitam intrepide exposuerunt: Qđ profecto minime fecissent, nisi eius ueritatem ipsis pœne oculis conspexissent & quodāmodo manibus contrectassent. Item uerum uero consonat, & falso omnia dissidēt: Sed alię disciplinę huic nostrę non aduersantur, īmo deseruiunt: Exquo peritissimi uiri & in scientiis quibuscūq; exercitatissimi nullam philosophiæ partem ei repugnare, sed aptissime conuenire constantissime ostenderunt. Ideoq; ipsis Christianis unicuiq; disciplinę studere conceditur: qđ minime permitteretur, si catholicę fidei detrimento essent: Quędam solummodo superstitiosę, ut diuinatorię, non minusq; pernitiosæ q̄ īutiles artes pręciduntur: quę etiā a pręcipuis philosophis explosæ nec inter artes nec inter scientias cōnumeratę, penitus irridentur atq; damnātur. Qđ si qua interdum in philosophia nobis cōtraria uidentur, ita aperte a nostris soluuntur, ut liquido constet philosophiam omnem tāq̄ pedissequā sacrę doctrinę famulari: Veritatis enim signum est facilis solutio obiectorum. Veritatis insuper natura est, ut q̄to magis impugnatur (si defensorem habeat) magis elucescat: quia cum intellectus obiectum sit ueritas, ad eam naturaliter tāq̄ ad propriam perfectionem inclinat: Quāto ergo ueritas magis elucescit, tanto maiori eam delectatione complectitur. Tunc autem ueritas maxime aperitur, cum acerrime impugnatur: Quia ī conflictu ipsa per se emergit. Cū ergo doctrina christiana a summis tam philosophis q̄ tyrannis ualidissime oppugnata semper insuperabilis fuerit: qđ infinita christianorum uolumina comprobant, consequens est

Veritatis uis

ut ab ipſo Deo tã̄q omnino uera prodierit: Alioquin inter tot conflictus aliquando ſuccumbens haud tam diu perduraſſet inuicta.

¶ Ab oratione & contemplatione chriſtianorum fidem eſſe ueram. Caput.viiii.

q Vemadmodum fides ac diuini eloquii lectio/auditus & meditatio eſt uitæ chriſtianę principium:ita inter ea/quę præcipue uitam hanc alunt/augent atq; perficiunt/potiſſima eſt oratio: Ex uſu nã̄q; lõgiſſimi temporis ĩ Relligione noſtra compertum eſt omnes ſine intermiſſione orantes in ſupremũ ſanctimoniæ gradum euaſiſſe:omnes quoq; proficientes ſæpiſſime orare: Atq; in huiuſmodi oratione cõtemplationeq; diuina ſummam in Deo conſequi uoluptatem:ob quã cũcta/quę ab homine appeti poſſunt/tã̄q uilia inaniaq; contẽnunt: Nec id perraris tantum ac ſapientibus uiris/ſed ſimplicibus quoq; ac rudibus tam maribus q̄ fœminis commune eſt: ac omnibus demũ:qui chriſtiane uiuere didicerũt. Ab hoc itaq; effectu probare poſſumus fidei noſtræ ueritatẽ. Primo quidem cum Deus ſit actus purus & prima ueritas atq; lux infinita:q̄to quis Deo propius accedit:tanto amplius particeps fit diuinę puritatis/ueritatis ac lucis. Homo autem Deo non appropinquat greſſu corporis:uerum puritate uitę/mentis eleuatione & contemplatione ueritatis: Cum ergo nulla candidior ac ſincerior uita q̄ chriſtiana eſſe poſſit/cũq; tunc demũ mẽs hominis purgatiſſima efficiatur/ubi per diuinam contemplationem ĩ ſublime rapitur:ſequitur ꝙ in ipſo orationis & contemplationis actu homo fiat maxime compos diuinę ueritatis ac lucis. Cum autem inualeſcente crebreſcenteq; oratione uideamus chriſtianos homines magis atq; magis fide & amore Chriſti ſuccenſos confirmari atq; in uirtute proficere/fateri oportet Chriſtianę relligionis fidem diuinam eſſe ueritatẽ ac lucem. Item cum intellectus ex ſui natura ueritate; tã̄q

ſuam perfectionem deſideret, falſum uero tãq̃ malum euitet, nulla boni uiri diſpoſitio propinquior ſit ad ueritatem ſuſcipiendam, & ad eius contrarium fugiendum q̃ in ipſo orationis & contemplationis actu: Sed tunc præcipue hanc, ut diximus, fidem ardenter amplectitur: Ex quo ſequitur illã nequaq̃ eſſe fallacem. Omnes inſuper chriſtiani per Chriſtum Crucifixum ipſum in fine orationis Deum obteſtantes ĩ ſuprema clauſula plerũq; addunt per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, uel per Chriſtum Dominum noſtrum: & tamẽ ab ipſo Deo maxima queq; & incredibilia impetrant. Qđ ſiquis non crediderit, ſaltem concedat oportet ab illis id teſte experiẽtia impetrari, qđ principaliter intendunt: uitæ ſcilicet rectitudinem & bonitatem uerumq; animi gaudium: Ita ut pias lachrimarum emanationes quibuſcũq; ſæculi delitiis ac uoluptatibus anteponant: Certe ſi Ieſus Chriſtus non eſſet is, quem fides aſtruit Deum, non poſſent in tanta ſerenitate & appropinquatione lucis quaſi tenebris obrui: neq; eos permitteret Deus tam perperam decipi: Aut ſaltem ĩ ſua obſtinatos hereſi minime exaudiret. Rurſus omnis cauſa materiam aliquã ad formam ſuſcipiendam diſponens, poſt ultimam diſpoſitionem eam ſtatim introducit: Nec materiam ipſam diſponeret niſi uellet introducere formam: Nec aliquis motor agit ſuũ mobile, finem intendens irritũ. At uir iuſtus niſi ab ipſo Deo, qui eſt prima omnium cauſa, allectus primum tractuſq; fuerit, ad Deum orando attolli non poteſt. Cum ergo probatę uitæ finis orationiſq; ſit ipſa beatitudo, Deus hominem ad bene uiuendum & orandum non induceret, niſi eum beatum efficere uellet: Si ergo Chriſtianus in uita & oratione proficiens amplius in fide Chriſti & contemplatione ſtabilitur, nõ poteſt eadem fides eſſe niſi a Deo, per quam homines ad beatitudinem ducit. Omnis item cauſa exaudit, ut ita dixerim, ſuum effectum: poſtulatio enim effectus eſt propriæ perfectionis appetitus: quam exigit a cauſa, cum ad eam bene diſponitur: Tunc uero cauſa niſi impediatur ſuam non remoratur

executionem pro dispositione rei perfectionem infundens: qđ ex illius bonitate & facilitate prouenit: Quia bonum est sui ipsius diffusiuum. Cum ergo Deus sit summe bonus/ proculdubio super omnes alias causas suos exaudiet effectus: eos scilicet / qui ad gratias suscipiēdas optime disponuntur: Sicut christianos sępe antea diximus pręsertim in orationis & contemplationis actu: Hi uero nihil magis a Deo implorant q̄ ueritatis agnitionem iuxta illud Dauidicum / Illumina oculos meos ne unq̄ obdormiam in morte: Itaq; uoto suo a Deo non fraudarentur. Hi autem q̄to magis orant / in proposito fidei solidantur: Ratio ergo nostra ualidior ꝓcedit. Pręterea/ si Christus non esset Deus/ credere & confiteri ipsum esse Deum summum esset blaphemię ac detestationis genus: Si autē christiani per Christum obsecrant Deum patrem / quem cum ipso & Spiritu sancto credunt unius esse naturæ: Quomodo Deus tantum errorem ex ignorantia & simplicitate conceptum indecenter substineat? & solita bonitate sua supplicantibus & illum toto cordis affectu quærentibus non succurrat? Aut si eorum pertinacia in culpa est: cur impiū læsæ maiestatis diuinæ Crimen impunitum relinquat? uel saltem cur / ut uidem9 / huic errori & impietati fauet? dum plurima & amplissima dona impartiens illos proculdubio clementer exaudit. Item anima nostra/ ut dictum est / ueritate inprimis gaudens mendacio perturbatur atq; confunditur: nec in eo potest ullo modo quiescere: Si ergo posita fide Christi ut falsa / absurdior ac pestilentior nulla abusio inueniri potest/ Quomodo īnumeri homines pręsertim iusti ac sapientes in ipsa Christi crucifixi contemplatione usq; adeo propter hoc non solum omnia humana despiciant: Sed inediam / labores / ęstus / improperia / minas / uerbera / carceres / ac demum sæuissima quæq; tormenta mortemq; non solum libentissime perferant / sed etiā si desint / ardenter exoptent? Certe digitus Dei est hic.

¶ A Cultu christianoꝝ exteriori Fidē esse uerā. Cap. x.

E X causis itaqꝫ principalibus uitæ christianę uidelicet ex fide & sacrarum litterarum exercitatione ac oratione, quibus ipsa concipitur, nutritur, augetur atqꝫ perficitur, Relligionem nostram ueram esse ac omni carere falsitate ostendimus: Quę quidem causę sunt internæ: Nunc autem externas causas tanq̃ pręcedentium adminicula percurremus: Sacramenta uidelicet ac cerimonias ipsorum sacramentorum gratia institutas: Quę omnia ad exteriorem Christianę relligionis pertinent cultum. Et ne singulis immoremur cuncta simul, uelut corpus unum pluribus constans membris, complectemur: Nam cum omnes cerimonię ad sacramēta, ipsaqꝫ sacramenta ad unum principale uidelicet ad Eucharistiam referantur, res una merito dici potest. Ab hoc itaqꝫ cultu rite obseruato uidemus magnum deuotionis & sanctitatis incrementum christianis prouenire: Nam ab exordio nostrę relligionis ad hęc usqꝫ tempora ex archiuis, attestationibus & exemplis tam priscorum q̃ recentium patrum, & quottidiana experientia nouimus ꝙ hunc cultum pie ac fideliter exercentes, & qui quotidie sacramenta diuinaqꝫ mysteria aut tractant aut summunt, quaꝫ prius non habuerāt, perfectionem acquirūt, & indies admirabili fiunt sanctitate diuiniores: Qui uero sine fide ac relligione his familiariter assuescunt, efficiūtur cęteris hominibus nequiores: Qđ, ut prisca omittamus exempla, pręcipue in sacerdotibus & clericis nostri temporis plane conspicimus: Quibus si boni fuerint, nemo melior: Sin uero mali, nemo peior inuenitur: Illi enim ab omni temporalium rerum affectu purgati soli Deo inhęrent, pro cuius amore ac ueritate mortem subire non dubitant: Hi uero superbia, inuidia, auaritia ac flagitiis omnibus obruti eo impie uiuendo excedunt: ut qđ est omnium pessimum tanq̃ omnino perditi nequeant emendari: cum presertim admonitione, reprehensione, adhortatione & bonis exemplis, quibus cæteri resipiscunt, magis atqꝫ magis exacerbētur. Hæc cum ita se habeāt,

Sacramentorum uis

Indigne tractantium sacra

Incorrigibiles

ut quasi oculis præsentia negari nullo pacto possint, quęrendum est quanam uirtute duo inuicem contrarii effectus ab huiusmodi sacramentis cerimoniisq; emergant: Duos enim contrarios effectus ab una eademq; causa prouenire propter contrarias materiæ dispositiones philosophiæ non repugnat: Terra enim solaribus radiis induratur, & glacies soluitur in liquorem: Arbor uero fixis humi radicibus uirtute cæli flores pomaq; producit: eadem rursus euulsa pari influxu penitus exarescit. Profecto cum hi duo effectus ita sint oppositi, ut alter eorum sit optimus ĩ his, qui recte (ut diximus) sacra mysteria uenerantur: alter uero ĩ his, qui sacris abutũtur, pessimus sit, non possunt ab inani & falsa causa prouenire: Cumq; in alio hominum genere id minus appareat, aliam eorum causam dare non possumus, nisi diuersum contrariumq; in illis Dei colendi habitum. Si eni; Christianę relligionis cultus exterior ab ipso Deo non penderet, uirtutemq; ac ueritatem diuinam in se eo modo non contineret, quo instrumenta uirtutem obtinent principalis agentis: nequaq̃ excellentissimum Christianæ sanctitatis effectum producere, fouere & consumare posset: Hoc siquidem per se non efficit: Quia cum uita Christiana sit penitus spiritualis & in parte intellectiua consistat, non potest a corporeis instrumentis per se prouenire. Quid enim ad excolendum animum baptisma olei ue ac balsami delibutio, thuris fumigatio, bucellæ & calicis oblatio & altaria cæteraq; huiusmodi extrinseca conferrent, nisi superioris alicuius causę essent instrumenta? Nam si hęc humano commento uel diabolica fraude ad superstitiosum ritum introducta essent, nunq̃ a tam prauis & uanis illusionibus tam sancta uita proueniret. At quispiam forte obiiciat, eiusmodi cultum non esse perfectionis causam: sed potius uirtutum exercitationem, & hominum credulitatem, qua illum diuinum esse credunt: Hi enim cum uitia fugare conentur

Contrarij effectus ab vna causa

bonis operibus assidue incumbentes, eiusmodi imaginatione ac exercitatione in dies magis magisq; proficiunt: Nos autem contra quęrimus, quare alii probitatis & disciplinę moralis studiosi, qui aut hęc sacramenta non colunt, aut ab eis per interualla temporis abstinent, longe ab illa integritatis meta differunt. Profecto si huiusmodi cultus inutilis ac falsus esset, q̃to quis longius ab eius celebratione recederet a se ipso illum abiiciens, tanto in uirtutum exercitatione moralium magis proficeret: Sacerdotes quoq; ex eius irrisione atq; contemptu non deteriores sed meliores efficerentur: Cuius rei contrarium quotidie experimur. Præterea cum Deus sit summa ueritas, quanto quis eius luce magis perfunditur, tanto fit Deo propinquior: Quanto autem mendaciis & erroribus magis implicatur, tanto fit ab illo remotior: Scimus autem eos, qui hæc mysteria pie ac relligiose frequentant, diuino cultu uehementer adeo delectari, ut sępe extra se positi perstent attonitis membris immobiles: Horum etiam immutata facies radiis sanctitatis elucens ipsos cunctis amabiles ac uenerabiles reddit: Qđ & si priscis temporibus multo crebrius q̃ nostris (sicut legimus) uidebatur, tamen hodie quoq; plerosq; scimus & nouimus tali munere præditos: Nec tantum simplices sed etiam sapientes. Vnde igitur hæc extasis? Vnde sedula & iucunda meditatio? Vnde feruor ille igniti Spiritus? & calida suspiria dulcesq; lachrymæ cadentes? Atq; in hymnis & cãticis suaue sonãtis ecclesiæ ineffabilis iubilatio? Profecto nisi hic cultus a Deo esset ac subinde uerus, nusq̃ plura deliria ac mendacia reperirentur: Quippe qui totus figurarum plenus est ac significatiuus: Quicquid ergo in mysteriis, sacramentis, templis, Aris, infulis, uestibus, omni cerimoniarum apparatu & psalmorum modulatione ac reliquo ritu continetur, ad uanitatem & cassum laborem pertineret: Quæ tamen omnia Christi colendi gratia instituta sunt. Si

ergo hic cultus tot fulciretur mendaciis, uir presertim sapiens & perspicacis ingenii ex meditatione horum sacramentorum tam mirabiliter ad rerum diuinarum contemplationem non tolleretur: neq; tot ac tantis cælestibus delitiis repleretur: Ex mendaciis enim (ut prędiximus) incertior fit & obtusior intellectus: & per ea semper amplius a Deo recedit. Ergo ex contrario effectu dicimus hunc cultum esse uerum, & diuinis charismatibus plenum. Ordo etiam & significatio eorum, quę in ecclesia geruntur, non humanum inuentum, sed diuinam dispositionem esse ostendunt: Nihil enim in hoc cultu irrationale, nihil inane est: Sed singula ordinem suum ac proprium obtinent mysterium: De quibus modo non est singillatim dicendum: Quanq̃ in tertio libro non nulla pro necessitate loci breuissime subtexemus: Si quis autem hęc diligentius scire uoluerit, Doctorum explanationes reuoluat: & singula pensitando, finem perscrutandi non inueniet: Dum in his non minorem ordinem & harmoniam q̃ ĩ uniuerso naturæ opere admirabitur, eiusq; cor latissime diffundetur. Qđ nisi peruersæ & obstinatæ sit mentis ac penitus abcęcatę, fateri cogetur hæc omnia esse ab ipso Deo, nõ ab hominibus ordinata.

Ab intrinsecis Christianæ uitæ effectibus Fidem esse uerã. Caput. xi.

u Eram igitur esse Christi Fidem, rationibus ex causis Christianę uitę deductis tam internis q̃ externis pro nostri ingenii mediocritate probauimus. Nunc iam tempus est, ut ad rationes extructas super effectus eiusdẽ uitę transeamus. Vnus aũt ex potissimis eius effectibus cõtinuo subseqnens, est pax mentis & gaudium animiq; libertas: Nam

Tribulationes qui proferunt

præter ea, quæ nostrorum patrum leguntur & audiuntur exē pla, nostra etiam tempestate cernitur ueros christianos nullis quassationum aut perturbationum procellis moueri: Sed magis in confessione & fide Christi stabiles permanere, & in tribulationibus gloriari. Quærendum est igitur unde hi effectus proueniant, ut quanto quis Christo recte uiuendo magis inhęserit, tanto maiorem libertatem serenitatemq; animi consequatur. Christiani porro ipsi huius rei causam hanc adducunt: Aiunt enim quoniam ipsa hominis beatitudo in sola diuinorum cognitione & contemplatione consistit, manifestum est infra Deum in nullo tanq̃ fine ultimo humanum posse desiderium terminari. Qđ itaq; christiani quietem animi pacemq; possideant, non aliunde prouenire potest, nisi quia illum ultimum finem, qui uerus est, sibi statuerunt. Vnde si christianos omnes de supremo fine interroges, Deum esse proculdubio respondebunt. Quia ergo mundana omnia in Dei comparationem pronihilo habent, sperantes post migrationem ad hac uita Deum assequi & eo frui, quicquid est in mundo contēnunt & nihili faciunt. Hinc amissis ablatisq; temporalibus bonis minime contristantur, Quando etiam posthabita uita mortem appetunt, ut Deum unicum supremumq; eorum bonum adipiscantur. Et quia per essentiam, præsentiã & potentiam ubiq; Deus est, in eis est etiam per amorem & contemplationem, sicut amatum est in amante: Cum autem amatum præsens est, animus delectatur & gaudet: Ideo christiani recte uiuentes ex Dei præsentia, quam interne percipiũt maximo gaudio afficiuntur. Et quoniam Deus est infinita potestas, Vbi sentiunt Deum sibi propitium, nihil prorsus timentes cætera omnia uilipendunt. Ideo magna libertate fiduciaque muniti nec blanditiis possunt nec terroribus a proposito dimoueri. Sed cum homo hanc animi serenitatem libertatemque naturali uirtute tantum propter rerum

sensibiliũ impedimenta ac debilitatẽ ĩtellectus asseq nequeat necesse est (inquiunt) confiteri hanc animi tranquillitatem & pacem aliquo supercęlesti dono nobis esse concessam: Cui9 uigore Deus, & promissa beatitudo assidue coram nobis assi stit. Qđ autem ipsis fidelibus ea sit pacis, gaudii liberta- tisq3 causa, uel ex eo plane constat, quia cum anima nostra sit una, & omnes eius potentię in eius essentia fundatæ, quotiens per alicuius potentiæ operationez prorsus occupatur ĩ aliquo, alterius potentię obsequio uti non potest: Vt siquis contem- plationi ualde intendat, aliarum potentiarum officia remittat oportet: Item siquis dolore magno afficiatur, non poterit cõ templationi uacare. Si ergo christiani uana credulitate & fide hac deciperentur, nulla eos superioris causę uirtus, in confir matione tanti erroris adiuuaret: Atq3 ita in puris naturalibus remanerent: Quin immo ex hac ueri deprauatione naturalia aliquo modo infirmarentur. Quomodo ergo possent in ma- ximis calamitatibus & pressuris corporisq3 doloribus pacem & gaudium mentis libertatemq3 inuiolabiliter custodire? Prę sertim quia non pauci sed innumeri hoc obseruarunt: Philo- sophi enim nonnũq̃ unum uel duos ad summum nobis obii- ciunt: Nos autem infinitos utriusq3 sexus in toto terrarum or be eis opponere possumus, qui hanc animi tranquillitatem & libertatem in tribulationibus ac doloribus maximis possede- runt, Christum crucifixum tantummodo inuocantes & toto corde laudantes. Insuper tam maiorum experientia q̃ no- stra probauimus ex incremento fidei & sanctimonię uitę chri stianę pacem & gaudium ac libertatem augeri. Qđ certe eue- nire non posset, nisi fides, spes eorumq3 professio uera esset, certumq3 inde bonum expectaretur: Quo enim magis profi- cit homo in rectitudine uitę, eo amplius in cognitionem per- ducitur ueri ac boni possessionẽ, contrariis euitatis: Ideoq3 si christianus ue℞ bonũ nõ comperisset ĩ ꝓfectu huius uitæ, mi nime eius gaudiũ augeret: Sed eo magis decresceret, q̃to pl9

cognosceret se esse deceptum. Hoc autem maxime confirmatur ex uita relligiosorum: Nam (ut præterita omittamus, quę scriptis nostris comprehendi non possent) quotidie cernimus innumeros tam masculos q̄ fœminas perfectioris uitæ studio ad arcta claustra se transferentes parentibus, cognatis, amicis, cūctisq; diuitiis & uoluptatibus una cū ꝓpria libertate relictis, ignotis & alienigenis sociari: quibus ita omnino subiiciuntur, ut quo ad exteriora bona idest facultates nil eis concedatur pręter illa, sine quibus uita humana transigi non potest, Pro superioris tamen arbitrio in diem permutanda uel auferenda, ut pote singulis īcerta cunctisq; communia: Quo autem ad bona corporis, incorruptam castitatem mentis corporisq; custodiunt, uigiliis, ieiuniis & abstinentiis carnem macerantes, omnemq; sensuum petulantiam restinguētes: Quo insuper ad bona animi, quorum pręcipua est libertas, omne a se sponte uoluntatis arbitrium abdicantes ad idem uelle & nolle cum superiore suo perpetua obligatione tenentur: Cūq; omnia bona amiserint, quibus Mortales oblectari & gaudere consueuerunt, ita iucunde & hilariter uiuunt quicūq; huic perfectioni aspirant, ut ī lautissimis delitiis eos degere putes: atq; indies magis proficiendo tranquilliores & alacriores euadunt, in solius crucifixi hymnis ac laudibus exultantes: Quos si interroges, confitebuntur unanimes omne ipsorū oblectamentum & gaudium in Christo Iesu & in his, quæ ab eo pendent, esse collocatum. In primis itaq; dicimus non posse quempiā rationibus ullis arguere hoc ex stultitia prouenire: Quandoquidem hoc ipsum non humiles ac simplices uiri tantum, sed complures prudentia atq; doctrina excellentissimi factitarunt: Qui errorem hunc (si modo error is esset) facile discernerent, cum propter ipsoꝝ sapientiam, tum propter uitæ rectitudinem. Quoniam cum sapientia & bonitate fraus & dolus conuenire & perseuerare non possunt: Præterea cū huiusmodi uiri ad perfectionis apicē semper studeāt peruenire, nec maior ulla ꝑfectio q̄ ea, ad quā illi cōtēdūt, īueniri pos

sit, uita scilicet relligiosa christiana: inqua supremus pfectionis gradus habetur: sequitur, ut nulli hominum sint eis aptiores ad supernas illuminationes suscipiẽdas. Si ergo fides christi uera non esset, iam per tot tempora in tam magno uarioq3 conditionum concursu saltem ab huiusmodi uiris uanitas & fraus hæc fuisset detecta: Nec possent tales ac tãti uiri in suprema animi seruitute libertate3 tranquillitatemq3 seruare & singulis horis lętari ac exultare: Cuius rei contrarium plane constat: Hi nanq3 super omnes alios fidem tum uerbis tum experimentis etiam confirmarunt, scriptisq3 confirmant: & tãq̃ liberi sub Dei gratia constituti magno gaudio perfruuntur: Procul igitur omnis est a fide Christi deceptio. Omnis insuper causa ex bonitate, qua se ipsam diffundere desiderat, ad finẽ, quoad fieri potest, suum dirigit effectum: præsertim quando effectus ad eam conuertitur: Cui q̃to magis appropinquat, tãto magis in eo quiescit & delectatur. Sed Deus est summe bonus suæq3 bonitatis libẽtissimus ac largissimus impertitor: Ergo omnes, qui ad ipsum conuertunt᷑, effectus diriget ad proprios ac meritos fines: ut in eis deniq3 conquiescant. Cum aũt nulla intensior ad Deum fiat conuersio q̃ eiusmodi probatorum relligiosorum: ipsos quoq3 ad finem uitæ diriget optatũ: inquo pacem fruitionemq3 consequantur: Hi uero quotidie proficiendo in orthodoxa fide uehementius confirmati, inq3 ipso Christo gaudentes penitus conquiescunt, ut ipsum lucri faciãt reliqua omnia ut uilissima posthabentes. Ergo patet eã omni falsitate carere: Alioqn ex directiõe illa diuina ab hui9modi falso mentis gaudio magis magisq3 recedentes ad uerã optatãq3 qetẽ pducerent᷑. Oĩs itẽ lætitia ĩ aliquo amore fundatur: Amor.n. est primus actus appetitus & uoluntatis: a quo cęteri actus proueniunt: Cum ergo lætitia mentisq3 iubilatio, quæ ex facie horum hominum non dissimulanter apparet, in nullo fluxo fragiliq3 uel naturali animæ bono consistat: sed eam uno ore communiq3 consensu ab amore Iesu Christi crucifixi dependere omnes affirment: Hæc profecto lętitia non

potest in aliquo errore aut uano amore fūdari: Quia tāto amplius deficeret, q̄to tales uiri rectius ac sanctius uiuerent: Vt enim dictum est, si nulla esset Christi fides, apertius in dies perciperent se tāq̄ nihil amantes penitus esse deceptos: atq; inde tristiores efficerētur. At morum honestas, uultus hilaritas, & refulgens in fronte sanctitatis specimen, propter qđ apud omnes potissimum uenerantur, longe aliter esse ostendit: Dū illos semp foelici successu alacriores ītueri licet ac iucūdiores.

Ab extrīsecis Christianę uitę effectib9 fidē eē uerā. Cap. xii.

a Lius inde effectus ex christianorum uita colligitur ī exteriore homine maxime apparens tam in moribus q̄ in ipsa indole diuinum pariter redolens quiddam: Propter qđ multi eos reuereri, & quodammodo colere īpelluntur: Vnde superbos atq; feroces animos uenerandus humilium aspectus compescens sæpe deterruit: Qđ de Attila Hunnorum rege īmanissimo ac potentissimo legitur: Quem nulla hominū strage expletum hostiliq; acie īperterritum beati Leonis Pontificis oratio iuxta Rauennam ab Italia summouit: Atq; is præter ipsius morem nō sine magna suorum admiratione nō solum pontificem ipsum uenerari, sed etiam imperanti quodammodo obtemperare uisus est: Sic & Totila Gottorum imperator sęuissimus īnumeris generi humano cladibus illatis regionibusq; uastatis sancti Benedicti pauperculi monachi ītuitum non sustinens mox in faciem procidit: uixq; Dei seruo iubente ac subleuante se se erexit. Theodosium uero īperatorem Mediolanū a cęde thessalonicensi reuersū Ambrosii Epi obiurgantis auctoritas ab ingressu templi coercuit, iniūctaq; poenitentia salubriter expiauit. Dies me ante deficiat q̄ pręclara complurium exempla afferre ualeā: Sed qđ assidue īpromptu cernitur probare non expedit: Sæpe enim uidimus arrogantes sceleratosq; homines coram sanctis uiris animos & uerba mutasse, intimaq; cordis compunctione uitam ī meli9

Humilitas Christianorum gentilium superbiam uicit.

reformasse: Diuinus enim ille spiritus tam mares q̃ fœminas, iuuenes quidem mira uenustate, senes autem ueneranda canitie foris exornat ac pro re ipsa modo amabiles, modo formidabiles reddit. Huius ergo effectus causã esse dicimus pulchritudinem animi supernaturalem idest gratiã Dei ĩtellectũ & uoluntatem aliasq; animæ partes decorantem: Quod hinc patet: Anima siquidem nostra per imaginationem uehementer alterans corpus faciem oculosq; commutat: ut ex cogitatione uenerea corpus ad libidinẽ incalescit: ex pensitatione autem odii ad uindictam animus accenditur: Vnde imaginatio, sicut experientia patet, multum alterationis ĩferre corpori solet: Ex alteratione autẽ sensibilis appetitus & commotione spirituum statim facies ĩmutatur: ex timore siquidẽ pallescunt homines: ob iracundiam uero ac uerecundiam rubore perfunduntur: lętitiam quoq; ac tristitiã facile uultus ostẽdit. Quia ergo intellectus noster corporeis utitur instrumẽtis & organis, conceptus eius presertim si fuerint uehementes redundare in corpus consueuerunt, pręcipue in facie & oculis apparentes: Superbos enim arroganti inspectione, Crudeles torua oculorum acie, leues mobilitate oris & corporis, Impudicos lasciuo aspectu cognoscimus: Quędam etiam maleficę anus contagioso obtutu inficere ac fascinare infantes perhibentur: Mentis deniq; habitus boni uel mali pręsertim penitus infixi, uix ulla sagacitate dissimulari queunt, quin foris innotescant. Cum itaq; omne agens agat sibi simile, & omnis effectus suam exprimat causam, non potest Christianorum decor exterior & honesta ac reuerenda morum species nisi a pulchritudine animę & ab integritate uitę prouenire. Quę quidem tantę uirtutis esse quottidie cernimus, ut ad peccatorum conuersionem nihil inueniatur salubrius & efficacius, sicut experientia plane constat: Experti enim sumus simplicium Christianorum recteq; uiuentium exempla multo plus hominibus profuisse, q̃ Philosophorum aut eloquentium hominum uoces, uel audita seu uisa miracula. Nam sæpe ui-

dimus disertissimos ac doctissimos uiros sublimia prædican-
tes summa cum attentione libentissime audiri, eorum tamen
uita uerbis non respondente parum eos uel nihil ecclesię pro
fuisse: Sed suæ tantum eloquentiæ laudem ac sapientiæ repor
tasse. Maiorum quoq; nostrisq; temporibus miracula pluri-
ma extiterunt, quæ parum nihilominus emẽdationi uitæ pro
fuerunt: Nam maximam hominum frequentiam ad illa con-
fluere uidimus: sed cum diligentius sępe fuerim perscrutatus,
nihilo uel paulo meliores euasisse eos accepi. Ex perfecta aũt
christianorum uita ĩnumeros scimus & uidimus compunctos
ad Deumq; conuersos: nec simplices tantum, sed prudentes
& eruditos: Quorum plurimi bonę famę ac sanctitatis odore
correpti mundi illecebris ac uoluptatibus spretis ad sanctę so
cietatis contubernium in monasteria conuolarunt. Ibiq; prio-
ris uitę multum pertesi iucundissime ac sincerissime uiuunt.

Ex his itaq; manifestum est christianis aliquam inesse uirtu
tem, qua tam admirabiles producũtur effectus: Corpus nãq;
per se non agit in spiritum: Cuius signum est ꝙ aliqua corpo-
ra maxime formalia ut cælestia nulla uirtute corporea patiun
tur: Nam cælum ab igne sibi propinquo non patitur: Multo
minus ergo spiritus per se a corpore patietur. Cum ergo quæ
ex uita christiana uidentur exterius, corporea sint, nõ possũt
hęc corporea per se in alicuius agere animam, ut eam ad tale
bonum commutent, nisi per illa uirtus aliqua ad animam tra
ducatur. Sed in catholico probatoq; uiro eminens ac præci-
pua uirtus, a qua recta uiuendi institutio exteriorq; pulchritu
do sanctaq; conuersatio prouenit, est ĩmaculata fides & amor
Christi Crucifixi: Ipsa enim fide simul & amore crescentibus
exterior etiam pulchritudo ac ueneratio augetur atq; ad con-
uertendos homines maioris est efficacię. Non potest ergo hęc
fides, quæ per dilectionem operatur, esse deceptio: cum uir-
tute falsitas careat, quę cor hominis penetrare nõ põt. Ve
ritas insuper est falsitate potentior: Sed nullum unq̃ remediũ
ad bene beateq; uiuendũ efficacius ẽ inuentũ q̃ uita christiana

Sicut philosophorum & aliorum hominum collatione docemur: Quorum doctrina & exemplis per q̃ pauci conuersi sunt ad bene uiuendum: Ex christianorum autẽ uita ĩnumeri quotidie surgunt, & incontaminatam uitam ducunt: Huius igitur uitę radix falsitas inanis & uacua esse non potest: Alioquin ex doctrina potius ac moribus philosophorum q̃ christianorum exemplis homines ad emendationem uitę reuocarentur: Qđ experimento falsum esse deprehenditur. Pręterea cũ Deus sit primus motor, sine quo nil moueri potest, & ipse omnia sapienter agat, nobilioribus causis nobiliores cõmendat effectus: Nobilissimus autem effectus est christianorum uita: Cum igitur pręter exhortationes & inspirationes internas maxime Deus homines ad hanc excitet uitam per conspicua fidelium exempla, ut simile generet sibi simile, sicut sol & homo generant hominem, necesse est dicere ꝙ perfectus christianus sit causa nobilissima & optimum instrumentum ad huiusmodi effectum producendum: Non ergo uirtus illius instrumenti Deo cooperans, est aliqua falsitas: Sed summa ueritas: Hæc autem uirtus est fides flagranti charitate succensa, ut dictum est. Fides igitur uera est.

¶ Ab admirandis Christi operibus, & primum a potentia, Fidem esse ueram. Caput. xiii.

P Robauimus iam fauente Deo ex manifestis effectibus & ĩ orthodoxa ecclesia quottidie apparẽtibus christianę fidei ueritatem: Quãuis autem plura alia possent argumenta ad eius confirmationem superinduci, ut tamen perstricta breuitate placeamus, aggrediemur rationes ex eis effectibus elicitas: qui præteritis temporibus apparuerũt: Quos esse ueros uniuersus orbis asseuerat. Queadmodum igitur philosophi ex iis, quę ĩ rebus naturalibus conspexere, causas rerum ĩuestigarunt: Nos quoq; descriptum superius Christi triumphum e regione proponemus: & ipsorum effectuum causas, q̃tum

ad rem pertinebit, exactissime perscrutabimur: Et sicut Philosophi naturam rerum inspicientes ex magnitudine miroq; ordine & perfectione totius orbis eam causam esse Deum intellexerunt, quę cæteris potentior, sapientior pfectiorq; existit: Quam primam nuncupauerunt primumq; rerum principium ac motorem: Ita nos inspecto Christi Crucifixi triūpho, ipsum ostendemus omnium aliarum relligionum Diis fuisse & esse supra q̄ comparari possit potentiorem: Cunctisq; aliis maiora ac meliora opera effecisse: Sapiētia quoq; ac bonitate inexcogitabili & immensa eos ĩ infinitu; superasse: Ex quo perspicuum erit ꝙ hic Deus magnus Dominus & rex magnus super omnes Deos. Exordiamur itaq; ab iis, quę ad potentiam pertinent: Positumq; ante oculos triumphum in memoriam reuocemus: Atq; ita arguamus. Aut hic Iesus nazarenꝰ crucifixus, quem adorant Christiani, est uerus Deus & prima omnium causa: aut nō est: Si primum detur, soluitur disputatio: Quia si est Deus, oportet fidem christianam & uniuersam eius doctrinam atq; relligionem esse ueram: Sin autem secundum, sequitur Iesum nazarenum fuisse super omnem arrogantiam inexcogitata superbia nefandissimum: Qui purus homo mortalisq; cum esset, Se Deum maximum existimari & ab omnibus adorari uoluerit: Ex quo eum mendacissimum pessimumq; dicere oporteret: Quin etiam pari argumēto stultissimum, ꝙ talem tantamq; prouinciam fuerit aggressus: Quid enim magis rationi contrarium, quid ue insanum ac ridiculum magis inueniri potest, q̄ ꝙ humilis & mendicus homo absq; armis atq; operibus ullis inexpolitæ solum ac nudæ linguæ mucrone, immo potius horrendæ mortis supplicio cōtra diuinam maiestatem contendere ausus sit? Atq; illi debiti honoris spolia detrahens simul omnes homines tam potentes q̄ sapientes, imbecillos quoq; ac rudes noua & inaudita relligione inuoluere tentarit? Ac simul omnes aliorũ Deoꝝ cultus & ritus demoliri, mundumq; uniuersum tot antea sæculis certis legibus ĩstar currētis fluuii assuetum alio statuisse

diuertere ac penitus immutare: Seq; ĩsuper ut Deum coli iusse rit: Idq; non solum in uita, sed multo amplius post eius acer bę necis consumationem: ea lege ut ipsum mortales non mo- do diligerent & adorarent, sed repugnante natura difficilli- ma quæq; ac prorsus intolerabilia ob eius amorem pateren- tur: Ac deniq; nulla pœnarum atrocitate deterriti mortem ip sam ultimum terribilium per q̃ libenter subirent: Hic ego te sane interrogem quisquis es, siquis mortalium hęc se factu rum polliceatur, aut animo reuoluat, & pectoris archanum sui tibi aperiat, Quidnam quæso quid diceres: Nu; aliũ queq̃ insanire magis putares: Non ne eo maiore chachinno subsan nandum, quo minus hęc fieri posse iudicares: Si igitur Iesus Nazarenus non sit Deus, Qua ope fretus insipiens sacrile- gusq; seductor contra patrias leges, contra principes, contra sapientes & aduersus uniuersum terrarum orbem reluctan- tem, Contraq; infernas & superas potestates, Deniq; contra supremum omniũ conditorẽ adeo dimicãdo præualuit, Vt coæqualis Deo habitus sit & pari ueneratione receptus: Ac prædicta omnia inter tot repugnantia tam longo ęuo insupe- rabilis obtinuerit: Cur o Iudei Deus uester mundi rector & cu stos tantum impietatis scelus permisit inultum: Hic ego uos Gentiles appello, Cur hunc Dii uestri non expulerunt: Quo- modo hic adeo despectus homo cruci affixus & mortuus ea; uim post se reliquit, ut tot ac tanta pepererit: Quis unq̃ eorũ, qui pro Diis habiti sunt, ne dicam hominum, huic fuit com- parandus: Cum eorum rixæ, sacrilegia & incestus etiam apđ suos cultores nefaria existimentur. Vides ne q̃ impudenter quidam Apollonium thyanęum Christo nostro comparare sint ausi: Quis uero Pythagoram, Socratem, Platonem, re liquosq; philosophorum principes, uel etiam Alexandrum, Cæsarem cęterosq; reges ac imperatores excellentissimos & clarissimos uiros ei conferre possit: Cum eorum nemo Deum se fecerit: Nec simul omnes minimum quippiam in compara- tionem Christi uel eius discipulorum peregerint. Quid uero

magni uersutissimus ille Dux Arabum Maumethes effecit? Hic profecto nunq̃ se Deum asseruit: Qui tamen uerbis & gladio præpotens armis & muneribus & lasciuienti uoluptatum licentia barbaram imperitamq; multitudinem sibi adiunxit: Non ne & ipse Christum honorifice confessus nihil super humanas uires atq; uersutias præsetulit? Talis nempe nõ fuit Iesus Nazarenus: Nemo enim unq̃ mortalium ad credendum ac peragendum difficiliora q̃ Christus ipse proposuit: Mandauit enim & uoluit ut esse Deus trinus crederetur, uidelicet Pater, Filius & Spiritus sanctus, unus Deus in tribus personis realiter distinctis: Quæ tamen in substantia & essentia sunt unum & simplicissimum esse. Vult etiam credi se esse Deum filium Dei unum cum Patre & Spiritu sancto: Et ipsum esse uerum hominem uirginis Mariæ filium: Quam pariter uult adorari tanq̃ ueram Dei matrem: Crucem quoq; olim reorum triste supplicium in summo honore & ueneratione haberi tan q̃ signum nostræ salutis potissimum: In suprema insuper cœna perpetuo testamẽto mandauit, ut credatur exiguam panis buccellã & modicum uini post pauca consecrationis uerba substãtialiter non uariatis tamen accidentibus ĩ ipsius corpus & sanguinem uerissime transmutari: utq; sic ea libamina adoremus & in cibum potumq; summamus, uelut cęleste uiaticum: per qđ pollicitus est nobis uitam ęternam: Neminem quoq; nisi renatum ex aqua & Spiritu sancto regnum Dei ingredi posse. Præcepit etiam ut scripturę suæ absq; ulla dubietate uel derogatione ad unguem inuiolabilis fides habeatur, non obstantibus multis humano intellectui difficillimis: Et hæc omnia nisi quis crediderit saluari non possit. Nec sufficit horum firma & constans fides ac ueneratio: Nisi inuisibilia diligentes uisibilibus contemptis quaslibet persecutiones patienter sustineamus: In patientia enim uestra possidebitis (inquit) animas uestras. Idem suis in hac mortali uita promisit non diuitias, non honores, non dignitates: quin immo prorsus contraria omnia uidelicet Paupertatem, ignominiam, depressionem: amplius

quoq3, insultus, uerbera, exilia, carceres, agones atq3 supplicia: Quibus ipsius gratia toleratis ineffabilem nobis beatitudinem pollicetur: Proponens humanum captum excedentia, ut puta gloriam in cęlo cum angelis, & corporum resurrectionem: & quę nec oculus uidit nec auris audiuit nec ĩ cor hominis ascendit. His nihilominus ita se habẽtibus quicquid uoluit consecutus est, pugnante contra eum toto orbe terrarum: Nam ex omni hominum genere atq3 conditione innumeri hęc homines ita susceperunt prosecutiq3 sunt, ut uitam q̃ Fidem deserere maluerint: Reges quoq3 & principes (sicut etiam nunc uidemus) eiusdem fidei iugo humiliter inclinati infimis eius ministris paruerunt. Ponamus itaq3 ante oculos nostros Christum pauperẽ creditumq3 olim fabri lignarii filium & suo tempore despectum: Et quid cogitet? eum interrogemus. Respondeat autem, Ego inq̃ pauper ac mundi ueluti inquilinus statui uniuersum meis legibus orbem renouare, ea intentione ut homines me tanq̃ Deum uerum unumq3 cum Patre & Spiritu sancto prorsus adorent: Vtq3 crucem, ĩ qua inter latrones medius obprobrio miserandoq3 supplicio confixus moriar, pariter colant: Atq3 post mortem hanc turpissimam omnia tormentorum meoꝝ instrumenta uestigiaq3 summa cum reuerentia deosculentur, & cunctis prælata thesauris charissime ac honorificentissime recõdant: Ac super cętera sacrificium panis & uini, hoc ipsum corporis & sanguinis mei esse substantiam credentes deuotissime uenerentur: Ac sacri baptismatis unda animas credant omni peccatorum labe mundari: Seq3 olei & balsami unctione sanctificari. Postremo in nullo fas sit meæ doctrinæ derogare: Sed usq3 ad minimum apicem integram inuiolatamq3 accipiant & obseruent. Insuper matrem meam incorrupta & perpetua uirginitate sanctissimam speciali prerogatiua super omnes angeloꝝ choros euectam post Deum ut mundi reginam & dominam honorent ac deprecentur. Discipulos quoq3 meos ex Piscatoribus electos supplicibus uotis prosequantur: Eorumq3 ossa,

cineres ac reliquias omnis adorent. Talia pauperem hunc co
gitantem atq; enarrantem non ne ut stultum risu dignum cē-
seres? Si te prēterea irridente pseuueraret dicēs, Volo ut nō
solum quē dixi firmissime credant: Sed ut ii ob hanc causam
continentissime ac rectissime uiuant: & propter inuisibiliū spō
sionem a me traditam terrena omnia sensibiliaq; posthabeāt:
Atq; ipsorum in me ardentissimi amoris gratia egestatem, si
tim, famem, labores, erūnas, cruciatus, morte; deniq; sēuissi
mam q̄ auidissime patiantur. Hēcq; potius eligant omnia, q̄
meē doctrinæ uel minimum iota negare. Non ne huiuscemo-
di hominem mente captum aut extra se positum putares?

Sed si adiiceret, Volo hæc omnia toto inuito mundo perfi
cere: Nam contra reges & principes contraq; omnes siue Deo
rum siue hominum relligiones ac sectas, contra etiā tartareas
potestates pugnare ītendo, ex his omnino palmā ac triumphū
reportaturus: Certe in effusiorem risum prorumperes. At si
īterrogatus, qua fiducia, quibus armis hēc efficere uelit, ide;
respondeat, non aliis q̄ linguē meæ meorumq; discipulorum
prædicationibus: Sed quia eloquentia plerūq; ad persuadēdu;
uim magnam habet (nequid suis in operibus facundiæ læno
cinio tribuatur) illam dicat a se penitus alienam, & se suosq;
ministros nulla arte uerborum, sed sobrio & simplici eloquio
hoc effecturos, Maiori nempe insaniē id ascriberes. Si uero
idem subiungat, Scio propter me infinitam hominum multi-
tudinem perriturā: Sed q̄to plures morientur, tanto maior sub
crescet credentium numerus, & fides mea propagabitur ī uni
uersis finibus terræ: Meorum enim martyrum sanguis tanq̄ se
men in maximum prouentum redundabit. Vni præterea ex
his piscatoribus, eiusq; nūq̄ successoribus defuturis heredita-
te continua tradam sublimis regni perpetuum sceptrum: Su-
perbam quoq; Vrbem mundi dominam ipsumq; imperatorē
ad deosculandos uicarii mei pedes incuruabo. Oh si hēc nar-
rantem audisses, quibus nam furiis, ne dicam insania, eum ho
minem laborare putares? Quibus ue chachīnis obstreperes?

Cogita prĕterea hæc addentem / Infiniti de me libri ab excellentissimis & doctissimis uiris conscribentur: Qui me doctrinamq; meam prædicabunt: eamq; super omnes alias extollentes totis uiribus tuebuntur. Sacerdotes uero mei præcipua in populis reuerentia soléni deniq; apparatu / pompa & cereis accensis eandem doctrinam pronuntiabunt: Quam intento ore humiliq; & nudato capite audient astantes. Non ne hæc uanissima tibi somnia uiderentur? Concludat hic demum / His tantum proculdubio / quæ recēsui / armis instructus prædicta omnia consequar: Insuperabiliq; manu uictor euadam: Mihiq; totus terrarum orbis obtemperabit: nec quisq̃ contra stabilimentum meę relligionis præualebit inęternum. Talia nempe illo asseuerante non hoc hominibus uniuersis / nō naturę / non toti cęlesti machinæ / sed soli Deo diceres opus esse possibile. Cum ergo hęc omnia iam expleta cernamus / manifestum est id diuinę maiestatis tantum opus fuisse: hācq; Christi fidem a solo Deo esse constitutam. Nunquid enim magorum aut philosophorum quispiam aut Maumethes aut alius regum potentissimus talia gessit? Aut aliquis Deus gentium & nationum huic æquiparandus est? Huiusmodi q̃ppe gesta a sęculo non sunt audita. Erubescant itaq; & confundātur qui de Christo infideliter sentiunt. Neq; uero dici potest casu hęc euenisse / Cum & prophetę & Sibyllę multo ante hęc euentura prædixerint: Id / q̄d antiqua ac fidelia & iudeoru; & gentium monumenta testantur: In quibus scribitur nō solum hęc ab ipso Deo ut futura reuelata fuisse / sed illa se Deum omnino promisisse facturum. Prĕterea sicut ī naturalibus quędam causę sunt necessariæ: quędam ut in pluribus: quędam īdifferentes / Ita & in ratiocinationibus per comparationem ad intellectum / quędam sunt necessarię cogentes penitus intellectum ad assentiendum / quę demonstrationes uocantur: Quędam aute; dialecticę probationes dicuntur / intellectum non semper sed plurimum inclinantes / quibus tamen firmiter ille uinciri non potest: Quędam uero sunt ita debiles / ut

uix tenuem assensum inducant. Quãuis ergo ĩ rebus ĩfimis ut in mathematicis ĩnumerę suppetant demonstrationes, ĩ naturalibus tamen paucæ ĩueniuntur: Sed in rebus eminẽtissimis, quin etiam in moralibus fere nullę demonstrationes habent: Adeo enim debile est nostri lumen ĩtellectus, ut proprias rerum differentias ignoret: Philosophi enim accidentibus pro differentiis utuntur: Ideo etiam diffinitiones rerum proprias ignorant. Cum ergo qđ quid est, siue diffinitio demonstrationis sit medium: sequitur aut nullas aut paucissimas ĩ naturalibus ĩueniri demonstrationes. Quare ualde difficile est hominis intellectum ĩ naturalibus & moralibus scientiis stabilire: multoq; magis in methaphysicis: Sed multo difficilius est intellectum simul conuertere, & affectum ad se trahere & a uitiis ad uirtutes ĩmutare. Cum enim sensus spiritui ac rationi maxime aduersetur, operosum est ualde, ut intellectum sequatur affectus: Omnium uero difficillimum est utrũq; concorditer adeo terminare, ut bonorum operum fructus inde proueniat, ad extremumq; ipsum usq; uitæ perseueret. In omni enim philosophorum dogmate quot capita totidem uidimus opiniones: Eorumq; paucissimos id amare, qđ docent: Sed eorum fere neminem bonis operibus incorruptum uacasse usq; ad mortem. Qđ siquis apud eos talis inueniatur, pro miraculo habẽt. Si ergo philosophorum pręcipui non ualuerunt hominis ĩtellectum nisi in paucis sistere ad ea credenda, quæ ipsa ratio dictat, nobisq; sunt naturaliter inserta, ut Deum esse, eumq; rerum humanarum habere prouidentiam: Et bonum uirtutis esse retinendum, malum uero fugiendum, ac cętera generis eiusdem: Neq; etiam in paucis affectum cum intellectu in bene agendo ita conciliare potuerunt, ut ad extremum usq; nõ discreparint: Quanto minus hoc impetrare possent in his quę penitus rationẽ excedunt? At ipsius Christi discipuli sola prædicatione intellectum simul & affectum infinitę hominum multitudinis coarctarunt: & clauis quodãmodo ferreis figentes ad ea credenda & diligenda compulere, ad quę nõ modo

ipsa demonstratio, sed nec aliqua humana ratio ullo modo peruenire potest: Vt terrena omnia tanq̃ uilissima propter regni cælorum promissionem reputauerint, Nullis defessi in bene agendo laboribus, Non blanditiis aut minis, nō tormentis a proposito reuocati. Qua ergo uirtute Piscatores ac litterarum expertes hoc effecerunt? Non humana quidem, sed diuina: Natura enim inter mortales ultimum conatum in philosophis consumauit: nec tamen eam in illis uim peperisse deprehenditur. Certe si Fides Christi esset plena mendaciis, nō potuissent Piscatores tam mirabile opus efficere: neq; ipsa tā diu inter tot impugnātes persistere ac pollere. Item si Christus Crucifixus eiusq; Piscatores eo modo, quo dictū est, ad amorem diuinum uniuersum terrarum orbem tam efficaciter illexerunt, id simplici sermone facere nō potuerunt: Non enim simplicibus uerbis uiri præsertim graues ac sapiētissimi acquiescunt: Certū est aūt ipsos uerba sua miraculis cōfirmasse: Quę tam multa stupēdaq; fuerūt, ut naturalē uirtutē penitus supgressa nō nisi a Deo fieri potuerint: Qui solus miraculorum est auctor. Deus aūt nō mendacio sed ueritati testimoniū phibet. Christiana igit' fides, per quā ea facta sunt, mētiri nō potest. Qđ siquis miracula negauerit, Hoc certe est omniū miraculorum maximū, Ingentia scilicet ea, quę supra cōmemorauimus absq; miraculis p Christum pauperem & per rudes incultosq; piscatores eius discipulos fuisse confecta. Siue ergo miraculis Christus eiusq; discipuli fulxerint, Siue nō: utiq; apparet ī ei9 operibus infinita potentia omnem superans potentiam aliorum Deorum. Quēadmodū aūt inter causas ea prima est, quæ potentior extat: Ita inter Deos eum dicimus uere Deum: Qui cunctis eminētissima præstat potestate: Vt noster est triumphator inuictissimus Christus.

¶ A sapientia Christi Fidem esse ueram. Caput. xiiii.

e Ius quoq; Sapientiam iam ostendamus nulli cessisse. Primum siquidem Sapientiæ est ordinare, resq; ipsas

Sapientia Christi ostenditur

bene disponere. In oĩbus uero, quę ad finẽ sunt dirigẽda, sũme re gubernationis regulam ex fine oportet: Tunc enim unum, qđq3 recte disponitur, quando ad finem debitum ordinatur. Finis enim cuiusq3 rei, est ipsius bonum: Vnde in artibus qui finem artis attendunt ad illumq3 cętera coordinant, sapientes in ea arte nuncupantur: Sicut in architectura non ii sapientes dicuntur, qui cementa, lapides reliquamq3 materia3 subministrant: Sed ille, qui ultimam complectitur formam, sapiens habetur architectus. In artificialibus aute3 cum particulares tantum fines, non ultimus humanę uitę considerentur, nõ poterit quispiam absolute sapiens, sed secundũ qd nominari. Qui ergo supremum & consumatum humanę uitę finẽ penitus obseruat, omniaq3 oportuna media suasq3 ad illum operationes disponit, iure sapiens simpliciter dicendus erit: Sed Iesus Nazarenus suis cum discipulis atq3 cultoribus solus uerum humanæ uitæ finem ueraq3 media ostendens efficaciter docuit perfecteq3 adimpleuit, ita ut nullus finis melior nec perfectior christiana uita inueniri aut excogitari possit. Patet ergo ꝙ nec inter Deos, si tamen Dii sunt alii, nec inter homines quisq̃ sapientior unq̃ inuentus sit, aut inueniri possit.

Signum insuper scientis est docere posse: Cum enim quis ad perfectionem scientię peruenerit, facile potest alios erudire: Quemadmodum cum quis ad perfectam ætatem peruenerit potest filios generare: Sed nullus alius Deus uel homo a sęculo inuentus est, qui tam proficuam sapientiam q̃ christiana est, mortalibus attulerit: quiq3 simul eam tam facile docuerit. Philosophorum nãq3 doctrina obscura est & longo uix tempore perceptibilis: multis quoq3 erroribꝰ difficultatibusq3 perplexa: Quibus uel ipsi præceptores incerti plerũq3 anxiiq3 torquentur: Sicut de diuina prouidentia & de humanę uitæ fine superius dictum est. At postq̃ sapientissimus magister & Saluator noster Christus ipse comparuit, non multo temporis interuallo uniuersus mundus de prouidentia & boni

tate Dei, de animę ĩmortalitate, de fine ac beatitudine hoĩs, de mediis ad eã pueniẽdi, de cõpluribus deniq3 aliis documẽtis adeo fuit illustratus, ut etiam in puerili & imbecilla utriusq3 sexus ætate christiani clarius hęc intelligant, q̃ pręclari philosophi indefesso studio cognouerint: In hacq3 doctrina ita immobiles fiunt atq3 constantes, ut mille ad mortem usq3 supplicia perpeti malint, q̃ minimum iota doctrinę Christi impie denegare. Præterea agentis uirtus tãto maior apparet q̃to ad remotiora se extendit & citius operatur: Quo itaq3 potentior fuerit sapientia eo magis ac uelocius ad insipientes immutandos sanãdosq3 ualebit: Non enim maximæ est uirtutis aut industrię opus sapientes efficere homines docili acutoq3 ĩgenio præditos atq3 ita a natura ipsa dispositos: At stultos, paruulos, hebetes quin & mulierculas peccatoresq3 grauissimos ac flagitiosissimos homines meritricesq3 subito ad sapiẽtiã & ad uitę rectitudine3 conuertere, humanas uires excedit. At Iesus noster non minus ex prędictis omnibus innumeros q̃ ex prudentibus & acutissimis uiris repẽte soloq3 fere nutu mira quadam cordis compunctione mutauit: & quotidie ab huiusmodi non cessat effectu: Qđ non alius Deorum unq̃ hominumq3 effecit. Christi ergo sapientia & doctrina cunctis est pręferenda. Cum natura item sit ad unum determinata, nõ magnæ uirtutis est in rebus naturalibus per ipsius naturæ media aliquid efficere: ut si spiritalis quæpia3 creatura semine ignis admoto illius adminiculo domum statim succendat, qđ in ipsa est hominis facultate, non arduum reputaretur. At si per contrarias causas, ut puta ex glaciali aqua ignem eliciat, ex eaq3 incendium nutriat, id admirabile sane opus magnæq3 uirtutis existimaretur. Signum ergo summę & infinitæ uirtutis est absq3 ullo naturali instrumento posse omnia naturalia operari: Et iterum quolibet instrumento posse quæcunq3 libuerit uel etiam illi contraria pariter educere: Docere itaq3 per debita & naturalia media sapientiam, quemadmodum philosophi docuerunt, iuxta solitum ĩtellectus humani captum haud

eximiũ admirandumq3 est: Sed per stultitiam mundi idest per ea, quæ apud homines stultissima existimantur, tradere summam & ineffabilem sapientiam, & stultissima mundi conuertere in diuinæ sapientiæ instrumenta, maximamq3 in eis sapientiam collocare, difficillimum sane opus & diuinum tantummodo iudicandum. Qđ si Crucis horror & obprobrium una cum subsannationibus, sputis, alapis, uerberibus & tormentis, quę moriens passus est Christus, considerentur, Nihil hac cruce magis tetrum aut stultum anteq̃ Christus crucifigeretur, poterat inueniri: Per ipsam uero Christus orbi terrarum maximam contulit & indidit sapientiam: Vt omnis christiana professio docet, & experientia quotidiana testatur. Ergo pręcipua & diuina est in christo sapientia in alio nunq̃ reperta nec audita. Item cum sapientia sit diuinarum rerum, illa profecto sapientia omnibus pręstat, quæ supra cęteras de diuinis rebus homines instruit: Sed nulla id magis peregit, q̃ sapientia Christi: Ergo ipsa cæteris est præstantior. Qđ autem ita sit apparet ex scriptis ante Christum & extra eius doctrinam editis: Quę si christianorum libris monumentisq3 comparentur, pauca a philosophis dices & ab aliis auctoribus eẽ tradita: Quin immo ad augendam perficiendamq3 philosophiam plurimum contulit doctrina christiana: Quę rerum diuinarum peritiam adeo circũquaq3 diffudit, ut fere nunc omnes Christum profitentes ea sciant ac doceant: quę ante illius aduentum uix a Philosophis percipiebantur. Deinceps autem postq3 apostolorum pręconia suis detectis erroribus non secus erubuerunt homines: ac se se purgare contenderunt, q̃ si nocte in stercore cœnoq3 uersati, superinfusa mox luce, immunditia illa conspecta pudore ac confusione correpti eam abstergere curassent. Nam & Philosophi & Poetæ quidam idolorum suorum cultum & aniles fabulas ac turpia deliramenta erubescẽtes superinducta luce Christi (ad quam tamen pręnimio fulgore caligauerunt) conati sunt mendaciũ fulcire mẽdacio, allegoricos sensus cõminiscẽtes: Cũ uiderẽt se aliter

Deorum suorum turpitudinem ac pleraq3 flagitiosissima, ipsis quoq3 Hominibus nefaria celare & honestare non posse.

Ad sapientem præterea pertinet nõ modo facilia, sed difficilia quoq3 cognoscere, eaq3 docere posse, ab aduersariisq3 defendere: De rebus uero diuinis difficiliora nemo proposuit, faciliusq3 unq̃ q̃ Christus ipse perdocuit: Nec paucos tantum discipulos, sed uniuersum terrę orbem instruxit. Ab infinitis quoq3 oppugnatoribus ita facile eadem christiani defẽdunt, ut quisquis eorum rationes librosq3 legerit, hanc unam perhennem & incomparabilem sapientiam esse dubitare ullo modo non possit. Neq3 uero contra eam syllogisticis modo contentionibus, sed improperiis, minis gladioq3 ad necem usq3 acerbissime pugnatum fuit: Cum ea tamen inuicta de his omnibus triumpharit. Profecto si aduersus philosophos, principes ac tyranni, quemadmodum contra Christianos rationibus tormentisq3 certassent, illos existimo fuisse uel prima apd̃ se principia negaturos. Christus autem uel ea ipsa proponens, quę ratione naturali inuestigari nõ possunt, illa tamen & ab ipso gladio & ab omni Deorum ac Philosophorum sapientia iniuriaq3 defendens, solido in perpetuum robore confirmauit.

Item aut fides est uera aut cõmenticia: Si uera, bene conuenimus: Si commenticiam dixeris: Non minus probo Christum fuisse omnium sagacissimum & sapientissimum: Qui tam difficilia & ardua exquisiuit: eaq3 mortalibus ita persuasit ut nulla uel diuina uel humana ratione aut potestate infringi destruiq3 potuerint. Christiani nãq3 Doctores ipsi etiam philosophiæ scientiam profitẽtur: Et ea, quæ docuit Christus, quãq̃ supra rationem sunt, philosophię tamen nõ repugnare, quin potius scientias omnes seruire eis ostendunt: Nec quemadmodum quidam rudes ac superstitiosi philosophiam aut aliquã ueram scientiam reiiciunt uel contemnunt: Sed omnia quę bene dicta sunt, in ius suum tanq̃ ab iniustis possessoribus sibi uendicant. At quis adeo uel sapiens uel astutus inueniri posset, qui ulla figmenta seu mendacia aduersus omnes tam

multorꝝ sapientum rationes tueretur & cuilibet philosophiæ consona esse monstraret? Profecto uerum uero consonat: & falso omnia dissonant. Si ergo philosophi difficulter uerum ab aduersariis illęsum seruare ac protegere potuerunt: quãto minus falsum uiribus propriis infirmum a uiolenta & callida impugnatione defendent? Itaq3 posito, fidem hanc esse cõmenticiam, necesse est concludere: Christum omnium sagacissimum sapientissimumq3 fuisse: Qui per inuestigabilia atq3 ardua documẽta homines ad se alliciens traxerit, & sacro quodam spiramine impulerit ad bene beateq3 uiuendum. Sed cu3 pugnantia inuicem simul stare nequeant, ut scilicet falsa cum uera philosophia concordent, ac per ea homines ad rectam uitę normam dirigantur, oportet utiq3 eius fidem atq3 doctrinam ueram asserere: Ipsumq3 Christum cunctorum esse Deorum hominumq3 sapientissimum confiteri. Hinc uiri scientiarum omnium peritia mirifice pollentes uitęq3 sanctimonia probatissimi doctrinam Christi ut summam sapientiam amplexati suis eam pręconiis, scriptis & operibus extulerunt, amplificarunt ac sanguinis testimonio confirmarunt: Qui nisi illam hominibus a Deo traditam certissime cognouissent, tot profecto labores, ęstus & agones pro illa tuenda minime tolerassent. Maxime item sapientis uirtus apparet, Quando ad finem & ultimam perfectionem omnium sciẽtiarum suos discipulos per q̃ breui uia perducit: Sed solus hoc effecit Christus. Omnis enim scientia uel rationalis est uel realis: Rationalis quidem est Logica, Rhetorica, Poesis: Quę circa ens rationis uersantur: Earumq3 finis est per diuersas rationes & exhortationes hominis intellectum ad assentiendum propositis astringere: Ad id uero super omnes Christus ipse suos perduxit sine difficultate discipulos: Qđ ex hoc uel maxime apparet: Piscatores eni3 antea rudes & imperiti aliiq3 ĩnumeri idiotæ accepta illius doctrina uniuersum efficaci persuasione orbem immutarunt: Qđ nulla armorum uis, nec reliquus totius sapientiæ conatus (siqs recte consideret) asseq potuisset.

Realis autem ſcientia in Practicam Speculatiuamqꝫ diuidi-
tur: Practica ipſa moralis eſt: Quam tanta facilitate ac cele-
ritate diſciplina Chriſti exactiſſime docet / ut a philoſophis / ſi-
cut ante prædiximus / nihil deſiderari oporteat. Si autem fue-
rit ſcientia ſpeculatiua: Aut abſtrahit prorſus a materia tã ſen-
ſibili ꝗ ĩtelligibili: Eaqꝫ eſt ſcientia diuina: in qua Chriſtus om-
nes tantopere ſuperauit / ut ad euꝫ nulla ſit comparatio / nedũ
ille ſuper oẽs nõ obtineat principatũ: Aut a materia ſenſibili /
nõ ab ĩtelligibili abſtrahit: Et hæc eſt mathematica: Quę ſolã
conſiderat formam / neqꝫ bonum finemqꝫ reſpicit / ut philoſo-
phi dicunt: Propterea doctrina Chriſti uſqꝫquaqꝫ bono atqꝫ
fini intenta huic nõ multum ſtudii impartitur: Quia ad ſalutẽ
nõ pertinet: Siquid tamen utilitatis ad bene beateqꝫ uiuenduꝫ
ex ea colligi poteſt / hoc totum doctrina Chriſti ſibi uendica-
uit: In ſcriptura & enim ſacra numeri & figurę ad bonos mo-
res & ad diuina aptiſſime ordinãtur: Adeo ut neqꝫ ĩ minimis
Philoſophorum diſciplinis aliquid utile aut deſiderandum re-
linquatur: Aut nõ abſtrahit a materia ĩtelligibili nec ſenſibili:
Et hæc eſt philoſophia naturalis: ad cuius ultimum finem cuꝫ
ſumma uoluptate diuerſimode ac facile doctrina nos chriſtia-
na perducit. Cognitio enim reruꝫ naturalium in ſe nõ eſt finis
ſupremus: ad quem per ipſas res naturales ire contendimus:
Sed per hæc corporea ad inuiſibilium cognitionem perueni-
re deſideramus: Qđ quidem copioſe atqꝫ iucũde ſubminiſtrat
doctrina chriſtiana: Quæ in omnibus fere naturalibus rebus
tanꝗ in ſpeculis ĩuiſibilia Dei pulcherrime ac mirabiliter effin-
git. Ieſus ergo fuit omniũ ſapientiſſimus: Qui ad finem conſu-
mationemqꝫ ſcientiarum omnium totum terræ orbem facil-
lime perduxit. Delectationes deniqꝫ intellectus per ſe delec-
tationes ipſas ſenſus excedunt: Quæ uero ad ĩtellectum perti-
nent potiſſimum conſiſtunt in cognitione primæ ueritatis: ex
cuius perfectiori cõceptu maior prouenit delectatio: Vbi ergo
maior eſt ſapientia / maior primę ueritatis ineſt cognitio ac de-
lectatio. Signũ itaqꝫ maximæ ſapiẽtię Chriſti eſt ſũma / quã ha

bent christiani, ĩ eius contemplatione delectatio: Qua nulla maior hactenus est ĩuenta. Innumeri enim fuerunt, queadmodum etiã nunc uidemus, qui propter primę ueritatis cõtẽplationem ĩ doctrina Christi existentem spretis omnibus sæculi uoluptatibus ac blandimentis, se se ad deserta loca contulerunt: Quodq; maximum est, in ea contemplatione adeo profecerunt, ut semideos nõ homines, immo angelos in terra putares: Quia extra carnem positi nil terreni nõ dicam appetunt sed ne eius quidem ĩspectionem dignantur: sibiq; ipsis, tanq̃ Dii sint angeli ue, sufficiunt. Ex quibus cunctis apparet doctrinam Christi esse maximam: Ipsumq; Iesum Christum esse ueram æterni patris sapientiam: quę sola tot ac tanta potuit efficere.

A Bonitate Christi Fidem esse ueram. Caput. xv.

Ostendimus Iesum Nazarenum potentia & sapiẽtia cunctos homines omnesq; gentium Deos adeo superasse, ut siquis credatur esse Deus, pręter ipsum alius existimari non possit: Reliquum est ut ex eius bonitate hoc idem ostẽdam9: Probantes ipsum esse summum bonum, & ultimum humanę uitę finem. Vbi primũ aduertere oportet omnes actiones humanas esse propter aliquem finem: Operationes enim hominis prout humanę, ab ipsa hominis uoluntate liberoq; arbitrio, quo a brutis differt, sine dubio proficiscuntur: Obiectũ autem uoluntatis est bonum & finis: Cum igitur ĩ finibus nõ sit processus in ĩfinitum (alioquin cuiuslibet appetitus motio cessaret) oportet aliquem esse hominis ultimum finem: Impossibile uero est duos per se alicuius rei esse ultimos fines: cũ extra finem ultimum nil appetatur: Vltimus siquidem finis dicitur esse aliquid adeo implens appetitum ut nihil extra se uel q̃d ad ipsum nõ ordinetur appetendũ relinquat. Omniũ itaq; hominum est unus ultimus finis: Scire tamen oportet nõ omnes homines ĩ ultimo fine materialiter cõuenire, quis omnes in eo formaliter concordes semper existant. Ratio quippe

ultimi finis humanę speciei est fœlicitas: Omnes enim homi-
nes cupiunt esse fœlices: Non omnes tamen fœlicitatem ī ea-
dem re esse arbitrantur. Cum autem iam superius probatũ fue
rit ultimum humanæ uitæ finem primaꝫ esse ueritatē primāqꝫ
causam idest Deum: Si demonstrauerimus Iesum esse hunc ul
timum finem, liquido constabit ipsum esse primā ueritatē pri
mamqꝫ causam, ac Deum uerum summũqꝫ bonum: cui ratio
ultimi finis uerissime competit. Qđ ut clarius ītelligatur cō
siderandum est, ꝙ quando aliqua natura ad aliquid tanq̄ ad
ultimum finem ordinatur, per admixtionē alterius naturę di
strahentis impediri potest, ne ad id omnino moueatur, aut ne
adeo uehementer in illud tendat: Vt puta graue deorsum na-
turaliter tendit: & omnia grauia secundum suæ grauitatis for
mam tendunt ad centrum: Auis tamen sursum euolat: Quia
nō solum grauitatis, ueruꝫ etiam animalis formā habet: Mo
tu ergo animali suspendente uel īpediente grauitatem fertur
in altum. Similiter si insensibile mixtum habeat multum aeris
& ignis terræ cōnexum, ima haud uelociter petet: Si aũt aliqd
graue purum inueniatur, absqꝫ repugnantia formæ semper,
nisi uiolentia insit, agetur Deorsum: Et quanto id fuerit in sua
natura purius, tanto uehementius ibit ad centrum. Quia igit̃
homo duplici constat natura, uidelicet spirituali atqꝫ corporea
seu sensibili, q̄uis ītellectus & uoluntas naturali motu ī Deuꝫ
tendant, tamen ex permixtione partis sensibilis propter neces
saria ad usum illius organa passionibus perturbatur: & frequē
tius ad aliud trahitur q̄ qđ natura deposcit. Et q̄uis uiolenter
cogi nequeat, tamen uel per errorem uel per appetentiam
nimiam grauiter affectus & male informatus intellectus uo-
luntatem pertrahit ad ea, quę inordinata sunt, appetenda. Si
igitur uoluerimus adinuenire in quo ratio finis hominis uere
constituta est, ex motu & uehementia eius amoris flagrātisqꝫ
desiderii inuestigare necesse est: Cum autem natura sensibili
rationaliqꝫ constet: nō eorum desideria inspicere debemus, q
more pecudum uiuunt: Sed eorum duntaxat, q ratione utunt̃

& uere homines sunt: Nam si experimentum grauitatis, quo uidelicet tendat graue, scire uoluero, Non utiq3 id cognoscere potero ex auium uolatu: Sed ex eorum motu, quæ mere grauia sunt. At uero superius probauimus nullam in terris purgatiorem uitam dari christiana, nullosq3 homines magis secũdum rationem uiuere q̃ Christianos: Ex eorum ergo amore & desiderio, qui uere & proprie homines sunt, potius q̃ aliorum in cognitionem ultimi finis possumus peruenire: Sed omnes christiani recte uiuentes uehementissimo amore pariq3 concordia tendunt in Christum Crucifixum tanq̃ in supremum finem: Cuius gratia cętera ut sordida purgamenta contẽnunt: Idcirco hic est finis ille & uerus Deus ac summũ bonũ. Pręterea ultimus finis est hominis plena perfectio: ideoq3 quanto quis fit illi propinquior, magis perficitur: Quantoq3 magis perficitur, fit eidem magis proximus: Quia nil aliud est perfici, q̃ suo ultimo fini appropinquare: Sed nulla res unq̃ inuenta est, propter cuius appropinquationem per intellectum & affectum humana natura tantum ĩ uita profecerit, tantam ue assecuta sit perfectionem, ut in appropinquatione Iesu Christi crucifixi per intellectum & affectum (De huiusmodi nanq3 appropinquatione, nõ de illa, quę corporalis est, loquimur) adeo q̄ quanto magis fit illi uicinior, tanto ipsum uehementius diligit: utq3 superius demonstratum est, in moribus perficitur. Plane igitur constat ipsum Christum esse ultimum humanę uitæ finẽ. Ad hęc, Ipsius finis desiderium est omniũ maxime naturale: ideoq3 immobiliter unumqd̃q3 ultimo fini adhęret: Sicut enĩ3 in speculatiuis prima principia se se habẽt, ita & in actiuis ultimus finis. Vt igitur prima principia sunt nobis naturaliter inserta, ita est desiderium ultimi finis: immobileq3 idcirco persistit. Signum ergo est hominem tunc uere ad ultimum finem peruenisse, Quando alicui rei secundum rationem a uitiis purgatam adeo firmiter ĩsistit, ut cętera illi uni posthabeat: eamq3 ne deserat malit uita priuari. Quãuis ergo alii sibi alios constituerint fines, nunq̃ tamen aut per q̃ raro

uidimus Christianis exceptis qui uita maluerit q̃ suo quisq; fi-ne destitui: Cęteri enim pro uitę cõseruatione extrema omnia patiunt᷑: & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua: Christiani uero non solum ęquanimiter sed libenter quoq; propter Christum & propria hilariter deserunt: uitamq; pro nihilo habendam putant. Qđ si Christus non sit summum bonum: sapientissimi certe uiri uitam saltem, quę pretiosissima est, pro tanto errore, quo nullus maior inueniri posset non cõmutarent. Item cum ea quæ sub eadem specie continentur, ad unum eundemq; finem ordinentur, in eoq; uniantur, uelut omnia grauia tendunt ad centrum, manifestissimum est argumentum, Iesum Crucifixum esse ultimum hominis finem: ꝙ nihil unq̃ repertum est, in quo hominum cetus, ut in domino Iesu tam firmo uinculo necteretur: Nam qui in eum credunt: non secus inuicem copulantur atq; conueniunt, q̃ singulę terrę partes ad centrum in unum globum congeriemq; redactę: Eoq; modo christiani omnes ad Christum tendẽtes efficiuntur cor unum & anima una in eo: Quin in fide magis proficientes maiori delectationis & charitatis ardore se mutuo complectuntur. Qđ si Christus purus homo fuisset, ac perinde Fides clandestinum impiumq; figmentum, nequaq̃ in tot milibus diuersę conditionis ac generis hominum talem sortiretur effectum: Quia ex falsis aggregata facile disgregantur: Nec possent ĩnumeri homines falso fundamento, amicitię copulam stabilire: Eandemq; augere errore crescente. Itẽ Spirituales oblectationes, quanto ultimo fini mentis nostrę acies magis propinquat, tanto sunt maiores: & tunc sunt maxime perfectæ, cum ipsum finem illa magis attingit. Si homo itaq; finem imperfecte attingens modo aliquo delectatur, tãto amplius delectabitur cum finem perfectius obtinebit: Sed delectatio, quam de Christo fideles percipiunt, omnia tam sensus q̃ intellectus oblectamenta superat: Qđ ex tribus potissimum apparet: Primo ex incomparabili martyrum constantia: quorum innumeros legimus ad supplicia tanq̃ ad nuptias gauden

tes atq; hilares conuolasse: atq; in mediis cruciatibus exultantes uelut in delitiis positos psalmos Deo decantasse: Quod fieri profecto non potuisset, nisi immensę delectationis excessus quasi in ipso Christo consopito omni corporis sensu ab omni eos dolore terroreq; defendisset: qđ quidem ĩ nulla alia delectatione conceditur: Vehemens enim dolor (ut expientia docet) hominem perturbat: Eumq; omni subtracta uoluptate extra se ponit. Secundo ex infinitis monachorum exemplis Qui relictis mundi blanditiis in solitudine & cauernis errantes tanq̃ ferarum socii ĩ abstinentia, ieiunio & corporis maceratione egeni nudiq; in summo tamen gaudio ob maximam diuinorum contemplationem iocunditatemq; uixere: Eorũq; adhuc uestigia supersunt: Modo enim (ut iam diximus) Relligiosorum plurimi gratuitæ seruituti perpetuisq; clausuris ultro mancipati sub arctissima obedientia tanq̃ liberi sub gratia constituti periucunde & sincerissime uiuunt. Tertio ex sapientissimis uiris omnium scientiarum eruditione refertis: Qui degustato sacro scripturarum fonte ac delibata Christi dulcedine omnes alias scientias reliquerunt, illius tantum doctrina delectati: cui tanq̃ inseparabiles firmiter adhæserunt, quamlibet aliam seu philosophorum seu rhetorum insipidam sapientiam ac eloquentiam deputantes: Quod & ego hac tempestate sum expertus: multosq; id fecisse cognoui. Ex his itaq; apparet oblectationes, quę ex fide ac contemplatione Christi Crucifixi procedunt, omnes alias longe præstare. Oportet ergo dicere eas ab uniuersali summoq; bono prouenire: presertim quia quanto fide & amore ad Christum propius accedimus, tanto huiusmodi delectationes amplius augentur.

Deniq; ut una ratione omnes ultimi finis proprietates coiungentes breuiter arguamus, Omnia eiusdẽ spẽi indiuidua ad eundem (ut dictum est) finem ultimum ordinantur: omnesq; homines in ultimi finis ratione conueniunt: Sed non in eo, in quo talis ratio inuenitur: Hoc enim est qđ quæritur. Cu; itaq; hominis beatitudo in intellectus actu consistat, profecto rem

Delectationes in Christo grate

illam esse dicemus, cui ratio ultimi finis uere competit: ĩ qua omnes conueniunt ratione utentes & corde purgatiores: Ad eamq; uniformiter mouentur & eidem immobiliter inhęrẽt: Quamq; supra se ipsos diligentes ipsi propterea in ea mirifice delectantur: uitęq; integritatem ac superni claritatem luminis haurientes in diuinumq; amorem trãsformati idem penitus omnes efficiuntur: ac quodammodo extra mundum positi terrena omnia ut stercora arbitrantes cęlesti munere congaudent, ac pace demum maxima perfruuntur. Sed hæc omnia, quæ ipsius summi boni sunt conditiones, nunq̃ nisi in Christo Crucifixo ęque ut in Deo inuenta sunt: Is ergo est summum bonum. Sed quid in his, quę per se manifesta sunt, diutius immoramur? Cum enim bonum sit sui ipsius diffusiuũ, summum bonum maxime se ipsum diffundit: Maior autem boni communicatio & amplificatio, q̃ quæ a Iesu Christo ꝓuenit, non inuenitur: Quandoquidem post Christi aduentum ꝓuulgatãq; eius fidem uniuersus terrarum orbis a profunda errorum peccatorũq; caligine purgatus est, omniq; uirtute uitęq; sanctimonia refertus: Totq; inde fidelibus bona concessa sũt, ut fœlices ac beati in terris uiuere existimentur: Nam siqua beatitudo in terris haberi potest, Solis competit Christianis: id, qđ & in compendio de Simplicitate christianę uitę probauimus. Bonitatis insuper domini nostri Iesu Christi exuberantiam incomparabilis illius clementia & misericordia declarat: Quia ob nullam peccatorum & scelerum grauitatem ueniam pœnitentibus subtrahit, aut differt: Sed plerunq; ad se reuersis maiora dehinc dona impartiri non desinit: Atq; re ipsa compertum nobis est, quotienscũq; quis ab eo recesserit, eum statim dulcedine uitęq; rectitudine priuatum terrenis sordibus mergi curisq; torqueri: Cum autem resipuerit, mox ad pristinum recreationis & quietis reuertitur statum, quasi inexplebili febrilis ardoris siti curatus.

¶ A Christi potentia, sapientia & bonitate simul: Fidem esse ueram. Caput.xvi.

u T autem superius dicta de Christi potentia, sapientia & bonitate, quo facilius intelligantur, quasi quodam epilogo perstringamus, Dicimus, si Christus non sit Deus, ut se se fecit, eum omnium hominum superbissimum pariter stolidissimumq; fuisse. Qđ si non ipse hoc de se dixit: Sed eius discipulorum fallacia fuit, hominumq; commentum (ut delirantes quidam ferunt) Quomodo ex fallaci prestigiosoq; mēdacio tanta potentia, sapientia & bonitas prodire potuit, ut nulla maior excogitari queat? Nam si hic non sit Deus, nescio quis alius uideatur. Qđ si Deus hæc inferiora per congrua media regit atq; conseruat, cum nullum medium Christo perfectius ad bene beateq; uiuendum esse probauerimus, Non uideo quomodo effugere ualeamus, quin aut fateamur Christum esse uerum beatitudinis nostrę medium diuinitus generi humano concessum: Aut diuinam prouidentiam uel iustitiam inficiamur: Aut omnia a casu uł a Fato esse credamus: Deūq; omnino repudiamus. Quę omnia præter primum necessario admittendum, stultissima sunt. Siqua prętcrea est in mundo uera relligio, ut iam pro concesso ualidis recepimus argumentis, Quis neget tot & talibus inspectis hanc relligionem esse christianam? Nulla siquidem tot efficacissimis rationibus fulta est: Qđ si hęc uera non sit, omnis profecto relligio aufe ratur oportet. Item scimus nullam relligionem sicut Christianam acerrime fuisse perpetuis temporibus impugnatam: Cæterę enim relligiones uel fraudulentę potius superstitiones ea, qua īductę fuerant, uanitate nulla quodammodo ui, nulloq; labore defecerunt: Hæc autem uelut aurum purissimum continuis purgata flammis fulgentior ac maior euasit: Qđ certe stare non posset, si qua alia uera aut hæc falsa esset.

Adhęc Manifestum est Christianam relligionem ab ho-

minibus probis ac iustis nihil unq̃ persecutionis aut molestiæ pertulisse: Quin ab illis potius summa in ueneratione cultuq3 fuisse habitam: Cum flagitiosis autem, impiis & sacrilegis cumq3 eorum patre Diabolo continuum atq3 insatiabile sem per sibi fuisse ac esse certamen: Et quotquot eam uel Christi ministros persecuti sunt, eiusmodi nequissimę sortis (uti nunc etiam cernitur) extiterunt: Qđ aliarum nulli contigit relligio ni. Cur itaq3 scelestos potius q̃ probos homines imitemur?

Nulla insuper alia est inuenta relligio, ad quam tot ho- mines hactenus sint hac conditione conuersi & quottidie ac- cedant, scientes scilicet se non ad diuitias, non ad honores neq3 ad uoluptates, quibus in ipso sacri fontis lauacro renun tiaturos se obligant: Sed ad tentationes, abstinentiam, parsi moniam, improperia, & si oporteat, ad extrema omnia tole randa uocari: Talibus igitur promissis & obligationib9 nemo quidem sanæ mentis alliceretur, quemadmodum infinita ui- rorum milia perspeximus, nisi euidentissimæ ueritatis lumen mortalium corda penetraret. His itaq3 & huiusmodi ra tionibus credere cogitur intellectus, admirabilem Christi fi- dem ueram esse: Si enim unum argumentum aut duo & tria uel pauca homines assentiri non cogunt: Simul tamen omnia collecta, si recte & sincere considerentur, non inualidiora erunt q̃ mathematicæ demonstrationes: uel q̃ id esset, si reuo catio defuncti ad uitam pro confirmatione adduceretur.

Propterea si Christiana relligio uera est, omnes alias ex plodi oportet, ipsa ubiq3 attestante neminem extra Fidem hanc saluari posse: Qđ quidem rationabile est: Quia cum sa- lus nostra consistat in uisione Dei, ad quam sine supercæle- sti dono nemo ualet peruenire (ut superius dictum est) Non potest aliquis eam consequi absq3 Fide: Dicente scriptura, Sine Fide impossibile est placere Deo: Nec superest iustæ querelæ aut excusationis locus iis, qui in peregrinis & ab hoc cultu alienis partibus nascuntur. Quoniam siquis duce natu-

rali lumine rationis, qđ nulli deest, ad communem omnium parentem & opificem se se in creaturarum ordine ubiq; demonstrantem & nulli rei in necessariis deficientem recta intentione & puro corde conuerterit, ueritatisq; ostensionem implorauerit (ut in principio huius operis iuxta catholicam assertionem tetigimus) Suo non fraudabitur uoto: Sed aut per internam inspirationem, uti Iob, Siue per angelos ut Cornelius Centurio, aut per apostolicum uirum, ut per Philippum Eunuchus, necessarium ad salutem lumen impetrabit.

LIBER TERTIVS.

Procemium de ordine procedendi.

u ERITATEM Fidei relligionisq; Christianæ tam ex prẹteritis q̃ ex præsentibus ecclesiæ orthodoxæ effectibus aperte demonstrauim9. Verum quia non satis est nostra construere, nisi ea quoq; a destruentibus defendamus: Reliquũ; est, ut Fidei aduersariis occurramus: Ostendentes relligionem nostram nihil impossibile, nihil irrationabile continere. Quanuis enim supra rationem multa credat: quẹ potentiẹ Dei non disconueniunt, nihil tamen contra rationem ipsam confitetur: Quin immo & si ingenii mortalis uires ea longe excedunt, habent tamen & rationis plurimum & probabilitatis. Vt autem in nostri operis processu ordinem seruemus, primum de articulis Fidei loquemur: Hi enim sunt nostrẹ relligionis fundamenta: Deinde moralium prẹceptorum seriem rationemq; reddemus: Tertio iudicialium idest legum quibus in iudicando nostra utitur relligio, rationem demonstrabimus: Vltimo cerimoniarum mysteria aperte interpreta

bimur: Hæc eniꝫ sunt, quæ uniuersā christianoꝝ doctrinā totumqꝫ regimen complectuntur. Et q̄uis excellentissimi uiri Doctores nostri de his omnibus eleganter, copiose plenissimeqꝫ tractauerint, non tamen cuipiam superfluus uideri Tertius hic liber noster debebit: tum quia præcedentibus iure copulandus uidetur, ut præsentis operis sit omni ex parte absoluta doctrina, nequid truncatum aut intactum pro uiribus relinquamus: Tum quia ea, quæ præceptores nostri passim longioribusqꝫ sermonib9 & mira subtilitate disseruerunt, nos ad breue compendium faciliöremqꝫ intellectum omnia redigentes, in hoc libello commode colligemus: Ut non solum omnino peritis Christianis, sed uel mediocriter litteratis & ipsis infidelibus breuem lectionem non aspernantibus hac facilitate obsequamur.

¶ In Deo esse infinita, Deumqꝫ infinita facere posse: quę humani intellectus captum excedāt. Caput primum.

IN DEO Plurima esse & infinita, quę intellectus nostri uim captumqꝫ prorsus excedant facile ex ipsius ītellectus imbecillitate cognoscere possum9. Quātum enim se cuiusqꝫ uirtus extendat, in ultimo suo conatu demonstratur. Supremum igitur intellectus nostri uirtutis experimentum in excellentissimis philosophis cognoscere possumus: In his enim fatentur homines naturam ultimuꝫ conatum fecisse. Certum est autem (ut ipsi met ingenue fatentur) perexiguam & ualde incertam laboriosamqꝫ rerum naturalium cognitionem eos habuisse. Si ergo tota (ut ita dixerim) naturę humanę uis ubi plurimum conata est, ad cognitionem harum reꝝ domesticaꝝ pfecte prouehi nō potuit: q̄to minus ad essētię cęlestis cognitionē pueiet? Multo uero ēt minus ad āgeloꝝ ꝓprietates: Minime aūt omniū ad ei9 cognitio

nem pueniet: Qui est infinita distantia super omnia eleuatus.

Præterea si in eadem hominum specie multos uidemus ita obtuso ingenio, ut nulla arte, studio aut labore possint ad ea capessenda disponi, quę a summis philosophis cognoscuntur, magis existimandum est angelicos intellectus, qui in longe dissimili & nobiliori specie sunt, plurima cognoscere, ad quę nullo modo uires ingenii nostri se extendere possunt. Quid autem de intellectu diuino dicendum? qui extra omnem speciem extraq3 omne genus etiam supremas intelligentias inacessibili luce superat in infinitum. Quanuis enim causæ per effectus cognoscantur: Quando tamen causæ ipsę suis effectibus eminentissime pręstant, perfecta causę cognitio per illos haberi non potest. Cum igitur Deus sit prima omnium causa, suos effectus omnes in immensum excedens, quos etiam imperfecte cognoscimus, manifestum est de ipso Deo ualde modicam & fere nullam uirtute luminis uaturalis nos habere scientiam. Deum quoq3 plura posse ac maiora efficere q̃ nos intelligere ualeamus, non est demonstratu difficile. Cognitio siquide3 nostra incipit a sensu: Quę tantum proficit q̃tum potest per hæc sensibilia eleuari. Adeo enim ordini naturalium rerum necessario est alligata, ut extra eum ordinem speculari nil queat. Quicquid enim intellectus noster cogitat, per phantasmata naturalium rerũ imaginatur: Oportet nanq3 intelligentem phantasmata speculari. Deus autem cum sit actus purus & esse infinitum, extra omnem ordinem illum esse dubitari non potest. Cum uero unumqđque agat prout est in actu, Dicere oportet in Deo esse potentiam infinitam nulli ordini q̃uis excellentissimo alligatam. Stultum igitur esset asserere nil Deum posse, quod nos capere nequeamus: Presertim cum idem in ordine uniuersi plurima & pœne ĩfinita efficiat nobis ĩscrutabilia: Vt saltẽ illa sũt, quę ĩ reb9 nõ materalib9 efficiunt᷑. Cõueniẽter tñ diuina bonitas multa diuinoꝝ archanoꝝ, ad q̃ nõ attigit hũana ratio, mãifestauit

hominibus: ac plura etiam fecit supra re℞ naturalium ordinem: ut homo, qui ad supercęlestem finem erat ordinatus, ad ipsum sciret ac posset peruenire: Ex reuelatione enim diuinorum supernaturalium, ipsum finem & media ad eum facientia intellexit: Ex hisq3 amplius suam infirmitatem debilitatemq3 cognouit, Diuinæ maiestatis abyssum considerans: In cuius reuelationis aut enarrationis uel minimam partem ne procul quidem interpositaq3 caligine contemplationis figat aciem, nedum comprehendere ea3 possit. Quo fit ut procliuiori humilitate ac reuerentia Deum colat, quanto magis eum super omnia eminentissimum didicit admirari: Inquo maiorem illius cognitionem amplioresq3 delectationes hausit ex his, quę multifariam multisq3 modis ipsius infinita bonitas hominibus communicare dignata est. Irridenda idcirco aut reiicienda non sunt quæ Christiana relligio credenda proponit: quia uidelicet intellectus ea capere nequeat: Sed irridendi magis explodendiq3 sunt, qui hac unica cæcitatis suę ratione a Fide catholica insipienter recedunt. Legant prius: & intelligendi non impugnandi studio nostra reuoluant: Tunc enim cognoscent nil impossibile, nil sine ratione a nobis esse prolatum. Sed ut quę diximus manifesti9 appareant, iam iam ad particularia descendamus.

¶ Quæ supra hominis intellectum christiana credit relligio. Caput. II.

c Redibilium ergo quædam ad diuinitatem Christi pertinent: Quędam ad eius humanitatem. Eorum uero, quæ circa diuinitatem uersantur, primum est de unitate: Confitemur nanq3 unu3 esse Deum: nec plures admittimus Deos: Et hoc est primum nostræ doctrinę principiū omnibus ex præcepto credendum, a doctis uero non solum creditū, Sed etiā ratione cogente scitū: ut in primo huius opis

libro satis est dictum. Secundus autem articulus est de unitate Trinitatis: Hiq; duo articuli seu duo principia ad diuinitatis pertinent essentiam: Alii uero spectant ad propria diuinitatis opera soli Deo competentia: Quorum primum pertinet ad ipsum esse naturę: Quia asserimus Deũ omnia creasse idest ex nihilo ea fecisse. Secundum respicit esse supercælestis gratię. Credimus enim Deum per supernaturalia dona rationalem creaturam sanctificare, ut eam ad se trahat. Tertium attinet ad esse glorię ipsius animæ: Confitemur nãq; sanctificatos in hoc mundo tandem post obitum ad ipsius gloriæ Dei fruitionem peruenire: In qua supernaturali munere glorificãtur. Quartum nobis promittit omnis carnis resurrectionem: dum postremo speramus resurrecturos nos omnes, corporaq; nostra immortalia & gloriosa consecuturos. At circa Christi humanitatem credimus primo Christum esse uerum Deu; & uerum hominem, Dei & uirginis Mariæ filium: in cuius aluo est de Spiritu sancto conceptus, integritate uirginei claustri permanente. Secundo confitemur ipsum pro nobis passum, mortuum & sepultum. Tertio ꝙ ad inferos descenderit ad sanctorum Patrum animas ex antiquo carcere liberandas, originalis peccati uinculo iam per ipsum soluto: Qđq; eas in perẽnem gloriam perduxerit. Quarto dicimus eum resurrexisse a mortuis gloriosum. Quinto ipsum ascendisse in cælum, sedereq; ad dexteram Patris: Sexto & ultimo uenturum iudicare uiuos & mortuos: totumq; orbem renouaturũ. Itaq; uniuersam fidem in duodecim principiis, quę articulos uocamus, complectimur. Ad summã, Quęcunq; in canonicis sacrisq; scripturis continentur, & quę sancta Romana ecclesia credendum rite decreuit, uel in posterum decretura est inuiolabiliter credere tenemur. Hoc itaq; ordine procedentes ostẽdemus nihil nos in huiusmodi principiis impossibile uel irrationabile in medium afferre. Neq; uero articulus Eucharistiæ, qui difficultatis non minus aliis ad Credendum

habet, a nobis prætermissus putetur: Nam cum per tale sa-cramentum rationalis creatura sanctificetur, ad illum ar-ticulum reduci potest, quo de sanctificatione tractatur, q̄uis & humanitatem Christi contineat: De quo in his, quæ de ce-rimonialibus sumus dicturi, cum aliis sacramentis tractabi-mus: Cum ipsa sacramenta obtineant inter cerimonalia prin-cipatum. Sed quia ĩ primo libro de primo articulo idest de uni tate Dei satis diximus, In quo pariter excellentissimi philoso phi & omnes fere homines nobiscum sentiunt, non opor-tet in eo hic amplius elaborare.

¶ A Christiana fide de Trinitate nihil impossibile nihil irra-tionabile asseuerari. Caput.iii.

o Misso igitur primo pricipio ueluti notissimo, Secundũ, qđ omnium difficillimum christianis credendum pro-ponitur, est unitas Trinitatis: Confitemur enim tres perso-nas realiter distinctas idest Patrem & Filiuz & Spiritum sanc tum esse unum Deum: Quod multi insulse considerantes pu tant nos tres Deos unum charitatis tantum uinculo appella-re: Vel eo modo, quo multi homines realiter distīcti unus po pulus nũcupatur. Nos autem dicimus unum esse Deum sim-plicissimum & infinitum: Nec alquid de Deo reiicimus, qđ a uera philosophia comprobatur: q̄uis hunc esse Patrem & Fi-lium & Spiritum sanctum affirmemus: Non ut dixit Sabelli9 uidelicet Deum unam esse personam, quę ex diuersis effecti-bus aliquando Patris aliquando Filii & aliquando Spiritus sancti nomen sortiatur: Nec sicut Arrius, qui tres personas posuit realiter differentes: dum Filium minorem posterio-remq3 Patre, Spiritum sanctum quoq3 inferiorem Filio sibi confinxit: Sed Patrem & Filium & Spiritum sanctum regia & media uia incedentes contra Sabelliũ tres dicimus esse pso nas realiter distinctas: Eas tamẽ cõtra Arriũ unũ eẽ ĩ natura & potestate & gloria coęquales: Ita ꝙ qcqd hẽt Pater hẽt & Fili9

& Spiritus sanct9: & quicquid habet Filius, habet & Pater & Spiritus sanctus: & quicqd habet Spiritus sanct9, hēt & Pater & Filius: Vnde inter eos non est sicut ī creaturis distinctio, ut aliquid habeat una persona, qđ alia non habeat: Sed solum inter has tres personas est distinctio relatiua per has duas enū tiationes, uidelicet a quo alius, & qui ab alio: Quicquid enim habet Pater, habet & Filius: Sed ī hoc distinguitur, ꝙ Pater hoc habet a se idest a nullo: Filius autem illud idem habet a Patre: nec propter hoc minor est Patre, cum nihil minus habeat a Patre. Similiter Spiritus sanctus habet quicqd Pater & Filius: Sed in hoc ab eis distinguitur, quia ab eis illud habet: ipsi uero non id accipiunt ab eo: Nam personæ ad essentiaȝ diuinam comparatæ sunt unum: nec ab essentia ullo modo realiter differunt, sed ratione tantum: Inuicem autem relatæ personaliter distinguntur propter relatiuam oppositionem: Et ideo nec Filium Patre posteriorem dicimus: Nec Spiritū sanctum Patre & Filio: Relatiua enim sunt simul & natura & intellectu: & unum absqȝ alio nec esse nec intelligi potest. Non enim in diuinis sicut in humanis paternitas ab eo differt qui pater est, & filiatio ab eo qui est filius: Sed paternitas & pater, & filiatio & filius sunt idē realiter sola ratione distincta. Neqȝ propterea facimus ullam in Deo compositionem, cum dicimus Patrem Filium & Spiritum sanctum esse idem, qđ essentia est diuina: Quia (ut iam dictum est) personæ diuinæ sunt idem qđ essentia diuina, nec ab ea essentialiter distinguntur. Hoc igitur est, qđ a nobis nullo modo intelligi potest, uidelicet tres personas esse unum Deum & actum purum simplicissimęqȝ substantię: & nihilominus tres illas personas taliter inuicē esse distinctas, ut nec Pater sit Filius, nec Filius Pater, nec Spiritus sanct9 aut Pater aut Filius: Attamen Pater est id qđ Filius, & Filius id qđ Pater, & Spiritus sanct9 est id quod Pater & Filius: Personaliter eniȝ distinguntur: & tamen sunt una res unaqȝ substātia. Et qa sicut cognoscim9, ita & noīam9 Deū aūt cognoscim9 ꝑ creaturas, ideo & a creaturis noīa Dei

summim9. In creaturis aũt processio unius uiuentis ab alio uiuente in similitudine3 eiusdem naturæ & spẽi generatio nominatur: & generans dicitur pater, generatum autem filius: Idcirco processio unius personæ ab alia p modum intellectus in diuinis dicitᷣ generatio: & psona a qua procedit alia, Pater: q̃ autem procedit ab ea, Filius nuncupatur. Non ergo intelligimus in diuinis, quẽadmodum in animalibus uel ĩ hominibus esse generationem: Sed est ĩ diuinis generatio tota spiritualis: Filiumq3 procedere per modum intellectus, & esse uerbum Dei Patris & eius imaginem sapientiamq3 genitam dicimus. Processio autem Spiritus sancti, est a Patre & Filio per modũ amoris: Amor enim est aliquorum nexus & unio. Verum qa in naturalibus non inuenitur aliquid, qđ ęque procedat immediate a duobus æqualiter perfectis, sicut procedit Spiritus sanctus a Patre & Filio: iccirco processioni Spiritus sancti non ita speciale uocabulum sicut processioni Filii fuit inuentum: Sed generaliter ex parte procedentis processio nominatur. Quia tamen Spiritum sanctum procedere dicimus per modum uoluntatis seu per modum amoris, eius processionẽ a parte principii spirationem appellamus: Amor enim quodammodo impetum quẽdam & spiritum in rem amatam prætendit: Ideo specialiter ipsa psona a Patre & Filio procedẽs Spiritus sancti nomen sibi uendicauit: cum tamen & Pater sit Spiritus & sanctus: similiter Fili9 sit Spiritus & sãctus: Vnde & hęc duo nomina quando personę Spiritus sancti attribuuntᷣ, pro uno & hoc relatiuo accipiuntur, q̃uis per se relatione3 sonare non uideatur. Cum igitur duę sint tantum processiones interiores in natura intellectuali, una uidelicet ex parte intellectus, altera ex parte uoluntatis, fides rationabiliter tenet in diuinis tantum duas esse processiones & tres personas. De hac ergo sanctissima Trinitate plura possemus afferre: Sed quia quæ ad substantiã Fidei ptinẽt scripsim9, nõ oportet ulteri9 euagari. Qui aũt subtili9 talia ĩuestigare đsiderauerit, cũ oĩ sobrietate cordisq3 puritate christiãos codices legat, & thesauꝝ ĩuẽiet

infinitum. Nobis enim ostendere modo satis est relligionem christianam nil de Trinitate rude, nil impossibile, nil irrationabile demum sentire. Ad cognitionem igitur harum personarum per naturalem nequaq̃ rationem homo poterit puenire: Quia cum cognoscamus Deum per creaturas, nō ducimur hoc modo in eius cognitionem, Nisi quatenus is est earum principium & causa: Nō est aūt earum principium & causa nisi p ipsius uirtutem personis tribus cōmunem: Et ideo per creaturas cognitionem cōsequi nō ualemus, nisi eorū, quæ Patri & Filio & Spiritui sancto sunt cōmunia. Quo circa p creaturarum notionem psonarum distinctionē attingere nequimus: Ad qd̄ capiendum licet ībecillitas humana nō sufficiat, nō debemus tamen reuelata sacrosancta mysteria nō credere: Ridiculū est enim existimare nihil esse uerum preter qd̄ ītellectus nostri radio metiri possimus: Cum infinita sint ī Deo (uti iam diximus) nobis prorsus abscondita & nequaq̃ inuestigabilia. Rationes tamen & argumenta, quibus in superiori libro fidem nostrā uerā esse probauimus, huic articulo fidem astruūt: Tam & si peculiares quędam probabiles rationes nos quandoq3 adiuuāt: Quarum aliquam adducere nō pigebit: Vt appareat nos contra rationem de Deo nihil profiteri: Sed quicquid tenemus, multū probabilitatis, rationis & similitudinis cum rebus naturalibus habere. Cum enim effectus suam causam imitari conetur, ex consideratione earum processionū, quę in creaturis inueniuntur, ad eas quę in Deo sunt quodāmodo eleuamur: Multas aūt in creaturis īuenimus processiones, quę q̃to perfectioris sunt conditionis tanto magis perfectæ atq3 intimæ sunt: In carentibus enim uita generatio quędam inuenitur: ut cū ignis ab igne procedit: Hęc aūt processio suum in agente principiū habet: Qd̄ in materiam exteriorē agit: Vnde minus perfecta minusq3 intima reliquis est, quas dehinc subiungemus: In uegetabilibus enim perfectiorē inuenies & ītrinsecā magis processionem: Quia id qd̄ generatur ī plantis est ī principio pducenti coniunctū: uerum in fine ab eo separat᷑. At ī animalibus

est quędam in sensibus processio: quæ adhuc magis perfecta spiritualisq; & ītima est q̄ plantarum inuicem processio: Quia actus ipsius sensus remanet in sensu, nec exterius emanat: Ab extrinseco tamen prouenit obiecto: Vnde adhuc pfecte īterna nō habetur processio. In hominis autem intellectu hęc perfectior magisq; intima īuenitur: Quia actus ītellectus super se ipsum reflectitur: Vnde ex his, quæ iam tenet homo, contemplari potest: & uerbum mentis intus reconditum concipere: Hincq; ī amorem conceptæ rei prorumpens in se ipso personarum quodāmodo effingere trinitatem idest ītellectus, uerbi & amoris. Verum hæc processio intellectus nostri īcipit a sensu, sicut omnis nostra cognitio: & ab initio pendet exteriori. Si autem conuertamur ad angelicum ītellectum, qui nullam a sensibus scientiam capit & naturaliter eā possidet, tum excellentiorem atq; īteriorem in eo processionem uerbi & amoris comperiemus. Verum quia totus angelus pendet a Deo: hinc & ipse quoq; ab extrinseco est, neq; eius ītellectus, nec uerbum nec amor est ipsius substātia: Vnde pcessiones, quæ in angelis īueniuntur, aliquid imperfectionis habent & ītimę prorsus nō sunt. Cum igitur uideamus q̄ q̄to nobiliores sunt creaturę tanto processiones in eis sunt magis ītimæ ac perfectiores: Cumq; effectus suam causam ęmuletur, Quid irrationabile dicimus, quando ī Deo, qui omnes in īfinitum creaturas excedit, perfectissimas processiones maximeq; intimas ponimus: Quæ nec ab extrinseco proueniunt, nec a Dei substantia differunt: Quasq; omnes creaturę imitari conantur, licet longe ab illa perfectione deficiant: Quia diuinę personę a nulla causa dependent, sed sunt unus Deus, qui est omnium causa: Et ideo tres personæ extant unum ī substantia, & relatione opposita distinguntur: Ex processione enim unius ad alium de necessitate relatiua sequitur oppositio, & distinctio procedentis ab eo, a quo procedit. Qd̄ si realis illic est processio, ibidē necesse est oppositio sit realisq; distinctio. Relationes autem in diuinis nullam ponunt imperfectionē: Cum relatio ex sua

ratione ad aliquid, sed nõ aliquid significet. In homine quoq3, qui inter omnia naturalia ad Dei similitudine3 magis accedit, inuenitur quædam ĩ parte spirituali trinitas, uidelicet ĩtellectus, uerbi & amoris: Dum enim actu Deum intelligit, concipit de Deo uerbum: & ex hoc in eius amorem prorumpit: Quanq̃ hęc Trinitas a diuina plurimum distat: Quia cu3 Deus sit immutabilis & æternus & in eo nil detur imperfecti, non sunt in ipso sicut in nobis uerbum eius & amor accidentia: Neq3 modo adueniunt & modo recedunt: Sed semper & ab æterno Verbum & Amor fuerunt in Deo eiusdem cũ Patre substantię. Hinc tamen apparet ꝙ irrationabile nihil Deo quin potius qđ rationi consonum est, tribuimus. In omnibus insuper creaturis multiplex Trinitatis uestigium inueniť, cum omnes ex principio, medio & fine compleantur: Et ĩ cũctis sit substantia uirtus & operatio, & eiusdem generis alia: ex quibus quædam resultat Trinitatis ĩpressio: Cui dicto Peripateticorum princeps Aristoteles suffragari uidetur: Qui ratione non fide ductus in principio sui libri de Cęlo & mundo numerum trinarium commendans omnia (inquit) ex tribus constare uidentur: Vbi pythagoricos affert dicẽtes omnia tribus esse determinata uidelicet prĩcipio, medio & consumatione: & hoc quoq3 (ait) ad sanctificatiões Deoꝝ a natura trãsfertur acceptum. Et in nominationibus duos nõ dicimus omnes: sed cum ad tertium perueneris, statim omnes dicere poteris: Omne autem & totum & perfectum idem esse uidentur: Vnde subinfert corpora perfectas esse magnitudines, quia tribus constant uidelicet longitudine, latitudine & profunditate: Ex quibus perspicuum est nõ improbabile esse quicquid de Trinitate diuina credimus: Qđ & si humano intellectu capi nõ potest: Hoc unum tamen cum reliquis rationibus supradictis declarat huiusmodi fidem nõ fuisse humana inuentione traditã: Quia cum de Deo inscrutabilia proferat, nihil tamen philosophię eiusq3 principiis contrarium adducit: Quin potius omnia philosophię principia nobis deseruiunt, & ad facile3 quę-

stionum omnium solutionem astipulantur: Qđ potissimum est ueritatis argumentum.

¶ Christianam Fidem de Creatione nihil impossibile, nihil irrationabile affirmare. Caput. Quartum.

c Onsideratis itaq; iis, quæ ad Dei maiestatem secundum se pertinent, Nunc ea aggrediamur, quæ ipsi in ordine ad creaturas competunt: & primo quo ad esse naturale. Credimus enim Deum ex tempore omnia creasse, idest tam uisibilia q̃ inuisibilia ex nihilo in principio fecisse: Qđ non alienum a ratione ac ueritate putandum est: Cum omnes confiteantur Deum esse primam omnium causam, a qua cælum naturaq; dependet. Quid aũt aliud agit causa efficiens q̃ ꝙ ad esse suos conducit effectus? Cum ergo alicuius actionis principiũ q̃to est perfectius tanto pluribus & remotioribus communicetur: Deusq; sit actus purus, Fateri oportet Dei potentiam se ad esse omnium secundum se extendere: Ab eoq; omnia entia dependere. Prę terea licet actus sit potentia posterior in re, quę de potentia ad actum reducitur: tamen actus semper est absolute prior potentia: Non enim potest potentia redigi in actum nisi per aliquid in actu existens. Cum ergo solus Deus sit esse suum & actus purus (ut in primo libro probatum est) omnia ipse antecedat oportet, ab ipsoq; omnia fiant. Ab eo uero omnia ex nihilo esse facta idest nullo pręsupposito uel nulla pręiacente materia conuenientissimum est fateri: Particularia enim agentia tam naturalia q̃ artificialia materiam præsupponunt, & ex illa aliquid producunt: Quia tota rei substantia ab eis minime dependet: Non enim esse simpliciter, sed esse hoc tribuunt. Verum Deus, qui est causa uniuersalissima, dat esse simpliciter: quia ei respondet uniuersalissimus effectus: qui est esse simpliciter: Et ideo nil esse potest, qđ a Deo nõ emanarit. Nihil ergo in actione Dei pręsupponere oportet: Siquid enim concederetur, aut id haberet esse a Deo, aut non: Si summat

negatio sequitur Deum non esse causam omnium efficientem: Qđ superius redargutum est: Si autem prębeatur affirmatio, Aut ex nihilo aut ex aliquo illud productum fuit a Deo: Si ex nihilo, habetur propositum. Si ex aliquo, quæritur de illo alio Vnde hoc prodiit, & utrum habeat esse a Deo an non: & sic ad eandem regrederemur questionem: Itaq; uel processus erit in infinitum, qđ est absurdum, aut merito concedendum erit q̄ ex nihilo Deus res in esse produxerit. Quia uero Deus non ex necessitate naturæ, sed ex uoluntate agit (ut superius demonstrauimus) haud necesse est ab ęterno mundum a Deo fuisse creatum: Sed eo tempore, qđ sapientissimę ipsius dispositioni uisum est aptissimum: Atq; id conueniens & utile etiā aliqua ratione probari potest, Saluo semper inscrutabilis illi9 maiestatis occulto consilio. Omnia siquidem propter electorum suorum fecit utilitatem ac bonum: Qđ maxime in ipsius Dei cognitione consistit. Ex quo igitur mundum non creauit ab ęterno, perfectior eius resultat cognitio: Dum ex hoc percipitur eundem esse ita perfectum, ut sibi plenissime sufficiēs nulla indigeat creatura: Si enim esset alicuius externę rei indigus, non distulisset ab infinito tempore eam creare. Et hęc de reru; creatione sufficiant: Quia ab aliis diffusius tractata sūt, quærentibus inuentu minime difficilia. Rationes autem, quibus Aristoteles ac pleriq; philosophorum ęternitatem mundi probare conantur, a Theologis nostris facile soluuntur, ut cuilibet patet uel mediocriter in his erudito.

¶ Christianam Fidem de Creaturæ rationalis sanctificatione deq; eius gloria & resurrectione nihil impossibile nihil irrationabile attestari. Caput. v.

DE sanctificatione autem Creaturę per supercæleste gratię donum arbitror non oportere nos alia dicere præter superius dicta de fine humanę uitę medioq; ad ipsum perueniendi: Ostensum est enim hominem ad finem supernatura-

lem esse ordinatum, quem non nisi per supercæleste medium hoc est per diuinam gratiam consequi potest: Quam Deus, q necessaria omnibus subministrat, nemini subtrahit rite se pręparanti. De nostrę quoq; animę gloria satis dictum uidetur cum in uisione solum diuinæ essentiæ per illustrationem eleuationemq; luminis glorię eam beari probauerimus. Quapropter ex prædictis facile intelligere possumus christianos circa huiusmodi res nihil inaniter aut temere, quin immo rationabiliter ac grauiter profiteri. De resurrectione quoq; mortuorum nihil rationi dissonum asserimus: Quãuis enim natura fieri nõ possit ut idem numero corruptum resurgat aut regeneretur, eo q natura est ad unum operandi modum determinata, & aliter se habere non potest: tamen cum iam probatum sit diuinam uirtutem esse infinitam & huic rerum ordini, quem cernimus, minime alligatam, sed ĩnumera alia facere posse, Mortuorum suscitatio ut perfacilis, non ut impossibilis ipsi Deo est tribuenda. Nã si is ex nihilo cũcta produxit, qđ agentia naturalia facere nequeũt, multo magis ex aliquo aliquid facere, ac defunctis uitam reddere poterit: Neq; enim sic moritur homo, Vt in nihilum prorsus abeat superstite adhuc anima: Quæ (ut in primo libro ostendimus) ĩmortalis est: Tum etiam ipsa corporis materia prima incorruptibilis superest. Qđ si uel ĩnihilum homo uertatur summus ille opifex rerum deperditum & nullum omnino hominem ea facilitate restaurare posset, qua ante q̃ essent, cuncta creauit.

Itaq; qđ de resurrectione Mortuorum tenemus, nequaq̃ impossibile aut inconueniens, sed rationabile & expediens necessariumq; uidebitur recte consideranti. Si enim anima intellectiua est corporis forma, eademq; ĩmortalis extat, ut supra diximus, erit contra animę naturam a corpore separari, atq; sine eo permanere. Nihil autem contra naturam potest esse perpetuum: Quia diuinę sapientię nõ conuenit. Ergo iterum redibit ad corpus. Anima insuper nõ habet esse perfectum sine corpore: Omne autem imperfectum suam desiderat per-

fectionem: Si ergo anima nostra a corpore separata regressu ad illud careat, nunq̃ uerę ĩtegræq3 beatitudinis compos erit, hoc desiderio semper accensa: Qđ ab ea remoueri non potest cum sit ei naturale: Hoc autem inconueniens est, quia suprema beatitudo omne explet undiq3 desiderium. Rationabile ẽ ergo confiteri resurrectionem mortuoꝝ. Illi pręterea beatitudo debetur, qui recte uiuit: In hac autem uita non anima recte uiuit sed homo: Idem est enim siquis animam dicat recte uiuere aut intelligere, ac si nere uel texere aut simile quippia3 eam facere putet: Nihil autem illi tale tribuimus, sed homini: Actiones enim sunt suppositorum: Et forma est id, quo aliqđ fit, non id qđ facit illud: Si ergo homini debetur beatitudo, necessaria est corporum resurrectio. Ad diuinam item prouidentiam pertinet, quæ bonis pręmia reisq3 supplicia æqua lance dispensat, ut hominibus ex corpore animaq3 compositis, coniunctimq3 merentibus aut demerentibus iusta simul reddantur: presertim cum boni ĩ hac uita, quo ad corpus attinet, plurimum macerentur & affligantur: Mali autem contra delitiis & uoluptatibus affluant, pręualeant & extollant̃. Cum itaq3 apud Deum, qui exactissimam habet omnium prouidentiam, nullũ malum impunitum nullumq3 bonum sit irremuneratum, conueniens est ac necessariu3 resurrectionem corporum confiteri: ut unusquisq3 cum corpore recipiat, qualia cum eo simul admisit. Immortales insuper resurrecturos homines credere ęquum est: Si enim iterum illis moriendum esset, propter rationes prędictas resurrectionem sæpius repeti oporteret: In qua si rursus corpora mortalia summerẽt, post mortem ob easdem rationes oporteret aliam dare resurrectione3: Aut ergo cogemur fateri sine fine homines mori ac resurgere, qđ est absurdum: Aut asserere animas hominum ad immortalia corpora in prima resurrectione redire: Vt hominis beatitudini inuiolabilis corporum perẽnitas tribuatur, qđ est rationi maxime consonum. Quia uero materia formę proportionaliter respondere debet, cũ anima beata glorię

lumine sit perfusa & supernaturalibus ornata qualitatib9 perfectionibusq3 referta, indignu3 foret ut eiusmodi anima ignobili tegmine uteretur: Ideo per Dei uirtutem animæ gloria redundabit in corpus, ut fulgeat sicut sol in regno Dei & prorsus obediens animę factum mira agilitate feratur: Nihilq3 desit quin homo sit omni ex parte perfectus. Quoniam insuper omnia corpora propter hominem facta sunt (Nos enim sumus omnium naturalium finis) conuenientissime dicitur ꝙ toto homine glorificato mundus hic pariter glorificabitur, nouamq3 perfectionis illustrationem accipiet: ut ea quę sunt ad finem ipsi conueniant. Et quia homo nullis tunc alimentis nullisq3 corporis necessitatibus erit obnoxius, rationabiliter concedimus motum cæli tunc quieturum: Cętera uero animalia & uegetabilia ac mixta resoluentur in elementa & ꝑ ignis incendium, qui summe est actiuus, depurata nouas induent qualitates: gloriosaq3 claritate ac uirtute irradiata persistent. Atq3 ita beati cum Domino semper erimus.

¶ Christianam Relligionem pœnas dãnatorum conuenienter ponere. Caput. vi.

QVemadmodum ergo beatis locus cæli competit gloriosus: Ita & dãnatis longe a Deo semotis locus mundi exigitur infimus: Vt subterraneo opacoq3 carcere perpetuas luãt suorum scelerum pœnas. Nec iniustum uideri debet ꝑpetuis illos cruciari tormentis: Nam sicut humana iustitia ad humanam Rem p. se se habet, ita se habet diuina iustitia ad cęlestẽ: Sed humana iustitia aliquos delinquentes uel exilio uel necis aliquo genere a perpetuo Rei p. commertio abscindit, ita & diuina iustitia a communione cęlesti aliquos reiicit in perpetuum, non tam propter transitorium peccatum, q̃ ob infinitam uoluntatis impœnitudinem & in ipso crimine peruicaciam. Rationabile enim est ut qui delectationis tẽporaneæ

optionem ęternę gloriæ fruitioni pręstulerint: quiq3 / si modo concessum eis fuisset / in uoluptatum sordibus usq3quaq3 per/stitissent / perpetuo puniantur / ut pœna ipsi culpę respondeat Pręsertim cum homo extra præsentis uitę statum quodammo do sit in sui motus termino: Nec amplius / quę in uita conceditur / adsit ei facultas finem ultimum consequendi. Quia igit homines in resurrectione ad statum termini / non autem uiæ transferentur / Iniusti ibunt in supplicium æternum & iusti in uitam ęternam. Et quia (ut dictum est) non anima solum sed homo ipse operatur / qd beatis asseruimus in remunera/tionem totius aggregati conuenire / idem dānatis in retribui/tionem pœne resultabit: Vt socium habeant dānationis / qd pro incendio / habuerunt errorisq3 fomento. Quamuis autem apud inferos præter ignem alia quoq3 pœnarum genera pona mus: quia tamen inter omnia corpora ignis est maxime acti/uus / eius pœna sola tanq̄ principalissima nominatur. Sciendū est autem ꝙ dānatorum corpora q̄uis gloriosa non sint haud ita tamen ab igne corporeo afficientur / ut corruptioni trans/mutationiq3 subiaceant: Diuina nāq3 uirtute ita firma illorum corpora solidaq3 reddentur animarum nexibus quo ad esse naturæ / ut minime dissolui aut alterari queant. Sed quia per/ditorum animę per obliquam uoluntatem a suo cōditore auer sæ sunt / corpus non omnino sibi subiectu3 possidebūt: ideoq3 igni corporeo cruciabuntur: Quatenus ignis qualitas propter sui excellentiam æqualitati complexionis & cōnaturali har/moniæ sensuum repugnabit / & si eam soluere non ualebit.

Non tamen eo modo spirituales creaturæ / quas demonia nuncupamus / ab igne patientur: Sed per alligationis modu3 / ueluti superiorum demonū potestate inferiores spiritus per in cantiones & maleficia sculpturis aut imaginibus corporeis al ligari dicuntur. Si hanc enim potestatem superiores demones in minores exercent / q̄to magis Deus omnes igni corporeo poterit alligare: quæ res pœnam inferet maximam / ubi se

rebus infimis pręter ipsorum naturam reuinctos conspicient: Et forte ignis ille tanq̃ diuinę iustitiæ instrumẽtum aliquo modo eos torquebit: Quem nos modo inuestigare nõ possumus.

¶ Christianam Relligionem de Christi ĩcarnatione nihil impossibile / nihil indecens aut irrationabile sentire. Caput. vii.

c Redit etiam Christiana relligio & inuiolabiliter tenet Deum Filium Dei esse hominem: eiusq3 personam subsistere ĩ duabus naturis diuina scilicet & humana: Talis enim tantaq3 utriusq3 naturæ in illius personam facta est unio / ut idem sit Deus & homo. Huic autem unioni assimilari nihil potest in rebus creatis: Non enim est sicut lapillorum aggregatio atq3 compactio: Ita enim Deus homo non esset: Nec se habet sicut unio partium ad ipsum totum: Cum totum ex partibus pendeat: Christus autem Deus non pendet ab aliquo: Nec sicut unio accidentis ad subiectum / Cum in Deo accidens esse non possit: Nec sicut unio elementorum in mixto / quia hoc est a diuinitate alienum: Nec sicut unio animę ad corp9 / quia diuinitas esse corporis forma nõ potest: Nec sicut unio aliqua in creaturis reperta / quia diuina hæc admirabilis unio omnẽ excellit creaturæ uirtutem. Nam cum inqualibet perfecta substantia natura ĩueniatur atq3 suppositũ / quæ ĩ rebus præsertiʒ materialibus idem prorsus nõ sunt / Sancta nihilominus tradit fides humanã naturã propriũ ĩ Christo suppositũ siue personã propriã nõ habere: Quam ex se. s. habuisset / si nõ esset Verbo Dei unita: Sed pro illo supposito diuinũ suppositũ in illa subsistere / Dum persona filii Dei naturã hanc ĩ primo suæ creationis ĩstanti ut ĩea subsisteret sibi ipsam uniẽs pręoccupauit: Suppositum autem subsistẽs ĩ natura humana est homo: & ĩ natura diuina est Deus. Cum igit̃ persona seu suppositũ filii Dei in utraq3 natura subsistat / uere ẽ De9 & homo: Hoc aũt nec ĩpossibile ẽ nec irrationabile: Deus siqdẽ oĩa põt / quę cõtradictio-

nem non implicant: Inuicem nãq; contradictoria ratione; entis habere non possunt: Deum autem esse hominem modo prędicto contradictione; non implicat, ut de se patet: Non enim diuinitatis maiestas propter hoc aliquam recipit mutatione;: Sed natura humana trahitur & extollitur ad excellentissima; unionem ex infinita Dei potentia: quæ multo plus pręstare potest q̃ ullus possit intellectus cogitatione complecti. Rationabile quoq; conueniensq; uidebitur recte consideranti: quia ex hac diuini uerbi incarnatione ĩnumerabilia bona uniuerso orbi teste experientia prouenerunt: Nam post ipsius Christi aduentum pulsis fugatisq; erroribus sol mundo nouus apparuit. Et quia difficile immo impossibile foret cuncta inde profecta beneficia recensere, principalia quædam recolemus: ut rationem eius incarnationis & conuenientiam afferamus.

Primum siquidem homini ad beatitudinem tendenti tanta diuini Verbi dignatio efficacissimu; fuit auxilium: Quia, sicut iam supra ostendimus, hominis beatitudo in diuinæ essentiæ uisione consistit. Poterat autem hoc immensa Dei sublimitate considerata iuxta humani tenuitatem intellectus hominẽ tãq̃ ab impossibili deterrere: Ideo sibi conuenienter naturam uniuit humanam: Vt mortalibus argumentum daretur, unionẽ intellectus nostri cum Deo nõ impossibilem esse: Maior siquidem est ad diuinam personam humanæ naturę coniunctio q̃ ipsius intellectus ad Deum tãq̃ ad obiectum. Hinc post Christi humanationem euidentius cæpere homines emergere, & intentius ueræ beatitudini aspirare. Ex Christi quoq; incarnatione naturę suę excellentiam homo cognouit: Intellexitq; ut infra Deum nulla sibi creatura sit finis: nihilq; quo ad hoc, ipsum excellat nisi solus Deus: Qui factus homo naturam immediate assumpsit humanã. Iccirco post tanti muneris perceptionẽ Idolo℞ & omniũ creatura℞ ĩfra Deũ cultu neglecto relictisq; diuitiis & honorib9 ac hui9 sęculi uoluptatib9 spretis ad solũ ue℞ Deũ colẽdũ se se mortales dedicarũt. Cũ nostra itẽ

beatitudo in Dei uisione consistat / quæ nostri facultatem ītel lectus excedit / non poterat certa cognitio aut spes beatitudi/nis huius per solum rationis lumen haberi: Quemadmodum excellentissimorum philosophorum / qui in ea inuestiganda defecerunt / labor ostendit. Conuenienter igitur Deus / qui pe culiarem hominum prouidentiam habet / carnem assumpsit / ut nos eiusmodi taꝫ necessariȩ cognitionis ac spei redderet cer tiores: Deo enim omnes sine dubio credunt. Ex quo uidemus post aduentum filii Dei maiorem diuinorum instructionem ac claritatem q̄ antea processisse. Præterea hominem ma/terali ac carnali compede uinctum ad illius beatitudinis amo rem succendi oportebat / ad qđ humanatio Saluatoris nostri potissimum fuit incitamentum: Cum nihil nos ȩque sicut illiꝰ amor obstringat / ut amoris uices rependamus. Nullo autem modo suam erga nos charitatem q̄ per hoc ineffabile suȩ in/carnationis & maximæ pietatis sacramentum poterat effica/cius aperire: Proptereaqꝫ ingens utilitas hinc in mundo appa ruit / Dum homines uidimus ardentiori dehinc diuinarum re rum studio inflammatos familiaritatem amicitiamqꝫ (ut ita dixerim) cum Deo ac eius angelis contraxisse. Ad hȩc Cū ad beatitudinem tendentibus mediorum certitudo ad eam du centium requiratur / per ipsam filii Dei incarnationem tale be neficium cumulatissime est allatum: Qđ quidem hoc argumē to potissimum constat / Quia scilicet dehinc mundus multo magis q̄ antea uirtutibus floruit incomparabilisqꝫ uitæ culmē adeptus est. Postq̄ enim Deus homo est factus / uerbo & exem plo nos coram instruens dubitare potuit nemo / quin illius se/mita ea ipsa esset / quæ nos rectissime ac certissime ad beatitu dinem ducat. Ecce igitur ꝙ nihil impossibile aut irrationabile de humanati Verbi mysterio Fides catholica asseuerat.

¶ Christi natiuitatē ex Virgine nec impossibilē nec irrationa bilē: eius autem uitam conuenientissimam fuisse.

Caput. viii.

h Is igitur demonstratis non erit iam difficile aliorum articulorum possibilitatem ac conuenientiam declarare. Si enim potuit Deus homo fieri, ipsum quoq; fieri filium hominis impossibile nõ erit: ut scilicet Virginis filius iuxta catholicam assertionem uere credatur: Nam cum generatio sit suppositi non naturæ (non enim natura humana, sed suppositũ qđ ĩ ipsa subsistit generatur) cũq; in natura humana diuinum suppositum subsistat & uere sit homo, Non erit impossibile eum a muliere nasci: Non ea ratione, qua est diuinũ suppositum, sed qua ratione est in natura humana a muliere sũpta subsistens. Quãuis autem & alio modo q̃ ex muliebri conceptu carnem humanam assũmere Deus ualuisset, ut si ex terra corpus hominis illico produxisset: conuenientius tamen ac magis expediens fuit, ut carnem assummens ex muliere nasceretur: Quia ad humilitatem & charitatem propensius nos inuitat, quando non dedignatus est omnium parens ĩ terra habere parentem, nostręq; infirmitatis subire dispendia: & qui ullas prorsus nescit angustias, uirginalis uteri claustra more aliorum hominum menses nouem perferre: Cęteraq; ultro laboriosę ac mendicę uitæ incommoda sustinere, parentumq; & consanguineorum ac patrię habere necessitudine;. Fuit quoq; conuenientissimu; ipsi Verbo Dei ut ex ĩcorrupta Virgine nasceretur: Vt qui habet in cælis patrem sine corruptione & sine matre, haberet quoq; ĩ terris sine labe ac sine Patre integerrimam matrem. Qđ si cuipiam impossibile forsan naturaliter uidetur uirgineum florem cõceptione & partu nõ uiolari, Diuinę ratio potentiæ omnis ĩtellectus captum sine fine excedens facilitatem ostendit: Quæ etiam cognitu nõ est difficilis: Videmus enim ĩ naturalibus uitam habentibus ĩperfectã, ut ĩ plantis, agens & patiẽs ĩ generatione nõ distingui: Sed ĩ eodem actiuam esse uirtutem atq; passiuam. In his autẽ, quę uitam sortiuntur perfectam pp perfectiorem generationem agens ac patiens distinguntur: Et ideo ad organa corporis informanda fœmina ut agens non exigitur: Sed masculus

in quo uirtus est actiua. Alioqn non oportebat in animalium generatione duo cõcurrere, nisi uni uirtus actiua & alteri passiua fuisset a natura distributa. Licet ergo aliqua uirtus actiua ĩ præparanda ad genituram materia fœminę possit ascribi, in qua bona uentris requiritur dispositio, quæ fomentum præbeat proli, in ea tamen non est uirtus actiua ac formatiua cõceptus: Sed ĩ ipso tantũ semine maris: qđ nõ materia humani corporis, ꝫ solũ prĩcipiũ ẽ actiuũ: Nec tñ ad cõcipiẽdũ fœtum oportet, ut queadmodũ semen uiri ẽ actiuũ prĩcipiũ, ita & semen mulieris necessario adsit ut prĩcipiũ passiuũ: Ná experiẽtia cõptum ẽ plures mulieres absqꝫ sui seminis interuentu fœcundari. Dicendum est itaqꝫ menstruum in eis sanguinem seminis loco haberi: Quia enim calor uirtuti generatiuæ deseruiens prę uirili calore in fœminis diminutus est, non in ipsis fœminis sicut in maribus alimẽti superfluum ita digeri potest Quapropter tanq̃ deficiens a completa seminis digestione remanet sub forma sanguinis: Qui talis absolute non est, qualis per actum uirtutis nutritiuę generatur ex cibo: Sed qđ residuum est ab ultima digestione nutrimenti in fœminis uirtute generatiuæ potentiæ ministratur & præparatur ut debita sit materia corporis humani. Quia ergo Deus infinita sua uirtute immediate per se ipsum producere potest, qđ alias per agẽtia naturalia efficit, cum etiam possit creare, Quid mirum si eiusmodi uirtute ex purissimo uirginis sanguine corpus Christi formauit uirilis seminis uirtutem Spiritu sancto supplente? Atqꝫ hoc pacto beatissima uirgo idonee iá ętatis cęteraꝝ more mulierum purissimum sanguinem absqꝫ ullo uiri concubitu subministrarit? Sed forte non minus difficile uideatur ꝙ ex inuiolato uirginis utero Christi corpus iam formatum prodierit: Sic enim ratio dictat duo simul corpora fuisse: Ad qđ respõdemus ꝙ q̃uis duo simul corpora in eodem loco naturaliter esse nõ possint: Tamen nulla cõtradictionis obstat implicatio, quin a Deo id fieri possit: Si enim ꝑ corpus intelligeremus spatium, qđ antiqui philosophi locũ uocabãt trina uidelicet dimẽ

sione contentum hoc est longitudine, latitudine & profunditate per se subsistentem, cuiusmodi est corpus in prędicamento q̄titatis, Impossibile forsan uideri posset duo simul omnino corpora esse: Quia si tales dimensiones darentur a materia separatę, non possent alio modo q̄ per situm distingui. Si ergo duę uel plures essent in eodem situ, sequeretur contradictio, ut scilicet plures & non plures eędem essent. Sed cū q̄titas nō separetur a materia substātiali, quæ est propriū eius subiectū, posito ꝙ duo corpora in eodem sint loco, & eorum q̄titates ī eodem situ, Non resultat aliqua contradictio: Quia licet illorum corporum quantitates ex situ ipso non distinguantur, remanet tamen distinctio inter eas ex subiecto: Quia singulę distinctis materiebus inhęrent. Non est ergo impossibile uirginalem aluum in ortu Christi clausam perstitisse. Et quia Christus uenit in hunc mundum ut uitę nobis prębere exemplum beatitudinisq; uiā ostenderet, fuit conueniēs eum cum hominibus conuersari, nec solitariam uitam ducere: Vt per ipsius prædicationem ac uitam ad Deum haberemus accessū.

Item quia rationabile est ut qui cum hominibus conuersatur, se eis in conuersatione uitę conformet, æquum fuit, ut austeritate uitæ seposita mediocritatem cibi potusq; ac indumenti & domesticæ consuetudinis Christus obseruaret pro ratione conditionis, quam in mundo, dum uitam hanc mortalem degeret, assumpserat: iuxta scilicet patrię suæ morem populiq; ubi & nasci & conuersari dignatus est. Non enim cibi potusq; abstinentia ad uitę perfectionem per se attinet: Sed sinceritas mentis ardensq; charitas immotusq; & infractus tam in secundis rebus q̄ in aduersis animus: ut nec illum gloria extollat aut copia, nec calamitas deprimat & egestas.

Fuit tamen congruum ut pauperem sibi uitam deligeret. Oportet enim diuinę ueritatis uirtutumq; cælestium præcones & assertores, esse a curis sæcularibus expeditos, & ab omni suspitione cupiditatis alienos: Quod maxime Christo competebat: Qui insuper ut diuinitatem suam palam fa-

 de originali peccato

ceret, infirma & stulta elegit: ut huius mũdi potentes sapientesq; confunderet: & ut totius orbis transformatio non potestati uel sapientiæ humanæ, sed diuinitatis eius maiestati ascriberetur: Propterea miraculorum necessaria demonstratio fuit ad ostendendum diuinitatem in illo corporaliter (ut ait Apostolus) inhabitantez. Deniq; omnia illius dicta ac gesta, si relligiose, sobrie pieq; considerentur, mirabili ordine & inenarrabili ratione tradita comperientur.

¶ Quæ de originali peccato christiana relligio asserit nec impossibilia esse nec ratione carentia. Caput. viiii.

u T autem melius & quę dicta a nobis sunt, & quæ dicturi sumus intelligantur, oportet aliqua de originali peccato tractare: Cuius labe omne genus humanum esse uitiatuz orthodoxa ubiq; prędicat fides. Superius igitur demonstratuz est mundum & quicquid in eo continetur non ab ęterno sed in tempore beneplacito certa ratione a Deo fuisse creatum: In quo hominem ueluti partẽ mundi corporei principalem tum creauit. Et quia anima hominis intellectiua est immortalis & nobilissima, Corpus illi immortale ac subiectum minimeq; repugnans conuenire uidebatur. Dignum enim est formam atq; materiam mutuam habere proportionem: Formęq; materiam subiici, inferioriq; naturæ dominari superiorẽ. Sed qa omnis animę intellectiuę cognitio naturaliter pendet a sensibus, qui non nisi in corpore ex elemẽtis composito carneoq; ac corruptibili esse possunt, necesse fuit huiusmodi corpus animę concessum sicut corruptibile ita & rationi esse repugnãs. Verum quia diuina prouidentia in necessariis nemini deest, haud absq; ratione credimus & confitemur q Deus, qui spiritalem & corpoream naturam ea lege coniũxit, ut superior ĩferiori dominaret, siqd ĩpedimẽti ex defectu naturæ cõtigeret id sup̃naturali bñficio tolleret: Quia ergo corporis dissolutio & partis sensibilis repugnãtia uniuersę naturę hũanę cõueniebat,

iustitia orig.

Cōpetens fuit ut originalis iustitia idest impassibilitas corporis sensibilisq; partis subiectio ad rationem totiusq; corporis ad animam uniuersę naturę humanæ supercælesti gratuitoq; dono cōferretur. Rationabiliter ergo dicimus Protoparenti, quem ab initio Deus plasmauit, munus hoc fuisse collatum: Ut per ipsum in omne futurum genus inde propagaretur.

Verum quia homo liberi arbitrii factus est, legibusq; diuinis subiici debet, par etiam fuit, ut si auersa ratione a Deo deliqueret, īferiores quoq; animę partes auerterētur ab ea, illiq; repugnarent, eiusq; corpus, pristinum ī cinerem, resolueretur: Nam per quæ quis peccat, per eadem merito torquetur. Hāc ergo iustitię originalis supernaturalisq; doni priuationem uocamus originale peccatum ī omnem posteritatem a Protoparente illo deriuatum: Omnes enim homines ab illo generati iustitia carēt originali: Quæ ad eos peruenisset, nisi homo ille protoplastus propria eam culpa amisisset. Neq; hoc a ratione alienum cuipia; uideri debet: Nam huius peccati signa quędam ī humano genere apparēt. Cum enim humanarum actionum sic curam Deus gerat ut bonis operibus præmium, malis pœnam retribuat, ex illata pœna pręcessio culpę significatur. Diuersis autē aflictionibus tam spiritualibus q̄ corporeis humanum genus afficitur, uidelicet algore, ęstu, uigilia, fame ac siti uariisq; morborū & calamitatum pręssuris ac deniq; ineuitabili morte: Quo autem ad spiritualem partem debilitatem patitur rationis liberiq; arbitrii atq; repugnātiam carnis maximam: Ex quibus homo facile multis erroribus quotidie irretitur. Et q̄uis huiusmodi defectus ex cōsequētia necessitateq; materię naturales uideātur: Dei tamē ꝓuidētia & bonitate rite (ut pręduximus) cōsiderata probabiliter persuademur Deum illis defectibus subsidium fuisse laturum: Nisi homo ipse offensione aliqua obstitisset. Vnde nō iniuria, dum immensam diuinæ maiestatis bonitatem largitatemq; pensamus, fatemur hos defectus ī pœnam peccati Protoparentis totius humanę naturę uicem gerētis prouenisse. Nō ab rę

pctm orig

igitur dicimus hominis primi peccatum & personale & commune fuisse: Personale quidem, quia ipsum suo bono priuauit: Commune uero quia illi eiusq; posteris beneficium abstulit uniuersę humanę naturæ collatum. Huiusmodi uero defectus ex priuatione aut subtractione iustitię originalis in aliis hominibus procedentes, si ad eorum uoluntatem referantur, rationem culpę nō habent: Sed ad uoluntatem primiq; hominis assensum relati reatu nō carēt, prout omnes homines participatione humanæ naturę ut unus homo computantur: Cuius caput protoparens ille fuit, qui cæteros omnes propagauit: Atq; in hoc peccatum quodāmodo introduxit. Quemadmodum enim manus actio ab inordinata mouentis uoluntate rationem suscipit culpę, sic ex uoluntate primi Parentis peccatum hoc in eius posteritatis membris est uoluntariū: Alioquin remota relatione ad uoluntatem primi genitoris delinquētis, nullum foret originale peccatum, hominesq; absq; ulla iustitię originalis priuatione generarētur: Sed cum in puris essēt naturalibus orti, cūq; domesticis infirmitatib9 procreati, nullū posset in eis īueniri originale peccatum: Quemadmodū ī operationibus manuū ac pedum aliorūq; corporis humani membrorū nulla potest īueniri ratio culpę, nisi pręcesserit impans mala ī homine uoluntas. Siquis autem obiiciat īiustum uideri cum hoc peccatū a uoluntate nascentium post primū hominem nō proueniat, unius culpa ī aliorum omnium pœnā insontium redundare: Sed ęquum putari ut ille admisi criminis pœnas luat, cęteri uero ut īnocentes eximātur, ne ante dānati q̄ nati aliena sint culpa: Respondemus ꝙ hęc punitio solam iustitiæ originalis gratięq; respicit priuationē: Quę humanę naturę nō debetur ex debito: Sed eidem fuit ex diuina liberalitate concessa: Quāuis enim nulli Deus creaturæ sit obligatus, aliqua tamen ita ab eo sūt īstituta, ut illis naturaliter alia quędam debeantur: Nam homini debetur ītellectus, debent & membra ac reliqua, sine quibus uel nō esset uel a sua naturali pfectione deficeret. At originalis iustitia & gratia nō ullo

naturę merito aut obligatione, sed ex mera & superabundanti liberalitate profluebat: Qui autem aliqua ex mera sua liberalitate impendit, ea potest quando & quomodo libet impartiri. Dedit igitur Deus primo homini ea lege, qua dictũ est, iustitiam originalem, uidelicet ut si nõ peccaret, eam sibi suisq; posteris conseruaret: Si autem delinqueret, ea ipse ac posteri priuarentur. Tunc enim primus homo humanam naturã uniuersam includebat: Quo circa nõ ipsi soli, sed toti naturæ humanæ in ipso traditum est hoc præceptum: Cui etiam in eodẽ originalis iustitiæ fuerat facta collatio. Nemo igitur deinceps iuste conqueri potest, ꝙ ea propter ipsius primi hominis inobedientiam sit priuatus: Quemadmodum etiam, si ab initio talis iustitia nõ fuisset ei concessa, nulla fuisset querelæ occasio Cum nõ ex debito naturę, sed liberalitate diuina concederet̃. Non ergo propter demeritum Adæ aliquam maculã uel ĩfectionem proprie soboles ĩcurrit: Sed dum in puris naturalibus munere priuata originalis iustitię oritur, dicitur in peccato nasci: qđ non diceretur si illa iustitia nunq̃ esset homini collata. Non potest ergo conqueri homo si in sua conceptione illud donum nõ accepit, qđ ei ex natura nõ debetur: Sicut nec põt aliquis conqueri quia nõ fuit in uentre sanctificatus aut beatus initio creatus sit. Quia uero superius dictum est hominem ad finem supernaturalẽ ordinari, ad quem nõ potest sine dono supercęlestis gratię peruenire: Dicimus etiam ꝙ quisquis in peccato solo originali moritur, uita priuatur æterna: Quia talis uita seu fruitio ex proportione illi nõ conuenit: Nulla tamẽ ob hoc pœna sensus plectitur, nullaq; tristitia affligitur: Quẽadmodum ĩnumeri homines mœrore nõ afficiuntur quia nõ sint imperatores: Quãuis enim eo ꝙ sunt homines contingere potuisset, ut quilibet ipsorum ad imperium assummeret̃, tamen quia in eo statu se uident constitutos ex quo nũq̃ uel rarissime ad id fastigium peruenit̃, eiusmodi priuatione nil penitus contristant̃. Ita & infantiũ ac puerorꝫ animę in peccato originali decedentiũ, q̃uis sciant propterea ꝙ sunt rationales

potuisse per gratiam ad diuinę essentiæ uisionem eleuari: Tamen cum sortis & conditionis suę inhabilitatem ad id postea nouerint, qđ iam eis est impossibile factum, minime appetũt: Nec supernę beatitudinis defectu anguntur, Deo pręsertim cooperante: Cui pro rectitudine uoluntatis omnino cõformãtur. Cũ ergo nulla sensibilis pœna illos afficiat, consequẽs est ut bona, quę natura hominibus debentur humanitatis iure ipsi consequanť, ut naturalium puta rerum scientiam diuinorũq; contemplationẽ per ea quę facta sunt, & quicquid humanę fœlicitati naturaliter tribui potest: Alioquin naturali & optato munere priuati tristitia carere nõ possent. Deus etiam liberalitate sua aliqua eis supnaturalia dona conferet, ut corporis ĩmortalitatem: Motus siquidẽ cæli cessabit, generatioq; & corruptio: Ideo omnes resurgent ĩmortales: Neq; amplius corporis alimentis aliis ue necessariis egebunt: Nulliq; ĩfirmitati aut molestię uel repugnantię erunt obnoxii: Sed potius lętabuntur dominũq; laudabunt. Et q̃uis credamus eoꝝ nũc morientium animas ad inferos transmeare ad eam uidelicet partem subterraneam, quam puuloꝝ insontium Limbum uocamus, Nulla tamen pœna plectunť ex loci conditione: Anima enim a corpore separata per se a locali situ non patiť. Post resurrectionem tamen arbitror, Salua semper determinatione sanctę Romanę ecclesię (nihil enim super hoc ĩueni diffinitum) super terram tum defecatam glorificatamq; eos habitaturos, Deumq; in perpetuũ magnificaturos. Ad hoc autem haud temere credendũ adducimur, Primũ quia locus debet conuenire locato. Qđ si corpore immortali impassibiliq; illi resurgent, & beatitudine, quę naturaliter haberi potest, potientur, luce solis & aliis delectabilibus bonis naturaliter homini competentibus priuari nõ debent: Quibus carerẽt, si opaco & subterraneo carcere ĩcluderenť: Tum quia, ut iam dictum catholicoq; assensu probatum est, pœna sensus originali peccato nõ debetur: Sed ob allatas superius rationes priuatio solum uisionis diuinę. Si ergo tenebroso terrę carcere clau

derētur, nō liquet quomodo sensuū afflictione liberi exēptiq; essent, ubi lucis inspectione pulcherrimorumq; corporū cęli & terrę multisq; bonis, quę inserta natura desiderat, omnino priuarentur. Patet igitur nulla; ex peccato originali subse-qui pœnam, propter quam iniustitię Deus argui possit: Quin immo in originali pereuntibus culpa, quia sine gratia in puris naturalibus decedunt, beatitudo conceditur illis ex proportione conueniens: In quo diuinę iustitię sapientięq; ordo mirifice commendatur. Ex his ergo perspicuū est ea, quę doctrina christiana de Iustitia asserit originaliq; peccato, eiusmodi esse, ut ex eis nec irrationabile nec impossibile qcq̄ elici possit.

¶Christi passionem ac reliqua humanitatis eius mysteria omniaq; ecclesię circa Fidē decreta rationabiliter poni. Cap.x.

DEus autem pater misericordiæ ac diues in bonitate sua huic defectui a principio mūdi oportunis sane remediis, sacrificiis scilicet uł parentū; fide, deinde circūcisione, demū sacro regenerationis lauacro succurrit: Talibus enim myste-riis sanctificati paruuli olim defuncti, quiq; modo decedunt ex habilitate per supernaturalem concessa gratia; uitā cęlestē acquirunt: Alii uero sanctificationis huius expertes Limbum petunt, eam quandoq; fœlicitatem consecuturi, quam illis iure naturali conuenire diximus: Qui idcirco de Deo queri nō possunt, Sed de parentū potius īfidelitate uel omissione. S; quia Fides nostra tenet sanctos Patres ueteris testamenti usq; ad Christi aduentum ī Limbo fuisse detentos, dubitari posset cur illi, cu; essent originis labe purgati gratiaq; ac meritis de-corati ac propterea uitę ęternę idonei, non ad cęlū statim euolarint: Cui obiectioni respondemus, ꝙ cum peccatum origi-nale naturę sit nō personę, & a primi hominis persona ī naturam descenderit, ac deinde a natura ī singulos homines efflu-xerit, oportebat homines non solum Deo pro eorum perso-nis sed etiam pro uniuersa natura satisfacere: Quilibet autem

Nota pro originali [illegible]

 61

sanctorum Patrum sufficienter pro persona propria satisfecerat, sed pro peccato totius naturæ in primo homine uitiatę, in quo omnes implicite contenti peccarunt, satisfacere nemo ualuit: Vix enim pro se quisq; satisfacere potuit: Et peccatum naturę a peruersa primi hominis uoluntate in totam naturā diffusū, cui non repugnat subse infinita habere supposita, quodāmodo erat infinitum: Non enim naturæ seu spēi repugnat īfinita per successionem supposita habere posse: Ideoq; ex hoc quandam retinet infinitatem. Vnde cum peccatum originale naturę sit addictum, exigebat remedium infinitum: Qđ nulla creatura, cum quælibet sit finita, per se poterat exhibere.

At forte uideatur ad Dei benignitatem pertinere, ut qualiscūq; persolui queat, ab homine satisfactionem exigeret reliqua impossibili clementer ei condonata: Dicimus igitur a nobis utiq; credi Deum, si aliter huic defectui succurrere nequiuisset, pro inæstimabili eius bonitate cuiuslibet hominis satisfactionem pro se ipso proq; natura humana fuisse misericorditer accepturum: Sed ille, cuius miserationis nō est finis, quiq; ex iustitia pariter nil impune relinquit, alium adinuenit modum: Quo non solum pro tota humana ꝓpagine amplissime satisfieret, sed ipsa etiam perfectior redderetur. Quia ergo peccato naturę infinito nulla creaturarum, sed solus Deus ut infinitus satisfacere poterat: nec tamen is debebat, qui non deliquerat nec delinquere potest: homo uero qui non poterat debebat, uoluit ipse Deus pientissimus mortalem carnem induens homo fieri, ut & qui poterat & qui debebat pie satisfaceret. Homo igitur ille ac Deus filius Dei Christus Iesus debitum omne persoluit. Vnde sacri sanguinis pretio ī cruce effusi reserata fuit Patribus ianua paradisi: & quam semper optauerant fœlicitatem post mortem eius illico sunt adepti. Ex qua ratione & aliis superius memoratis apparet humanitatis per Deum assumptę conuenientia. In hoc enim euidētius suā declarauit potentiam, qua tanto fœdere sibi copulare humanam naturam potuit, ut uere factus sit homo. Neq; sapientiā

minus ostendit, qua admirabilem modum ad perditum ho-
minem recuperandum, in uitamq; ęternam perducendum ex
quisiuit: Vnde infinita bona mundo exorta sunt. Bonitatis
quoq; suę thesauros largissimos patefecit, Dum se totum na-
turę humanę infudit, ut eam sibi arctiori uinculo prorsus uni
ret. Suam deniq; misericordiam, qua pro nobis uoluit cruci-
figi, iustitiamq; simul adęquauit, Qua sibi ad plenum satis-
factum iri firmiter constanterq; decreuerat. Hinc peccatorib9
quibuscũq; si resipiscere uelint certa & facilis promittitur ue
nia delictoru3: Impœnitentibus uero & obstinatis indelebilis
pœnarum exactio & horror incutitur. Quamob causam inu-
meri homines post aduentum Christi a uitiis ad uirtutes con-
uersi sunt, & suorum pœnitentiam erratorum peregerunt.

Itaq; si hęc & ĩfinita alia per Christum humanę naturę col
lata beneficia consideremus, tantam inueniemus sapiẽtię pro
funditatem, quantam nullus capere queat hominis ĩtellect9:
Qđq; in Christo stultum esse uidetur, cunctis bonarum artiũ
studiis sapientius esse constabit: orthodoxęq; ueritatis inquisi
toribus magis ac magis tanti mysterii rationes mirabiles appa
rebũt. Conuenienter ergo Christus pro humano genere pass9
ac mortuus est. Et quia non solum ad peccata nostra diluẽ
da, sed ad nostram pariter instituendam uenerat uitam, non
tantum pati dignum putauit, sed turpissimam sibi mortẽ acer
bissimãq; delegit: ut illius exemplo propter ueritatis iustitięq;
ipsius dilectionem ac obseruantiam durum ac terribile nihil
formidemus. Admirabiles quoq; delectationes ĩnumerę q; pie
contemplantibus utilitates ex huius fontis dulcedine ex mor-
te uidelicet Christiq; cruce hauriuntur. Quoniam insuper
is obierat propter peccatorum remissionem, & ad aditum ui
tę æternæ reserandum, oportunũ sane fuit illius defuncti ani-
mam ad Patres usq; descendere: ut illorũ animas de sinu Lim
bi educeret, easdemq; suo lumine illustraret: ubi ꝓpter origi
nis labem mancipati (ut dictum est) tenebantur. Nequis ue-
ro illum non uere mortuum duceret, merito tumulatus est,

triumq3 dierum in sepultura iacturam tulit. Verũ si post hæc non resurrexisset, Nulla resurgendi mortalibus spes esset relicta. Iure ergo sui obitus ministerio absoluto, gloriosus a mortuis resurrexit. Et quia illius corpus iam effectum fuerat imortale ac gloriosum (ut superius de corporum resurrectione meminimus) indignum erat eum apud homines domesticum habere commertium. Sicut enim Christi corpus ex formę gloria & unione ad Verbum, corporum est omnium perfectissimum: Ita decuit ut super omnes cęlos & super omnia corpora ascenderet: & tanq̃ Dei unigenitus ad dexteram Patris sederet idest in ęternę uitę potioribus bonis. Q̃d si quęratur quomodo cęlos, si solidi sunt, penetrauit, iã responsũ est diuina uirtute fieri posse, ut duo simul corpora existant. Prętereα cum Christus Dei filius ab hominibus fuerit & pro hominibus iniuste impieq3 dãnatus, par fuit ut ipse tanq̃ caput omnium hominum atq3 mensura constitueretur uiuorum iudex & mortuorum, singulis (ut prętati sumus) iustam operũ mercedem in fine sęculi redditurus. Hęc itaq3 recte considerantibus omni ex parte Christiana relligio nõ minus rationabilis & æqua q̃ admirabilis diuinaq3 uidebitur. De fide autem sacris scripturis adhibenda, quibus ipsa firmiter inhęret, satis in præcedenti libro dictum putamus: Ostendimus enim cum non nisi a Deo emanare possint, illis inuiolabiliter esse credẽdum. Et quoniam tam in rebus materialibus q̃ ĩ doctrinis omne mobile ad aliquid immobile reduci oportet, dicimus Deũ pro suę ecclesię cura & administratione aliquid in ea immobile statuisse: Ad q̃d uelut ad solidissimum principium fundamentumq3 omnes concurrere debeant: Quemadmodũ etiam in disciplinis prima sunt principia, in quæ omnes resoluuntur conclusiones. Non ergo temere asserimus quicquid Sancta Romana ecclesia determinauit seu in posterum determinabit, esse credendum: & quicquid illa aspernata est aut aspernabitur, esse reiiciendum: In dubiis enim ipsam consulimus

tanq̃ primum principium ita a Deo gubernatum atq; directũ / ut in his presertim / quę ad humani generis fidem salutemq; pertinent / errare nõ permittatur.

¶ Christianam Relligionem duo charitatis præcepta totius uitæ moralis fundamenta sapientissime ponere. Caput. xi.

q Via ergo ostendimus Christianam relligionẽ in iis quę ad fidem pertinent nil impossibile aut irrationabile continere / Idẽ in illius morali institutione prosequamur: Quanq̃ ea sufficere possunt / quæ in superiore libro de christiana uita disseruimus: Na; si nulla melior illa dari aut excogitari potest / certe consequitur / ut moralia relligionis christianæ sint optima: Nec alia hoc indiget probatione / cum ex effectibus causę cognoscantur. Verum quia res ꝑfectius particulariter / q̃ uniuersaliter percipiuntur / ad maiorem illorum declarationem particulares & potiores aliquas leges in medium afferemus: Non tamen omnes / tu; quia nimis a ꝓposito digrederemur / Tum quia ex his / a quibus aliæ dependent / cętera facile iura intelligemus. Primum ergo nostrorum moraliũ principiũ est / Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua & ex tota mente tua & ex omnibus uiribus tuis: Secundum autem est / Diliges proximum sicut te ipsum: Quę non ita intelligenda sunt / ut sufficiat Christiano: Dei & proximi per sola naturalia dilectio: Sed dilectio Dei & proximi ꝑ supernaturale donum gratiæ ei præcipit᷑ / ut uidelicet se dispo nat ad huiusmodi donum supernaturale gratiæ & charitatis a Deo suscipiendum & exercendum. Naturaliter enim / ut in superioribus declarauimus / quælibet creatura supra se Deum diligit: & proximum tanq̃ alterum se. Hoc autem pręcepto nobis iniungitur / ut qđ naturale est / per donum supernaturale perficiatur: Iubemur itaq; Deum ita super omnia diligere / ut eius amorem proprio præferamus / & ut nos omniaq; nostra ad eum tanq̃ ad finem ordinemus: Vnde nobis ab apostolo ĩ

hunc modum præcipitur, Siue manducatis siue bibitis siue aliud qd facitis omnia in gloriam Dei facite. Quia aũt maxime nos ab hoc amore carnis petulantia retrahit, dictum est Diliges dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo: In corde enim ẽ fons uitę sensuũ appetitusq3 principium: A quo ad amorẽ sensibiliũ tracti ab amore diuino separamur: Ideoq3 dicit, ex toto corde, Ac si diceret, subiicias prorsus partem sensibilem uoluntati: Vt & illa pari ordine ad Deum tendens nulla in re ab ipa ratione Deiq3 lege dissentiat: Et quia absq3 duce ratione solet aberrare uoluntas, sequitur, ex tota anima tua. i. ex tota uoluntate adhunc finem directa: Anima siquidem est uitæ principium: unde profluit motus, ex quo animata ab inanimatis discernuntur: Animata enim mouent seipsa: Qđ nequaq̃ inanimata facere possunt. Cum ergo uoluntas omnes moueat rationalis animæ potentias, Recte per animam intelligimus uoluntatem. Pręcipitur ergo ut integra uoluntas cum omnibus ipsius motibus actibusq3 in Deum ordinetur: ut uidelicet illũ amet, illum desideret, in eo delectetur: Huic autem cõtraria odio habeat fugiatq3, & si admissa fuerĩt, tristetur ac doleat, Deum ipsum timeat, in eo speret, non diffidat de illius misericordia, de propria iustitia non pręsummat, sibi met suisq3 uitiis succenseat & irascatur: Cæteraq3 huiusmodi peragat ad honorem ac gloriam Dei. Quia uero uoluntatis motus a ratione dependet, cum illius obiectum sit bonum cognitum, Statim merito adiicitur, ex tota mente: Mens enim intellectum significat & rationem: Quæ ita in Deum tendere debet, ut quicquid intelligit & contemplatur sit Deus uel ad eum actu uel habitu saltem destinetur. At quoniam finis propter se amat᷑, Etiam sine mensura dilectionis animo insidet: Quæ enim sũt ad finem eatenus amamus, quatenus ad ipsum finem proportionem habent: Sed amor finis ĩmensurabilis est: Congrue ergo tribus his subiungitur, ex omnibus uiribus tuis: ut scilicet cũ Deus sit finis noster, ad eũ omni studio ac conatu tẽdam9

eiq; ratio, uoluntas & sensus penitus obtemperent atq; omni uirtute & gratia perficiantur: Vt demum in nobis ita consumatis ac postremo beatificatis glorificetur Deus, Sicut omnis causa in perfectione comendatur sui effectus. Ex hoc ergo apparet non solum qualiter homo Deum sed etiam se ipm diligere debeat: Quia ppetuo ordine ita illi uni affici & subiici debet, & id totum qđ uiuit qđq; agit ad eius gloriam ordinare: ut in ipso tanq̄ in opere suo perfecto magnificetur Deus.

Sed quia minus constabat qualiter esset proximus diligendus, cuius amor non ita sicut proprius naturalis est, ut omnis ambiguitas erroris cessaret, Secundum Deus addidit pręceptum dicens, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idest ad eundem ad quem te ipsum diligis finem: Nam cum finis noster sit honor Dei ac gloria: causaq; in perfectione magis sui effectus q̄ in diminutione semper honeretur, Cum homines sint Dei effectus, idem magis in ipsis perfectis supremeq; beatis q̄ aliter se habentibus honoratur. Si ergo diligendo Deum illius gloriæ usq;quaq; nos intendere oportet, debemus & pari fine, ad quem anhelamus, diligere proximum: ut quemadmodum in nobis ita & in illo diuinum opus eluceat ac laudetur. Quid quęso duobus his mandatis seu principiis uerius? Quid rationabilius? qd diuinius dari potest? In quibus & diuina iura & humanę societatis fœdera ac deniq; legum omniu; perfectio continentur: Hinc enim pendent leges ac Prophetę. Quicquid igitur ex his resultat uel eis consonat, apud christianos sanctum & inuiolabile reputatur. Quicquid autem eis repugnat aut obsistit, prophanum est & euitandum.

Moralem ecclesiæ doctrinam excellentissimam esse. Caput. xii.

r Ationabiliter itaq; duæ moralium præceptorum tabulæ nobis exhibitę sunt: Quarum altera ad Deum, alte-

ra ad proximum / hominem recto calle dirigit atq3 instruit. Nam cum homo ciuile sit animal & alicuius pars cõmunitatis / ad uitæ eius rectitudinem attinet: ut primo erga uniuersorum principẽ / deinde erga ciues suos bene se habeat. Quẽlibet igitur hominem existentem partem humanæ naturæ / & ut christianum Rei p. christianę partem / bene se habere erga eum oportet qui naturam humanam regit / & qui christianitatis caput est / scilicet erga Deum & Christum Deum & hominem: Qđ quidem rite exequitur / quando eum diligit ex toto corde / ex tota anima & ex tota mente cunctisq3 uiribus suis. Quia uero communi omnium principi primum merito debetur fidelitas / qua ei inuiolata fides in omnibus seruetur / nec ab illo quis ad hostem ullo pacto deficiat / rite in principali primæ tabulę mandato omnibus edictum est / ut Deum uerum colant: qui unus tantum est / nec Deos alienos coram eo / q ubiq3 assistit / quem ue nihil latet / uenerentur: nec ad diabolũ quoquo pacto diuertãt. At uero quia secundo loco principi debetur reuerentia / rationabiliter secundu3 primę tabulę præceptum est / non assũmes nomen Dei inuanum: Deum enim prorsus inuisibilem honorare cupientibus in iis / quę ipsum repręsentãt / honorandus est: Cuiusmodi maxime sunt uoces / quę ad eum significandũ aut laudandum inuentę sunt: Quãq̃ idem cęteris ĩ rebus illũ referẽtibus / aut quoquo modo ad ipsum pertinentibus seruandum est. Cum aute3 tertio ac postremo principi debeatur meritus famulatus / Congrue etiam tertio primę tabulę pręcepto iubetur / Memento ut diem sabbati sanctifices: per qđ monemur / ut debitum cultum tam internum q̃ externum sincerissime Deo exhibeamus: De quo superius mentionem fecimus / & qđ restat / aliquid oportuno loco in hoc tractatu subtexemus. Ex his tribus principiis eliciuntur quæcũq3 ad Deum colendum honorandũ obseruandũq3 ptinent: & in ea quicqd ad Deum spectat resoluit. Quæcũq3 aũt illis refragant uel discrepant omnino explodimus ac repudiamus. Secundũ aũt pręceptũ seu secũda tabula id est / diliges

proximũ ſicut te ipſum: Cũ uero diligere ſit bonũ uelle, & malum ei quem diligimus nolle, duas dilectionis proximi ptes facimus: Vt ſcilicet bona proximo uelimus, nec ei mala inferamus aut deſideremus: Ideo in ſecunda tabula primum legitur, honora patrem tuum & matrem tuam: Vnde etiã honoris exhibitio beneficiorumq́ gratitudo erga quenlibet nobis proximum colligitur. Offenſionis autem illationem euitãdã intelligimus opere, lingua & corde: Opere uero tam in perſonam propriam q̃ coniunctam reſq́ contiguas ab iniuria abſtinendum eſſe, ut a quauis noxa mendaq́ liberi uiuamus: Propterea in eadem tabula ſecundo ſubit, Non occides: Qđ nocumentum proximo ĩ perſonam propriam illatum iri prohibet: Tertio, nõ mœchaberis, ex quo nullius uxorem uel fœminam uiolandam eſſe cauetur: & ad quaſlibet deteſtandas luxuriȩ ſordes interpretandum eſt: Quarto, Non furtũ facies: hĩc quælibet alienæ rei uſurpatio condẽnatur: Quinto, non falſum teſtimonium dices contra proximum tuum: Vbi tenemus qđlibet iniquȩ ac deierantis uel maledicæ linguæ peccatũ eſſe abhominandum: Sexto, Non concupiſces uxorẽ proximi tui: propter qđ mentalis luxuriæ infectio & inordinatus libidinis appetitus coercetur: Septimo, Nõ deſiderabis rẽ proximi tui: In quo monemur non tantum alienȩ rei uſurpationẽ eſſe fugiendam, ſed ſinceritatem mentis pariter ab auiditate iniuſtæ poſſeſſionis cuſtodiri oportere. Et necui dubium obrepat, ꝙ cum non minoris ſint criminis deſideria cæteris præceptis contraria prȩſertim primȩ tabulȩ, quare potius libidinis reiq́ alienȩ dãnata deſideria exprimantur, q̃ cætera grauiora: Reſpondemus ꝙ lex euangelica non ſolum mala opera, ſed prauos etiam coarguit affectus: Præcepta autem ſuperius enarrata non ſolum de exteriori opere ſed de interiori æque accipiũtur. Verũ nõ ſine cauſa duo hæc poſtrema ſignantius expreſſa ſunt: Cuilibet enim q̃tuncũq́ rudi deſideria illa cæteris præceptis aduerſantia ſuã obliqtatẽ neqtiãq́ oſtendũt: Quis nãq́ neſciat malum eſſe Deo nõ credere? uel infidelem ei aut con-

tumacem esse atq3 rebellem? Quis nõ itidem culpet parentu3 contemptum ac contumeliam? uel homicidii feritatem mentiendiq3 seu calũniandi improbitatem nõ abhominetur? Hæc enim cogitata horrorem potius q̃ delectationem afferunt. At libidinis ardor uidetur esse naturalis: Animalia nãq3 generare natura desiderant, uehemensq3 est delectatio carnis: Externorum etiam bonorum auiditas, quia eis plurimum indigemus, uidetur esse natura homini inserta: Hinc possent rudiores opinari horum appetitus minime esse peccata: pręsertim cum nulli sola desideria noceant: Consultissime itaq3 duo hęc libidinis scilicet alienęq3 rei indecens appetitus notata sunt. Lex ergo nostra hominum perfectioni inuigilans tam cordis q̃ opis rectitudinem deposcit, ita ut nec intactum quid uel minimũ relinquat: Na3 ex his principiis omnia alia iura moraliaq3 præcepta, uti iam diximus, defluunt, & ad hæc rediguntur, & secundum eorum normam cuncta iusta aut iniusta iudicamus. Nihil siquidem qđ ad bonos mores pertineat illis inueniri potest contrarium: Quin immo omnia moralia sunt eis propria & in ipsis tanq̃ in primis principiis corroborantur. Propterea christiana relligio quicquid de uirtutibus ac moribus philosophi doctissimiq3 uiri scripserunt facilius, uberius sanctiusq3 cõplexa est, & quæ ab illis ignorata uel prætermissa sunt tam diuina q̃ naturalia exquisitissime & cumulatissime auxit. Cõsilia quoq3 addidit, ut melius præcepta seruentur: Nam cum tota uita Christiana ad diuini amoris perfectionem tendat: Quę sine puritate cordis terrenarumq3 affectionum purgatione haberi non potest, omnia Dei præcepta legesq3 bifariam distinguntur, In affirmationem scilicet ac negatione3. Pręcepta igitur affirmatiua perfectionem charitatis attendunt: Negatiua autem puritatis integritatem: Ad utrunq3 uero possunt consilia pertinere: Est. n. consilium non præceptum, ut q pfectus eẽ uelit, uẽdat oĩa quæ hẽt & det paupibus, pauperemq3 Christũ sequať: Vt celibẽ ac cõtinẽtissimã uitã ducat: utq3 relligiosi alicui9 patris obediẽtię subdit9 ab affectib9 cupiditatis

& gloriæ totiusq; superbię, nec non uoluptatis & rerum exteriorum se se procul amoueat & emundet. Consulitur quoq; ad perfectam charitatem acquirendam, ut se diuino cultui ī perpetuum dedicet: quotidie diuinas laudes celebret, sæpissime oret, plurimaq; alia peragat, ad quę nemo aliam ob rem tenetur nisi ut supremum perfectionis apicem charitatisq; attingat: Ex quibus omnibus manifestū est christianam relligionem ī cūctis adeo ordinate sapienterq; quo admoralia spectat procedere, ut nihil īcompositum, nihil non probandū admittat: Eiusq; efficaciæ ī docendo esse, ut efferatos homines plerūq; tam mansuetos q̄ sunt agni efficiat: Libidinis uero atq; auaritiæ sordibus inuolutos miro cadore renouet ac exornet. Vt iam luce clarius sit nullam philosophorum scolam nullam ue aliam relligionem eiusmodi attulisse doctrinam tales ue fructus hominibus peperisse: Quin immo tantum ab hac nostra distare q̄ terrę centrum a summo distat cęli conuexo, q̄tumq; tenebrę ab ipsa differunt luce.

Iudicialem ecclesię doctrinam maxime rationabilem esse. Caput. xiii.

r Elligionem insuper nostram pari esse ratione in iudicialibus extollendam facile demonstrabimus. Cū enim in unoquoq; sit dare unum primū qđ sit aliorum mensura, In genere legum primā ponimus eam, quam nuncupamus legem ęternam: Quę scilicet omnium est actionum motionūq; diuinę sapientię ratio directiua: Vnde omnes alię leges deriuant̃. In omni enim ordinata motione oportet uirtutem secūdi mouentis a mouente primo deduci: In gubernantibus item primi rationem gubernatoris ad propinquiorem descendere. Lex autem ut regula & mensura dupliciter esse ī aliquo potest: Vno modo sicut in dirigente ac mensurāte: Alio modo sicut ī directo & mensurato: unūqđq;.n. quatenus regulę uel dimēsionis est pticeps, ita demū dirigit̃ ac mensuratur. Cum ergo omnia

diuinæ prouidentiæ subiiciãtur / manifestũ est eadem aliquo modo in æternę legis participatũ admitti / Quatenus inq̃ ex eius caracteris ĩpressione ad actus finesq3 proprios ĩclinantur.

Inter cætera autem rationalis creatura excellentiori modo diuinę subiacet prouidentię / prout illius fit ꝑticeps / eãq3 pro se & pro aliis exercet. Hęc uero legis æternæ participatio ĩ rationali creatura lex dicitur naturalis: Quæ est naturalium præceptorum ĩ intellectu uel uirtute uel etiam habitu congregatio. Horum nãq3 pręceptorum radix lumen est rationis naturalis diuinitus impressum: Cuius uirtute quædam sunt nobis tam in speculatiuis q̃ in practicis per se nota: quę ĩspeculatiuis quidem prima principia / in practicis autem potiora præcepta uel primas ac naturales leges appellamus: A q̄bus tãq̃ a principiis per se notis leges alias bifariam ducimus: Vno modo sicut ex manifestis principiis conclusiones: Altero sicut aliquorum prudentum decreta communiter probata: Primus q̄dem modus illi similis est / quo demonstratiuæ scientiaꝝ conclusiones ex principiis inferunt̃: Secundus uero illi / quo in artibus formæ communes ad aliquid specialiter applicantur: Velut sapiens architectus formam ædificiorum communem ad hãc uel illam determinat domus figuram. Quędam ergo a cõmunibus principiis legis naturæ per modum conclusionis habentur: Vt ab hoc præcepto / non occides / elici potest nemini uenenum esse dandum: Quædã uero ꝑ modũ determinationis: Sicut lex naturę iubet ut qui peccat puniat̃: Sed ꝙ illa uel alia pœna plectatur fit secundum determinationem legis naturę: Ideoq3 hoc prudentum arbitrio relictum est: Vt scilicet id decernant / q̄d bono communi nouerint expedire: Huiusmodi uero leges humanas aut aduẽtitias aut positiuas uocamꝰ: Pro locorũ nãq3 ac temporꝝ ratione ad consiliũ sapientis prout cõmune bonum exigit / uariãtur: Non enim omnes homines eisdem legibus positiuis & institutis gubernari possunt. Lex tamen naturalis apud omnes nationes eadẽ & ĩmobilis ꝑstat: Leges quoq3 ꝑticulares ab ea ꝑ modum cõclusionis manãtes

minime immutantur: Ex ueris nāq3 principiis ortam conclu- sionem ueram esse oportet. Verum quia ad humanæ uitæ directionem lex naturalis minus sufficiebat, Alterius admini culo, qđ diuina lex est, ĩdigebamus: Cuius rei necessitas, licet ex superioribus colligi possit, hoc tamē loco etiam cōfirmabi tur. Primo siquidem homo ꝑ legem dirigitur ad actus pro prios ĩ ordine ad ultimum finem: Sed homo ordinatur ad finē supernaturalem, ut superius est probatum: Ergo prȩter legem naturalem, quȩ metas suas transgredi nō potest, requirit̃ lex superior pro homine ĩ finem supernaturalem, qualis diuina est lex, dirigēdo. Item propter ĩtellectus nostri debilitatem quādo quis ad particularia uertitur, ĩ multas ĩcidit difficulta- tes: Hinc diuersa iudicia & cōtrariȩ ĩuice3 leges sæpe resultāt: Quapropter homines crebro cȩcutiētes quam ĩ partē ĩclinēt, ambigunt: quāq3 eligant uitȩ semitam ignorāt. Necesse igitur fuit aliquam illis certam legem dari ex alto, quȩ ipsos de per- tinentibus prȩcipue ad salutē redderet certiores. Prȩterea lex humana mala omnia punire seu prohibere nō potest: Plu ra enim ĩdigna permittit, ne peiora sequātur: Oportuit ergo aliqua lege moneri homines se diuini iudicii pœnas nō euasu ros si ex humanæ legis impunitate ea, quȩ minus deceāt, ege rint. Humana ĩsuper lex minime de ĩternis occultisq3 faci- noribus sed tātum de apparentibus diiudicat: Quia de abscon ditis ĩcertum est fallaxq3 iudicium: Necessaria igitur lex fuit qua ĩterius homines a peccatis cohiberentur: Vt omni ex par te penitus consumati ad finem omnino suum peruenirent.

Hanc ergo legem dicimus esse diuinorum præceptoꝝ col lectione3 a supercȩlesti gratuitoq3 Fidei lumine procedētem: Quin immo asserimus ipsam esse Spiritus sancti gratiam, quȩ lumē est supernaturaliter ĩfusum, a quo oĩa diuinȩ legis prȩ- cepta paulo ante ĩ moralibus cōmemorata ducunt̃. Ab illis itaq3 prȩceptis alias particulares leges deducimus: Sicut de naturali lege dictum est, per modum scilicet conclusionis aut determinationis: Quas ius pōtificium seu canonicum appellā

mus: Sicut particulares leges a naturali fonte profectas ciuile ius dicimus. Itaq3 per leges diuinas & ius pontificium Sacerdotes ac clerici & quę ad ipsos pertinent iudicantur: Per leges aũt naturales iusq3 ipsum ciuile de populo deq3 sęculariũ causis decernimus. Sciendum uero est legem diuinam ac naturalem sibi minime aduersari: Sed sicut gratia perficit naturam ita lex diuina perficit naturalem: Vnde quicquid est de iure naturali, etiam esse dicimus de iure diuino, sub quo illud cõtinetur. Pręcepta enim quatenus a naturali lumine procedunt naturalia appellantur: Quatenus uero a lumine supercęlesti proueniunt & a gratia supernaq3 charitate perficiuntur in ius diuinum transeunt: Non aũt uicissim quicquid est iuris diuini naturalis appellationis suscipit cõmutationem. Pleraq3 enim nostra mãdat relligio, quę naturali ratione ĩdagari nõ possũt: Vt ea quę superius de fide transegimus, & quę de sacramentis inferius subtexemus. Relligio itaq3 christiana his legibus gubernat᷑, nil quod consonum, spernens, nil qđ dissonũ sit admittens: Neq3 enim philosophorum Imperatorũq3 gentilium aut barbaro℞ bonas & rationabiles leges despicit: Sed ex omnibus codicibus, doctrinis ac monumentis sibi colligit quicquid boni ueriq3 reperitur, Asserens omne uerum ac bonum a Deo esse ideoq3 sibi proprium ac legitimum. In erroribus aũt fabulis, uanitatibus ac mendaciis eliminandis adeo solers ac diligens est, ut libros uel in honorem sanctorum suorum editos, de quorum auctore satis non constet, uix rarissimeq3 suscipiat: Quin & errores alios ubiq3 terrarum corrigit & emendat. Qđ sicubi aliquando sint, qui particulari lege uel instituto ab ipso recto declinent, pontificioq3 aut ciuili iure abutantur, nõ id quidem christianæ relligioni, sed peruersis est hominibus tyrãnisq3 imputandũ: Nam & in hos ipsos censuris ac maledictionibus ecclesia fulminat. At uero Deum nõ omnes timent, neq3 re ipsa christiano respondent nomini dum illius imperio minus obediunt rebellesq3 sunt. Sed nos quę de iudicialibus christianæ relligionis dicta a nobis sunt,

ſatis eſſe ad eorum probabilitatem ac commendationem pro ſuſceptæ rei modo arbitramur.

¶ Eccl'ię ſacramṁta cõueniẽter a Chriſto ĩſtituta fuiſſe. Ca. xiiii.

d E ratione autẽ Cerimoniaꝝ ultimo nunc eſt agendum: Inter quas ſacramenta obtinẽt principatũ: Ad ea ſiquidem reliqua cerimonalia referuntur. Primum itaq; oſtẽdam9 diuina ſacramenta eſſe in eccleſia Dei rationabiliter inſtituta: Hinc enim protinus apparebit nõ oportere nos in reliquis cerimonialibus probandis laborare. Cum igitur Chriſtus per humanationem, paſſionem ac mortem uniuerſalis humanę ſalutis cauſa ſit, ut ſuperius indicatum eſt, Cumq; uniuerſalis etiam uirtus ĩ naturalibus rebus ad effectus ꝑticulares nõ niſi ꝑ particulares cauſas applicet᷑, Cõueniẽs ac rationabile fuit, Vt aliqua remedia loco particulariũ cauſaꝝ noſtrę ſalutis ĩuenirent᷑: Quę uirtutẽ nobis uniuerſalis cauſę copularẽt: Huiuſmodi aũt ipſa ſunt ſacramenta. Sicut aũt ſecundę cauſę primę ſunt inſtrumenta, & particulares uniuerſali deſeruiunt: Ita & hęc ſacramenta ipſius Chriſti media ĩſtrumentaq; ſunt ad noſtræ ſalutis operationẽ. Quoniã uero ad principalem ſuã cauſam requirit᷑ ĩſtrumentoꝝ proportio, congruũ fuit ut ſacramenta hęc ſub ſignis manifeſtiſq; uerbis traderent᷑: Noſtrę. n. ſalutis cauſa uniuerſalis eſt Verbum Dei ĩcarnatum. Rite ergo ĩſtitutũ eſt, ut ad uiſibile elementum uerbum accedẽs ſacramentum efficiat uelut ipſius Verbi incarnati particularem cauſam uel ĩſtrumentum. Id etiam homini competit: qui ĩuiſibilia ꝑ uiſibilia cognoſcit. Quoniã uero, ut ſæpe dictum eſt, abſq; gratia ſalutẽ nemo cõſequi põt, cõuenit pariter: ut hęc ſacramenta ĩſtrumẽtaliter cõferãt gratiã, nõ ita tamen intelligẽdo, ut eoꝝ uirtus ultimũ ipſius gratię ĩducat effectũ: ſed eo modo, quo ſol & homo generãt hominẽ, q tñ ad animã ĩtellectiuã nõ attingũt, eo ꝙ ipſa ꝑ creationẽ extrĩſecus uẽiat, neq; de potẽtia materia educat᷑: ĩſtrumẽtũ. n. duplicẽ gerit uir

tutem: unam ex propria forma, ut serra, quia ferreã & dentatam formam habet, secat: Alterã ex motu & uirtute principalis agentis: Vt eadem serra ab artifice mota scãnum ĩformat. Scire tamen oportet ĩstrumentũ etiã p uirtutẽ principalis agẽtis nõ semper ultimũ effectũ attingere: Sicut sol & homo, qui sunt primę causæ ĩstrumenta, usq; ad producendã ĩtellectiuæ animę essentiã nõ pueniunt: Sed ad ultimã solũ dispositionem materiæ & ad animæ ĩtellectiuæ cum corpore unionẽ. Ita & nos etiam dicimus q cum gratia supernaturale sit donũ, qđ a nulla creatura sed a solo Deo præstari potest, idcirco sacramẽta nec p propriam uirtutem elementi sensibilis, nec p uirtutẽ acceptã a principali agente, qui est Christus, usq; ad esse gratiæ inclusiue attingunt: Sed ad ultimam eius dispositionem: Quam caracterem uel ornatum theologi uocant. Qđ autẽ hoc modo ecclesiastica sacramenta conferant gratiam signũ est eorum uitæ commendatio, qui se his sacramentis deuote subiiciunt, subitaq; ipsorũ a uitiis ad uirtutes digressio, ac cõtinuum spiritualis uitæ incrementũ: Qđ tanto magis coalescit quanto quis humilius ac purius hisce utitur sacramentis. Cũ autẽ de hoc effectu satis superiori libro dixerimus, hactenus hoc loco dicta sufficiant.

¶ Numerũ sacramentorũ rationabilem esse. Caput. xv.

q Via ergo Christus salutis nostræ uniuersalis est causa uitęq; spiritualis per gratiam: qua Deo uiuimus: nobisq; per corporaliũ similitudinem spiritualia traduntur, quatenus humanæ congruit cõditioni, Necesse est distinguere hæc particularia remedia Christiq; ĩstrumenta ad uitam spiritualem ac ad nostram salutem ordinata iuxta eorum similitudinem, quę ad corporeã uitã ordinant. Primũ autem ad uitam corporis ordinatum est generatio: qua uiuens uitam acquirit: Secundum est augumentum, ut ad debitam corporis proceritatem roburq; pueniat: Tertium est nutrimentum, sine quo nec

Quo [illegible] [illegible]

cõseruari nec augeri possēt: Icc irco animę uegetatiuę tres ascri
buntur uirtutes, generatio uidelicet augumētatio & nutritio.
Quoniã uero quandoq; animal ęgrotare contingit, oportu-
na medicinę remedia ad illius curationem natura adinuenit.
Cumq; animalis generatio non sit absq; generante, oportet
etiam in natura esse genitores, ut species indiuiduorum con-
seruentur. Sic igitur & in uita spirituali primum necessarium
est baptisma: Per qđ homines in peccato originali & sine gra-
tia nati, ut iam diximus, regenerentur in Christo, et spiritalis
initium uitę formamq; accipiant: Quemadmodum autem ex
opaca genitricis aluo in lucem hãc prodeunt, ita e tenebroso
sęculo in claritatem ecclesię & in sacratissimum templum in-
troducuntur. Secundum est confirmationis sacramentum, p
qđ iam in Christo renati stabilimētum solidumq; robur susci
piunt: Quia militia est uita hominis super terram, & oportet
nos per multas tribulationes introire in regnum Dei. Tertiu;
nutrimenti spiritualis est sacramentum, qđ Eucharistiam uo
camus: In labore enim multiplici assiduoq; conflictu defice-
ret corpus inedia, nisi iterato cibo reficeretur: Sic & in spiri-
tuali certamine christianus miles deficeret, nisi spūali alimo-
nia crebro reficeret᷑: Quartũ ē pœnitētię sacramtũ, qđ ĩstitutũ
ē ad spūale; sanitatē recupandã: Sicut.n. ĩ acie dimicãdo ple-
rũq; corpus uulnerat᷑, statimq; oportuna medela adhibet᷑, ne
pereat: Sic & ĩ spirituali pugna uulnerib9 acceptis mox curã-
dum est, ut per salutiferum pœnitentię medicamentum ea sa-
nentur, ne lœtalem exitum quoquomodo inducant. Quintũ
est unctionis extremę sacramentum: Qđ etiam ipsum ad ani-
mę & corporis pertinet sanitatem: Contingit enim quandoq;
corporis infirmitatem ob peccatum ab anima puenire: Quo
dempto tunc per sacrę unctionis uirtutem in anima trãsfusa;
pristinę sanitati restituitur infirmus. Sed ex ęgritudine quoq;
corporis tabescit anima organis suis languentibus prępedita,
Ne bonis operibus & contemplationibus uacare possit: Ideo
q; hoc charismate fota uigorem assummit, præparaturq; ad

faciliorem ex hac uita in æternam uitam migrationem.

Sextũ est ordinis:idq3 ad spirituale3 pertinet propagationẽ. Septimum est coniugalis copulæ sacramentum ad carnalem propagationem hoc est sobolis ordinatum:sine qua spiritalis multiplicatio deficeret:Nam propagatores administratoresq3 corporalis uitæ secundum duo considerantur .i. secundum originem naturalem / quæ ad parentum genituram pertinet: & secundum regimen politicum / ut hominum societas pacifice conseruetur / id qđ ad reges ipsos ac principes spectat. Ex his ergo patet q̃ decenter ecclesia ac consulto septem instituerit sacramenta.

¶ Ritus sacramentoꝝ cõuenietes ac rationabiles eẽ. Ca.xvi.

CONuenienter etiam nostra relligio signa horu3 sacramẽtorum materiamq3 instituit:Cum enim generatio sit mutatio de non esse ad esse / homoq3 in ortu suo propter originale peccatum sit spirituali uita priuatus / a qua tanto amplius recedit / q̃to aliis peccatis fuerit magis implicitus / oportunum ac congruum fuit / ut baptismo / qui spiritualis regenerationis est lauacrum talis tãtaq3 daretur uirtus : quæ peccata omnia tolleret / hominemq3 ipsum ad spiritualẽ uitam prorsus transferret. Et quia signum respondere debet significato / Sordium uero ablutio in corporibus fit per aquam / conueniẽs sane fuit ad significandam efficiendamq3 spiritualem peccatoru3 ablutionem / ut per aquam potissimũ sacramentũ hoc fieret uerbo Dei sanctificatam. Et sicut semel tantum res una generatur. Ita rationabiliter ab ecclesia ĩstitutum est / ut collatum semel baptisma iterari non possit. Sed quia perfectio spiritalis uigoris in intrepida & constanti confessione Christi consistit / ut nec confusione nec terrore nec uiolentia Christianus inde desistat / Ideo sacramentum proximum / qđ Cõfirmatio nũcupatur / tradit ecclesia. Quemadmodum uero belligerãtes sub uexilis principum militant / eorumq3 insignia palam gestant:

Sic qui hoc sacramentum suscipiunt, signo crucis, ĩ quo christus pugnando triumphauit, ĩsigniti procedere ĩ aciem debẽt ac strenue dimicare. Iccirco autem fronti signum hoc affigit oleo & balsamo delibutę, ut ĩdicetur eos, qui ita sunt ĩsigniti, nihil prorsus erubescentes inuictissimi ducis Christi Iesu crucem sanctissimam prędicare debere: Nec indignum tanto munere quicq̃ cõmittere: Vtq; etiam ĩnotescat oleo scilicet Spiritus sancti dono conscientiam emundante ac illustrante intus eos pungi: Quo uidelicet primũ Iesus est unctus, q ab unctione, Christi nomen accepit. Hinc enim significatur erubescendum nõ esse, ĩmo potius gloriandum ab auctore Christo christianos nos appellari: Ad eiusq; honorem piam sanctãq; uitã ĩstituisse: ut p bonam conuersationẽ suauissimũq; bonæ famæ odorem instar balsami circũquaq; fundamus. Iure etiã sacramentum hoc a solis Põtificibus irrogatur tãq̃ a ducibus Christiani exercitus: Ad solos enim duces etiam in humanis pertinet rebus propriis ĩsignibus aliquos donare, militaribusq; stipendiis autoratos ornare. Quoniam uero cibus spiritualis nobis sub corporali similitudine cõmendatur, idoneum fuit ut sub illorum alimentorum specie nobis exhiberet, quę ĩ cõmunẽ usum magis recipiunt: Cuiusmodi sunt panis ac uinũ: Ideoq; sub eorum uelamine Eucharistiæ summimus sacramentũ. Et qa oportet nutrimentũ secundũ substãtiã cõiungi nutrito, ut corporeis signis spirituales effectus respondeant, expediens fuit ut Christus spiritualis nostra refectio nõ solum ĩ hoc sacramẽto secũdũ uirtutẽ sed secũdũ ueritatẽ assisteret: ut uidelicet ipse nobis spiritualiter & nos eidem mutuo p fidem & amorẽ ita coniungamur ut cum eo unũ quodãmodo efficiamur. Vt aũt passionis eius memoria distinctius recolat, qua sanguis a corpore ĩ redemptionis nostrę pretium large effusus separatusq; est, Non ĩmerito bifariam sacramentum hoc uidelicet corpus sub specie panis, & sanguis sub uini specie ministrat. Quia aũt corporis ĩfirmi curatio quãdoq; ab ĩtrinseco penitus qñq; ab intrinseco cõiunctimq; extrinseco prouenit, oportet & in

ſpirituali quoq3 cura ſimile aliquid obſeruari. Verum ab ītrinſeco tātum.i.propria uirtute ſpiritualiter queq̄ ſanari impoſſibile eſt: Quia nemo poteſt a peccato ſine gratia, quā ſolus dat Deus, uirtute ꝓpria redire: Nec etiā poteſt quis ab extrinſeco prorſus ſpiritualiter curari: Non enim mens ægra conualeſceret, niſi ordinatus uoluntatis motus ī homine prodiret. Oportet ergo in pœnitentiæ ſacramento ſalutem ab interiori & exteriori principio ſimul prouenire. Sicut autem ſublatis cunctis a corpore morbi īcommodis liberatus omnino quis iudicatur Ita ſpiritualiter infirmus recte curatus dicitur cum ab omnibꝰ animi noxis & detrimentis expiatus eſt: Nam propter peccatū obliquitatem mentis homo primum incurrit, dum ab incommutabili bono.i. Deo, ad peccatū conuertit᷑: Secūdo reatū pœnę: quę pro qualibet culpa a iuſtiſſimo Deo repēdit᷑: Tertio naturalis boni diminutionē: Lapſus eni3 ī crimen homo ad recidiuum quidē malū pronior, ad bene aūt oꝑandū tardior efficitur. Propterea æqua penſatione ſacramentū pœnitentiæ eſt ſalubriter inſtitutū: In quo primū requiritur mentis ordinatio ut peccati pœnitēs, firmo deinceps abſtinēdi ꝓpoſito, ad Deū a quo receſſerat, reuertatur. Hęc aūt mētis ac rectitudinis ītegratio abſq3 diuinæ gratię charitatiſq3 munere haberi nō pōt: Ideoq3 ī pœnitentię ſacramento primā partē cōtritioni iure dicamus: Quę cū gratię nō ſit īmunis, manifeſtū eſt ī hoc ſacramento cōtinuo tolli, qđ homo incōmodū obliquę mētis errātiſq3 peccando īcurrerat: Subſequēs quoq3 damnū remouet᷑, pœnę uidelicet ęternę reatus: Qui cū gratia & charitate ꝑmanere nō pōt: Tertio īſuper uitat᷑ ꝑuerſi habitus cōtagium, Dū per gratiā acqſitā ad bene agendū mens ꝓmpta faciliſq3 & ad ſuꝑandū ac fugiendū malū fortis īſurgit. At quoniā hęc bonę mentis diſpoſitio ad Deūq3 conuerſio nō eadē omnibus cōtingit: plerūq3 enim ī quibuſdā nō eius uehemētię repitur, ut omnem peccato debitę pœnę reatū deleat, quis ſemꝑ eos eximat a ſupplicii ęterni obligatione: Iccirco Deus benignus & clemētiſſimus pater reliquas pœnitentię ꝑtes cōfeſſionis.ſ. ac ſatiſſac

tionis iniunxit. Cumq́ nemini cōstare possit an ipsius ad Deū conuersio reatum omnem extinxerit, humana presertim quotidie fragilitate peccante, omnibus remedium est concessum ad eam pœnam euitādam: Quæ pro culpa remanet post ipām contritionem. Et quia illatio pœnę pro culpa iudicium aliqđ exigit, pœnitentem oportet, qui se sanandum Christo cōmisit, in taxationem pœnę illius iudicium expectare: Quod quidem p suos ministros exhibet, sicut cætera sacramenta. Verum cum ignorata culpa rectum iudicium proferri non possit, necessaria confessio fuit, tanq̄ pars huius sacramenti secunda: ut qđ latebat uulnus iam patefactū coram Christi ministro oportunam recipiat curationē: Nemo siquidē ppria ī causa ęquus est arbiter: Oportet aūt si cōfessio hęc iudicio subiicitur, Christi ministrum iudiciariam habere potestatē: Ad quā duo requiruntur: Primū auctoritas cognoscendi & īquirendi de culpa: Secundum absoluendi & condēnandi potestas: Quę geminæ claues ecclesię appellantur: Videlicet auctoritas cum scientia discernendi: nec nō ligandi soluēdiq́ facultas. Quia ergo (ut dictum est) sacramenta gratiā instrumentaliter cōferūt, Certum est uirtute clauium pleniorem concedi effectū ipsius gratię remissionisq́ q̄ sola cōtritione: Quarum etiā bñficio ab absoluentibus Christi ministris aliqd de temporanea, quæ remanserat, pœna dimittitur pœnitenti: Is tamen iniuncta sibi satisfactione ad residuū obligat: Quæ tertia pars est sacramēti pœnitentiæ: Itaq́ patet id ipsum optime fuisse īstitutū. Extrema deniq́ unctio rationabiliter īstituta fuit: Cum enim īpeccati punitionē sępe a Deo mittat īfirmitas, ex qua simul (ut iam cōmemorauimus) sensibus præpeditis spirituale detrimentū resultat, cōueniēs fuit alicuius medelę exhibitionē afferri: Per quam ipsi ęgroto sanitas corporis, quatenus ea ad salutē eius animæ cōferat, restituat: Alioquin uero facilior & purgatior fiat illius ex hac uita migratio. Quāuis enim p pœnitentiæ sacramentū reatus pœnę auferatur: non tñ usquequaq́ prorsus extinguit: Nec semp pcliuitas ad malū pſertim morbi graui-

tate laborãtibus extirpat᷑: Quia uel ob negligẽtiã, uel ob dolorum tormẽta uel ob breuitatis uitę anxietatẽ uel ab alias occupationes a peccatoꝝ reliqis haud ꝑfecte mũdãt᷑: nec ea plene cõfitent᷑: Dũ ĩterdũ minus ipsis nota sunt, uel plerũqꝫ memoria exciderũt: Quãobrẽ magno ẽ iuuamẽto extrema hæc unctio, quasiqꝫ totius spiritalis medicamẽti cõsumatio: Vnde extrema merito dicit᷑: Qua homo ad ꝑcipiendã gloriã pręparat᷑: Vt nihil egredienti animæ obstet, quin mox ad uitã conuolet ęternã. Queadmodũ aũt nõ est opus recte ualentibus medicina, Ita huiusmodi sacramentũ nõ nisi ĩfirmis ex cõiectura iã prope mortis articulũ positis dari consueuit. Debet enim in sacramentis seruari significatio: Propterea conueniẽter pro illiꝰ spiritali materia summitur oleum: Qđ etiam efficax est ad leuandos corporis dolores ac mitigandos. Quia uero corporis curatio infirmitatis origini adhibenda est, Iure hac unctione partes illę corporis inunguntur: quę potiora sunt instrumenta peccandi: Ex his enim peccati languor exoritur: Vt sunt corporis sensus & manus ac pedes, quibus peccatorũ opera exercentur: Et secundum quorundam consuetudinẽ, renes: In quibus uis libidinis uiget. ¶ Ordinis etiam sacramentum pari ratione constitutum est. Quia enim Christus pręsentiam suam uisibilem ecclesiæ subtracturus erat: Necessarium fuit ut alios sibi subrogaret ministros: qui sacramenta fidelibus dispensarent. Cum uero ita ministri ad Dominum, Vt instrumentum ad agens principale comparentur, ad qđ oportet instrumentum id habere proportionem, ¶ Cumqꝫ ipse Christus ueluti dominus propria auctoritate atqꝫ uirtute nostram operetur salutem, Sitqꝫ Deus & homo: Expediens ac necessarium fuit, Vt huic ministerio homines nõ angeli tanq̃ idonea instrumenta substituerẽt᷑: Qui diuinitatis aliqđ secũdum portionẽ spiritualis iurisdictiõis ꝑticiparẽt: Prĩcipalis .n. agẽtis uirtus ĩstrumẽto cõmunicari debet. Data ẽ ergo discipulis Christi spiritualis potestas: ut eẽnt idonei ministri salutis ęternę: & ut posteris ẽt

In articulo mortis datur

Ordo.

sæculis pari beneficio consuleretur, æquum fuit ipsis decedētibus ad successores eandē auctoritatē ad orbis usq3 consumationem trāsire: Quibus sub sensibilibus signis eam cōferri decuit: Quādo qdē sub iis spiritualia nobis tradunť: Huiusmodi aūt sūt quędā formæ uerbo℞ determinatiq3 actus: Vt puta manus īpositio, porrectio libri uel calicis, & id genus alia eorum ministerio congruentia. Quia insup ordinis potestas ad dispēsationē sacramento℞ īstituiť, īter quę nobilissimū aliorūq3 pfectiuū est Eucharistiæ sacramentū, ipsam ordinis potestatem oportet secundum comparationē ad illud pręcipue considerari: Vnumqđq3 enim a fine denominatur. Sciendum est autem ꝙ potestas, quę ad aliquem principalem ordinať effectū, nata est habere subse inferiores potestates sibi inseruiētes, Sicut architecti potestas ad potissimum effectum seu finem domus respiciens subse habet cemētariā, lateritiā, tignariā, fabrilēq3 artem. Quia igiť ordinis potestas ad corpus Christi consecrādum ac fidelibus dispensandum ad eosq3 purgandos principaliter deputatur, Vt apti digniq3 sint ad tanti sacramenti susceptionem, aliquē3 esse principalē ordinem oportet, cuius facultas ad hoc pręcipue destinetur: Huiusmodi aūt est sacerdotalis gradus, cui cęteri ordines subesse & ministrare debent. Et sicut sacerdotii officium ad duo se extendit, uidelicet ad corporis Christi consecrationē, ad fideliūq3 purgationē, ut hi a peccatis absoluti ad perceptionem Eucharistię reddantur idonei: Ita inferiores oportet ordines in utroq3 uel in altero tantum obsequium illi pręstare: Qui quidem ordines tanto se gradatim excedunt, Quanto sacerdotali ministerio in pluribus uel in aliquo digniori officio suppeditant. Infimi igiť populo tantum pręparando incumbunt: Ostiarii quidem infidelibus a cetu fidelium coercendis. Lectores instruendis in Fide erudiendisq3 cathecuminis. Exorcistę uero demonibus abiurandis & ab iis, qui instructi iam sunt, procul expellendis. Superiores autem ordines ad pręparationem populi cōsumationēq3 sacramēti sacerdotio subministrāt. Acolyti.n.uasa nō conse-

crata procurant / & ĩ his sacramenti materiã pręparãt. Subdia coni materiã nõ dũ consecratam ĩ uasis iam sacris disponunt. Diaconi uero ministerium habẽt sup materiã iam consecratã: quatenus Christi sanguinẽ fidelibus despensant. Propterea hi tres ordines sacerdotalis uidelicet / diaconatus & subdiacona tus sacri dicunt' / qa sup aliquo sacro officiũ accepunt. Supio/ res quoq3 hi ordines ipsi sacerdotio ĩ populo pręparando de/ seruiunt: Vnde diaconis quidẽ euangelica doctrina ĩ ecclesia pnũtianda / subdiaconis uero apostolica demãdat': Acolythi uero quæ ad solẽnitatẽ doctrinę pertinẽt / utrisq3 exhibent / ut luminaria sunt cęteraq3 ad idem spectantia. At quoniam ho/ rum ordinũ collatio quoda3 sacramento perficit': Sacramẽta autem ab idoneis ecclesiæ ministris dispensari debẽt / necesse est supremę alicuius dignitatis potestatem talibus dispensan/ dis pręesse: Eaq3 est episcopalis auctoritas: Quę quidem sacer dotalem metam quo ad corporis Christi consecrationem nõ excedit / licet quo ad ea / quæ ad totum ecclesię corp9 spectãt supereminea: Nam quicquid ardui in cetu fidelium occurrit / episcopis reseruatur: Et q̃uis diuersę Christianorum dioceses pro sua quęq3 necessitate diuersos habeant episcopos: Quia tamen una est ecclesia / quę ad unum tendit / totius populi Christiani caput unum esse oportet: Ad qd̃ communi consen/ su omnia referantur: Vt omnes pariter in unã fidem catholi/ cam conueniant: Ne per opinionum sententiarumq3 diuersita tem pestiferum scisma obrepat: Sed concordi potius fœdere per unius sententiam Christiana Res publica conseruet'. Qd̃ autem per consecrationem alicui rei acqritur / ĩ ea perpetuo permanet: Vnde nil consecratum iterz consecratur. Ideoq3 or dinis potestas ministris ecclesię simul concessa indelebilis est / nec p peccatum demit': Iccirco possunt sacramenta a peccato ribus ministrari dũmodo sint ordinẽ consecuti: Neq3 enim ex hoc illa ĩficiunt' / aut efficacię minus habẽt: Quia ĩ Christi uir tute nõ aũt propria cõsecrantes agunt: Qd̃ autem ĩ uirtute al terius agit / nõ sibi sed principali agenti simile reddit patiens:

Non enim domus instrumentis artificis, sed arti eius assimilatur. Deniq; quia populum fidelem propagari usq; ad finem mundi oportuit, quod fit per generationem, Merito coiugale sacramentum adhibitum est, ut ipsa generatio non tam ad humanae speciei conseruationem, uel ad alicuius publici boni terrenam utilitatem quam ad ecclesiae perennitatem multiplicandosq; fideles in honorem Dei ordinaretur. Maris igitur ac foeminae copula inquantum ecclesiae bonum concernit uerum est coniugium ac ipsius ecclesiae sacramentum: Ideoq; per Sacerdotes nubentibus benedicitur. Et sicut in aliis sacramentis per exteriora spirituale aliquid figuratur, gratiaq; ipsa confertur: ita in hoc sacramento per maris foeminaeq; connubium Christi ecclesiaeq; coniunctio & interuentus gratiae significatur: Quod non in corporum copula, sed in uinculo animorum, dum se se mutuo obligant, est intelligendum. Cumq; ipsi figurato figuram respondere oporteat: unusq; tantum sit Christus & una ecclesia, necesse est, prout coniugium est ecclesiae sacramentum, quod fiat unius ad unam inseparabilis in uita connexio: ut inde suscipiatur educeturq; proles ad cultum Dei & ipsius ecclesiae perennitatem. Patet itaq; circa principalia cerimoniarum mysteria, quae sunt sacramenta, nihil esse impossibile uel irrationabile a Fidelibus institutum.

Solutiones obiectorum circa sacramentum Eucharistiae. Caput. xvii.

VErum quia circa Eucharistiae sacramentum plures ac maximae difficultates oriri solent, de ipso hic specialius est agendum: Cum presertim quibusdam ea in illo ponere, quae impossibilia sunt, uideamur. Credimus enim & confitemur in parua panis bucella totum Christi corpus, itemq; in modico uino totum eius sanguinem contineri. Cum autem credamus Christi corpus esse in caelo, non uidetur per consecrationem in hoc esse sacramento realiter posse, nisi duobus modis, per conuersionem uidelicet panis in Christi corpus, quod ipsum im

possibile uidetur: Quia nihil conuertitur in præexistens: & id
in qđ aliquid conuertitur ꝑ huiusmodi conuersionẽ esse ĩcipit.
Si ergo panis conuertit᷑ in Christi corpus, tunc primũ & non
antea Christi corpus esse incipiet: Atq; ita id corpus non esset
qđ est ĩ Cælo: Sed aliud nouiter productum. Vel est in hoc sa
cramento ꝑ motum localem: Qđ etiam impossibile uidet᷑, tũ
quia esset ĩ duobus locis, in cęlo uidelicet & ĩ sacramẽto, uel
desineret esse in cælo: Tum quia motus localis ad plura simul
loca terminari nõ potest: In ecclesia uero contingit multas si-
mul hostias consecrari: Tu; qa unum corpus nõ potest simul
pluribus ĩ locis existere. Quomodo præterea potest totũ Chri 2
sti corpus ĩ tam angusto spatio contineri? Quomodoq; potest
in panis bucella esse Christi corpus, & ĩ modico uino sanguis
sine illius diuisione? Cum insuper ecclesia confiteatur ibidem 3
accidentia remanere sine subiecto, impossibile item uidetur:
quia accidentia subsistere nequeunt, cum accidentis propriu;
sit inesse: presertim ꝙ experientia comptum est panem illum
sacramentalem uinumq; ea agere atq; pati, quæ accidentia ꝑ
se non possunt: nam & calefaciunt, confortant, nutriunt: &
etiam uinum, si largo potu summeretur, ebrietate afficeret:
Cõburit᷑ quoq; panis ac putrescit a muribꝰq; corrodit᷑ & ple-
raq; huiusmodi patitur. Preterea cum sacramentum hoc ĩ plu 4
res sępe particulas uel minutias diuidatur, quomodo ibi põt
integrum Christi corpus remanere? His obiectionibus re- Solutio 1
spõdemus, ꝙ (sicut prædiximus) ineffabilis Dei potentia in
immensum cogitatus nostros excedit: Qđq; & hominibus &
naturę ipsi fit impossibile, Deo facillimu; est: Quãq̃ nil ĩ hoc
sacramento prorsus impossibile .i. implicans contradictionem
esse asserimus: Quęcũq; autem contradictionem nõ inferũt,
ut ĩ primo libro ostendimꝰ, legitime ab ipso Deo fieri possũt.
Dicimus itaque ꝙ in modico pane ac uino Christi corpus ac
sanguis uirtute consecrationis per conuersionem non ꝑ mo-
tum localem esse incipit: Sed hæc conuersio panis in Christi
corpus longe alia est a naturalibus cũctis cõuersionibꝰ, ĩ qui-

bus semper manet subiectum: Sibiq3 inuicem diuersae siue substantiales siue accidetales formę succedunt. In hac aut conuersione subiectum transit in subiectum, & accidentia permanent: qd ipsi nequaq naturę conceditur: Omnis enim naturę operatio materiam pręsupponit atq3 subiectum: Sed infinita uirtus diuina, quę materiam non praesupponit, quin imo producit, ut haec materia in illam conuertatur facere potest. Sicut enim per operationem naturę materiam pręsupponentis una forma desinit esse, altera in eadem superueniente materia, Ita per diuinam uirtutem nullius materię adminiculo indigentem panis in Christi conuertitur corpus illiusq3 efficitur caro. Cu3 ergo non sit in hoc sacramento Christi corpus per motum localem, non est etiam in eo tanq in loco: Sed solum est in caelo tanq in loco: In Eucharistia autem sacramentaliter est p modum indiuisibilem: Vnde in qualibet particula ab aliis diuisa totus est Christus: Non enim est in sacramento per modu3 extensionis, sed per alium mirabilem modum ipsi soli Deo possibilem. Aliquid enim est in hoc sacramento ex ui couersionis: & hoc est corpus & sanguis sub speciebus panis ac uini: Quia ad haec duo directe conuersio terminatur: Aliquid uero ex naturali cocomitatia: Et hęc cętera sunt Christo semper realiter coniuncta: Vt diuinitas, anima, qtitas & id genus alia: quę no sunt corpus & sanguis. Cum igitur qtitas corporis Christi no sit in hoc sacramento nisi ex naturali cocomitantia, non comparatur Christus ad locum ubi est sacramentum mediantibus dimensionibus suis, ut eis locum adęquari oporteat: Sed mediantibus dimensionibus panis remanentibus, quibus locus adaequat: Vnde Christus no existit i loco per se mediantibus propriis dimensionibus, nisi in caelo: Mediantibus uero panis dimensionibus erit i altari tanq i loco p accidens. Atq3 ita patet obiectionem illam cessare de pluralitate locorum: Cum no sit in altari tanq in loco per se, sed per dimensiones panis: Quę multiplicari possunt: Et hoc modo esse in pluribus locis non est inconueniens. Nec est etiam impossibile accidens

ex vi conversionis
concomitantia

uirtute diuina posse subsistere sine subiecto: Quia sicut Deus producere potest quarũlibet causarum secundarum effectus sine ipsis causis secundis, cum ex nihilo queat res educere (ut superius declaratũ est) Ita potest effectus secundarum causarum sine ipsis conseruare. Põt itaq; Deus accidẽtia conseruare sine substãtia quæ illa cõseruabat: Qđ quidẽ præcipue dici põt de quãtitatibus dimẽsiuis: Quas etiã multi philosophorum hinc ꝓpter se subsistere posuerũt, quod secundũ ĩtellectũ separant̃. Manifestum est aũt multo esse potentiorẽ Deum ĩ operando q̃ noster sit intellectus ĩ apprehendẽdo. ¶ Habet quoq; quantitas dimensiua hoc inter cætera accidentia, quod ipsa secundũ se indiuidua est: Nõ.n.apprehẽdi multę albedines possunt, nisi ꝓut sunt in diuersis subiectis: Possunt tamen multæ lineę etiam secundum se cõsideratę apprehendi: Diuersus.n.situs, qui per se lineę inest sufficit ad linearũ pluralitatẽ: Ideoq; dicimus in hoc sacramento solam q̃titatem dimensiuã uirtute diuina subsistere: Cętera uero accidentia in ea tanq̃ in subiecto fundari. ¶ Sicut ergo accidentibus ipsum subsistere, Ita eis facere omnia ac pati, quę ipsa, si adesset, substantia faceret & pateret̃ miraculo confertur: Vnde sine nouo miraculo nutrire potest, ebrietate afficere, putrescere & ĩ cineres uerti. Et cum iam dictum sit Christi corpus ac sanguinem ex ui conuersionis per suam substantiam in hoc esse sacramento: Eiusq; dimẽsiones in eo ex naturali esse concomitantia, nõ est ĩconueniens totũ Christi corpus sub qualibet huius sacramenti esse particula: Quando enim aliquod substantiale est in aliquo toto, etiã totum est in qualibet eius parte: Sicut tota anima est in toto corpore, & tota in qualibet eius parte. Non igitur fractio uel diuisio corpus aut sanguinem Christi attingit, Sed solum panis & uini dimensiones. Multę aliæ difficultates circa hoc sacramentum emergere possent: Sed hę sunt pręcipuę: ex quarum rum solutione constat alias facillime solui posse: Queadmodum nostri sacri Doctores exactissime docuerunt: Vnde nihil de eo impossibile a Catholica Fide traditum affirmamus.

Q̃titas dimensiua

❡ Cerimonias ecclesiæ rationabiles esse. Caput. xviii.

QVia ergo ecclesiasticorum rationem sacramentorum reddidimus, iam nõ erit difficile cæterarũ cerimoniarꝝ rationem pariter afferre. Verum quia singulas percurrere nimis prolixum foret. Quasdã principales breuiter attingemꝰ: Ex quibus cuilibet constare poterit quæcũq̃ in ecclesia fiunt esse rationabiliter instituta. Posset autem indecẽs uideri primum Crucem ac imaginem Christi sanctorumq̃ eius a nobis adorari propterea ꝙ cultus hic rebus insensibilibus exhibetur: Sed hanc obiectionẽ facile soluimus: Potest enim duplici ratione ipsa imago considerari: Vna quidem prout quędam res est ueluti aurꝝ, argentũ seu lignũ uel aliquid aliud simile: quo modo neq̃ crucem neq̃ Sanctorum imagines adoramus: Altera uero prout imago est aliquid repręsentans. Et quia idem est motus ĩ imaginem ĩ q̃tum imago est, & ĩ rem ex imagine significatam, nõ est ĩconueniẽs si hoc modo imagines adoramus: Ita enĩ nõ res ĩsensibiles, sed imagĩes colimus reliq̃asq̃ Sanctorum: Quatenus ĩ memoriã illi nobis per huiusmodi signa ac reliquias referunt: Qđ rectius dici potest Sanctos a nobis ĩ suis rebus & imaginibus adorari: Quemadmodũ Cęsaris imaginem nõ eo ꝙ talis res sit, sed quia illius imago est, serui eius honorant: Qđ quidem nihil aliud est q̃ ipsum Cęsarem uenerari. Vnde queadmodum sanctos, ita & ipsorꝝ imagines adoramus: Crucẽ uidelicet Crucifixũq̃ adoratione latrię: At uirginis Marię matris Dei imaginem adoratione hyperduliæ: Aliorum uero simulacra sanctorꝝ adoratione dulię: Huiusmodi enim effigies ad recolendã sanctorꝝ memoriam, ad excitandosq̃ eorꝝ exẽplo ad uirtutẽ sanctitatẽq̃ animos, erigẽdosq̃ ad illorum suffragia pro nobis ad dominũ imploranda adiuuentę sunt. Picturæ quoq̃ res eorꝝ gestas exprimentes, pręcipue rudibus litterarumq̃ ignaris pro lectione succurrunt.

Quoniã uero inuisibilia Dei per ea quę facta sunt, ĩtellectu conspiciuntur, materiales ecclesias ędificamus & cõsecramꝰ:

Vt tam lapides q̃ ligna ordoq; & structura oĩs eaꝝ cęlestia ĩsi nuent sacramēta: Templaq; manufacta spirituale ecclesiā.i. Christū cū oĩbus eius mēbris significent: Vt ꝑ hęc etiā homo ex delectabili quadā cōparatione ad diuina cōtemplanda exci tetur. Lapides siquidē singulos ĩnuunt fideles stabilitate fidei ac soliditate sustinendi quadratos: Cementum charitas est eos coaptans / cōglutinans atq; uiuificās / Quos ne ꝑ aliquā discor diam ĩuicē discrepēt / uniformiter ęquat. Primus lapis / q fecit utraq; unū / est Christus: Lapis inq̃ angularis / sup̄ quo totius stant ecclesiæ fundamenta: Hęc aūt ipsa Apostoli sunt ac Pro phetæ. Parietes tanq̃ fundamēto ĩnixi deditos contēplatōni si gnificāt. Tectū uero ĩ uita actiua occupatos: In hoc.n.spiritua li ædificio cū primus lapis & fundamēta.i. Christus apostoliq; ac Prophetæ ĩ cęlo sint / tectū nō supeminet: Sed deorsum in/ uertit̃: Id.n. uēto / pluuiis ac tēpestatibus expositū ĩter munda nas uarietates ac turbines uitæ tantūmodo actiuę ĩtentos ĩ sub uentione ꝓximi figurat. Ecclesiæ longitudo Populoꝝ diutur/ nitatē ostendit: Altitudo gradus ĩter se ac differētiā meritorū. Latitudo Fideliū multitudinē toto orbe diffusam. Sanctuariū ordinē significat uirginū: Continentiū chorus: Nauis coniuga toꝝ: Arctius.n. & sacratius sanctuariū est q̃ chorus / chorus q̃ nauis. Illoꝝ ēt ordines sicut arctiores ita paucioꝝ digniorūq; sunt aliusq; aliū supeminet. Atriū falsos denotat Christianos Qui baptizati & sanctificati extra oberrant uitioꝝ putredine ac corruptione sepulti. Altare Christus est / sup̄ quo nō solū bo noꝝ operū / sed orationū quoq; sacrificia offerimus in fine cu iuslibet orationis illud ĩferentes / ꝑ Dñm nostrū Iesū Christū. Turris est sacrę paginę specula & ꝓpugnaculū: Vnde inimi/ corū ĩsidias late prospicim9 / hostilesq; ĩpetus ꝓpulsamus. Cā panę ex alto populū aduocātes sunt diuini uerbi Pręcones au/ ribus populoꝝ sacrę scripturę sonitū ĩgerentes / eosq; ad cæle stis patrię nuptias ĩuitātes. Pro fenestris Doctores accipimus ꝑ quos diuina cognitio nobis illucet. Interior dealbatura pa/ rietis mūditiā cordis ĩdicat: Corporis exterior. Duodeci; cerei

12 Cruces

aq benedicta

qui in consecratione templi accendunt᷑, duodeciꝫ Apostolos referunt: Quoꝝ doctrina tota ecclesia ꝑspicue illustrat᷑. Duodecim Cruces, ante quas luminaria illa ponunt᷑, īnuunt Apostolos Christi cruceꝫ imitatos, hanc uniuerso orbi prędicasse. Portę ecclesię sunt sacramēta: quib9 pręcipue ex baptismate nobis aditus ī ecclesiā patet. Ipsa porro assidui luminis Lampas ꝑuigilē Spiritus sancti & irradiationē & gratiā, qua semꝑ ecclesia uegetat᷑, significat. Aqua benedicta fōteꝫ lachrymaꝝ insinuat ad diluēdas fideliū culpas. Indumēta deniqꝫ Sacerdotum & ecclesiæ ministroꝝ, sacra uasa, cōcentus ipsi, aliarūqꝫ rerum ordo certa ratione mysterioqꝫ nō carent: Quę si prosequi singula uelimus, in īmensum uolumen ꝓtrahemur. Hæc aūt sufficere putamus: Vnde oēs facile discant Christianā relligionē nil īpossibile nil irrationabile, deniqꝫ nō modo nihil īsulsum, sed nihil ēt nō admirabile cōtinere. Qui hęc igit᷑ scire uoluerint nostroꝝ Doctorū attentius uolumina pellegant: Omniaqꝫ diligēter examinātes demū cognoscēt huiusmodi ecclesię cultū nō ab hominibus, sed ab eo solū institui potuisse: Qui illuminat omnem hominē uenientē in hunc mundū. Q̄d nos quotidiano experimenro probamus: Viri nanqꝫ bene purgati hæc mysteria cōtemplando ita animo ad diuina tollunt᷑, Vt plerūqꝫ sui obliti quasi stupidi extra se fiant.

LIBER QVARTVS.

Procemium.

OPTAREM Sane omnes homines carnis sarcina paululū expeditos sincero ac puro corde perdiscendę ueritatis studio īflāmari: Nō.n. ita difficile nobis esset cæcutiētes eoꝝ oculos aꝑire, ipsorūqꝫ anīos ad huiusmodi ueritatē cōuertere. Vnūq̄dqꝫ siquidē ad suā ꝑfectionē naturaliter īclinat᷑. Perfectio aūt ītellectus ꝓpriūqꝫ eius obiectū ueritas est: Ideo qn̄qꝫ homines ēt

inuiti tanq̄ natura coacti ueritatē ipſam & loquunt̄ & uident. Nō ē aūt difficile ad id qđ ſibi naturale ſit queq̄ īduci. Quia uero unū cōtrariorꝝ in alteri9 ducit cognitionē (rectū.n.& ſui ipſius & obliqui eſt regula) quilibet cognita ueritate contrariā falſitatē ꝓtinus ītuet̄, ſophiſmataq; diſſoluit. Cūq; unum contrariorꝝ alteri repugnet, ſemꝑ illorꝝ fortius pręualet. Veritas aūt potētiſſima eſt: Ideo q illi īhęret facile pōt falſas opiniones cōfutare. Quotiēs ergo homines cōtrariis opinionib9 ſunt diſcordes, aliiq; alia ſentiūt, illa certe præponēda opinio eſt ac uera exiſtimanda, quæ pluribus ac iiſdem uerioribus rationibus cōfirmat̄: quę q; cōtrarias obiectiones facili9 ſoluit, diuq; aduerſus potētiſſimos aduerſarios pugnādo præualuit: nec nō cęteras opiniones efficaciſſimis argumētis pōt cōfutare. Cum itaq; Chriſtiana relligio rationibus ualidiſſimis cōprobet̄, nullaq; alia queat tot tāq; efficacibus argumētis cōfirmari: Ipſa quoq; hactenus īuicta cōtra tot tāq; potētes aduerſarios dimicās oīa cōtra ſe obiecta, ut ſupra oſtendimus, facillime ſoluat: Si deniq; oſtenderimus oēs alias relligiones nō ſolum ea eſſe īferiores, ſed ī multis deficiētes cōpluribus ac magnis erroribus īplicari: Dubitandū nemini erit ſolā chriſtianā relligionē eſſe uerā: Cęteras uero ut prophanas ex prauaq; ortas ſuperſtitione uitandas. Hoc aūt latius primo, ut in genere demōſtrandū eſt: hinc ad ſingularia deſcēdemus: A cōmunioribus.n.eſt incohandum.

¶ Nullā Relligionē pręter Chriſtianā uerā eē. Cap. primū.

HOC Primū ex añhabitis demonſtrat̄. Si.n. chriſtiana relligio uera ē, nulla alia admitti pōt, ipſa ubiq; atteſtāte neminē extra eccleſię unitatē ſaluari poſſe. Omnes ergo alię relligiones uel ſuꝑſtitiones exiſtimātes ſe poſſe extra Chriſti fidē beatitudinē īuenire ꝓculdubio errore maximo detinent̄. ¶ Cum finis item relligionis, ſit bene beateq; uiuere, nullaq; uita melior chriſtiana, ut iam probatū eſt, īueniri queat: nulla utiq;, ſi qua eſt, alia relligio chriſtianā poterit ſuperare. Siqua

igitur præter hanc bona extiterit, aut erit īferior, aut ęqualis: Si fuerit īferior, bona esse nō poterit: Quia cum sit illa īferior credendū est adhęrendūq3 meliori, christianę scilicet. Cū itaq3 oēs alias hęc excludat, inferiorē quoq3 omnē reiici oportebit. Si aūt fuerit ęqualis, alia nō poterit a christiana esse relligio: Si.n.eundē finē eadēq3 media prædicat, qbus ad ipsum ꝑueni tur, iam nō ęqualis, sed eadē erit. Sin uero aliū finē aliaq3 me dia adducit, tunc nō æqualis habebit᷑, sed inferior: Quia nec melior finis nec perfectius mediū his, quæ relligio christiana ꝓponit, excogitari possunt. Pręterea cū ex effectibus causę cognoscant᷑, diuiniq3 cultus effectus sit uitæ sanctitas, quam nulla alia relligio ęque ac christiana bonā cōsumatāq3 īuenit, Seqtur hunc tantūmodo esse uerū Dei cultū: Quem illa prędi cat & obseruat: Omnē uero aliū uanū supstitiosūq3 eē. Qđ ex hoc potissimū cōfirmat᷑: Videmus.n.& ex cultu exteriori & ex doctrina relligionis christianę homines ad hāc īcōpara bilem uitę sanctimoniā tāta facilitate cōpendioq3 ꝑduci, ut ni hil ꝑfectius nihilq3 admirabilius ad īclinādos cōuertēdosq3 ad bene beateq3 uiuēdū aīos īueniri possit. Nō errat igit᷑ qcūq3 fidē ac īstitutionē christianæ relligiōis obseruat. At uero fides hęc omnes alias relligiōes, supstitiosas & execrabiles esse præ dicat: Sequit᷑ ergo ut tanq̄ mendosę multisq3 erroribus obno xiæ, sint ꝓrsus reiiciendę. Sed qa ex supius dictis hęc facile co gnosci possunt, Ad singularia accedam9. Quoniā uero lō gi ac supflui laboris esset cōtra unāquāq3 supstitionē disputare (Vt.n. ait philosophus cōtra unāquāq3 ꝑositionē solicitū esse stultū ē) omnes supstitionū sectas ad sex pricipales redigem9 Philosophoꝝ uidelicet Astrologoꝝ, Idolatraꝝ, Iudeoꝝ, he reticoꝝ & Mahumetistarū: Licet.n. Philosophi opinionū ua rietate cōtendant, Idolatræ item atq3 heretici ī plurimas ꝑtes scindant᷑, & ab Astrologia pariter īnumerę quodāmodo sup stitionū spēs deriuēt᷑: qa tn̄ ī aliquo oēs cōueniūt, oēs Philoso phos simı̄l᷑, dehinc astrologos oēs, cūctos similiter idolatras, nec nō hereticos cōfutabimus: Ostendentes quomodo hi oēs

errauerint & a limite ueritatis lõge recesserint. Quia uero Philosophi rationis naturalis lumen secuti sunt, quã nunc ipsi sequimur ducem, ab ipsis primum exordiemur.

¶ Relligiones a Philosophis traditas defectuū3 & errorum plenas fuisse. Caput. ii.

P Rimo igit᷑ aduersus Philosophos disputãtes, ꝓbemus ꝙ ẽt si ĩ eis, quę scripserũt disputarũtq3, non errassent, Tamen de his, quæ ad salutẽ ꝑtinẽt, nõ sufficiẽter sed ualde paꝝ disseruerũt: Solo. n. naturalis rationis lumine ducti ultra illius facultatẽ suę cognitionis uires ꝓtendere nõ potuerunt. Quia ergo sapientis est ordinare, Finisq3 omniũ, quę ad ipm ordinant᷑, est regula, Sapientẽ hominẽ beneq3 uiuere ac beate quærentẽ, humanę uitę finẽ primo ĩuestigare oportet. Cũ ergo id ĩ Dei uisione cõsistere sit sup͛ius demõstratũ, qđ qdẽ ipsum naturalis nõ põt ratio ĩuenire, Patet ꝙ circa huius finis cognitionẽ, ex qua pendent oĩa ad uerã relligionẽ ꝑtinentia, Philosophi ĩ angustũ ualde locũ redacti nil ulterius recte poterãt ordinare. Sicut. n. humanę uitæ finis fuit eis ĩcognitus, Ita & media illis ĩcognita fuisse oportet. Nam, ut supius ꝓbauimus, uerus Dei cultus ĩ bona ꝑfectaq3 hominis uita cõsistit: Ad hãcq3 cultus exterior ordinat᷑. Quapp qcqd de relligiõe Philosophi dixere, uel ĩperfectũ, uel ĩcertũ, uel erratũ est. Quis ergo relicta christiana relligione horũ putet relligionẽ esse tenendã?

Quãuis. n. excellentiores Philosophi humanę uitę finem ĩ cõtemplatione diuinorũ esse dixerint: Tamen cũ sola ratione humana ducerent᷑, ulterius progredi nequere: Hoc aũt cõfusum qd ac generaliter dictũ homini a natura scire desideranti beatitudinemq3 studiose quęrenti minime sufficit. Vlterior aũt inqsitio philosophos quodãmodo uehementer angebat: Cũ nil certi afferre possent. Interrogati. n. an de præsentis an de futurę uitę cõtemplatione ĩtelligerent, nil solidi, nil aperti reddere ualebant. Consideratis. n. humanæ uitę ꝑiculis & incommodis, ut iam constare fecimus, beatitudinẽ in pręsenti

uita ponere irrationabile ĩpossibileq3 uidet᷑. Sin aũt ĩ futura ui
ta hominis beatitudinẽ cõcessissent, cũ de ea nil certi ĩtellige-
re possent, quandoquidẽ ipsius cognitio p̄ sensibilia haberi ne-
quit: ea, qua asserebat᷑, facilitate poterat illoꝝ respõsio cõtẽni:
Atq3 ĩ nõ minus difficilẽ.i.de animæ ĩmortalitate quæstionẽ
ĩcidebant: Hanc.n. ꝓbare prius oportebat: Qđ q̄ difficile eis
fuerit opinionũ cõfusa uarietas facile ostendit: Nam cũ ratio
asseueret ĩtellectũ sine corporeo organo esse, & sine illo op̄a
ri, p̄ se ĩtellectiuã subsistere animã concedere cogebant᷑: Quia
unũqđq3 sicut est, operat᷑. Quomodo aũt ĩmaterialis substan-
tia p̄ se subsistens queat esse corporis forma ĩuentu ꝑdifficile
est. Propter qđ Plato animã aiebat ĩtellectiuã ipsi corpori nõ
ut formã sed ut motorẽ coniungi: Aristoteles contra sentiens
uult eam esse formã: Nihilominus de intellectu separato ob-
scure adeo locutus est, ut cõmentator eius Auerrois ĩ irratio-
nabilẽ & erroneã ualde de omniũ hominũ ĩtellectus unitate
opinionẽ ĩciderit. Perpẽdit enĩ, ut reor, uir sagacissimi ĩgenii
Aristoteles humanæ lumen rationis ad ꝑfectam animę intel-
lectiuę cognitionẽ caligare: Iccirco ne coargui posset, de ea ob
scure cauteq3 tractauit: Vndiq3.n. coarctabant᷑ Philosophi:
Nam si corporis formã illã ponebant, rationibus ꝙ mortalis
esset urgebant᷑. Sin uero ĩmortalẽ asseuerabant, tunc in Pla-
tonis ĩcidebant sententiã, uidelicet ꝙ tanq̃ motor & non for
ma corpori uniret᷑: Qđ Aristotelis rationes plane reuincunt.
Non.n. qualiter homo p̄ animã ĩtellectiuã dici posset homo
sic constabat. Si aũt, queadmodũ Fides nostra & ueritas mo-
net, eã esse corporis formã, tñ ꝓut ĩtellectiua est, aliquo modo
subsistere dixissent (ut sup̄ius declaratũ est) Non minores ini
bant difficultates ꝑꝑ solius luminis rationis naturalis ad hoc
ꝓbandum ĩsufficientiã. Tunc.n. ab illis unde talis ꝓueni-
ret forma quæsitũ fuisset. Non inq̃ de potẽtia materię illa edu
citur, cũ a materia eleuet᷑: Ex nihilo aũt hãc fieri asserere ausi
minime essent: Qđ ẽt dictũ si rationibus nõ ꝓbasset, facile cor
ruisset. Hinc nõ nulli ob hunc nodũ euitãdũ anĩas ante corpo

ra ab æterno posuerunt: Verum & ipsi i Labyrinthũ magis i-
extricabilem icidebãt: Cũ defendere nõ possent, q̃ p eam ho-
mo sit homo & q̃ sit corporis forma: Vt i primo huius operis
libro ostensum est: Sed i plura incõuenientia icurrebant: Quę
Peripatetici cõtra Platonicos adducunt. Aristoteles ergo cau
te expressit intellectũ separatũ esse atq; extrinsecus aduenire:
Sed hoc ita platũ ad pfectã itelligentiã minime sufficit: neq;
omnem pplexitatẽ euadit: Nam cũ extrinsecus idest nõ de po
tentia materiæ ueniat, iterrogatus unde & quomodo extrin-
secus uenire itelligeret, non facile respondisset. Præterea
si ponit animã intellectiuã esse imortalẽ & corporis formam,
Necesse est, cũ actus auctiuorũ sit i patiẽte disposito iuxta eius
doctrinã, q̃ anima Socratis ante ipsius generationẽ, similiter
& Platonis & cuiuscũq; hominis nõ fuerit: Forma. n. particu-
laris est ita ad suã materiã pportionẽ habens, ut alterius ma-
terię forma esse nõ possit. Si ergo ita Peripatetici dixerint, non
uideo quomodo a creatione se se absoluant. Item difficilli
mam quęstionẽ pponemus uidelicet utrum mundus fuerit ab
æterno, sitq; i ęternũ duraturus? & an defectura sit unq̃ rerum
generatio? Qđ si motũ cæli quieturũ aliq̃n dixerint, rationem
afferre nõ poterunt, quæ nõ facile refellat: Si aũt mũdũ nec ce
pisse, nec finẽ habiturũ esse iuxta Aristotelis opinionẽ respon
derint, Necesse erit eos fateri ifinitos dies & annos pręteriisse
Cũq; homo sit pars uniuersi potissima, nõ est rationabile mũ-
dum sine homine aliq̃n fuisse: Atq; ita ifinitos homines pręces-
sisse ifinitosq; futuros dicere oportebit: Cũq; anima itellec-
tiua sit imortalis, & eo q̃ sit forma particularis (ut iã dixim9)
de corpore i corpus trãsmigrare nõ queat, ifinitas animas in
mundo iam esse cõcedere cogunt: pariq; ratione secuturã esse
ipsarum aiarum ifinitatẽ: Quod a ratione alienũ ualde uidet.
Item hoc cõcesso alię igerunt difficultates: Nam cũ anima
sit corporis forma, uiolenter extra corpus pmanet: Vnde &
ab eo uiolenter separat: Nã sicut res quęlibet ita & homo suæ
repugnat corruptioni: quę fit p animæ separationẽ a corpore:

Cum ergo nullũ uiolentũ sit ꝑpetuũ / quærendũ est an omnes illę animæ iteꝝ ad corpora reuertant̃: Qđ si affirmet̃ / tunc uel concedere oportebit ĩfinitas animas uiolenter extra corpus in perpetuũ ꝑmansuras: qđ est incõueniens: uel ĩfinitoꝝ corporũ resurrectionẽ confiteri: qđ est ĩpossibile: Nullus.n.ea locus capere posset: Vel ipsa eadẽ / ut q̃dam sensere / post multa annorum milia in idẽ reditura: Itaq̃ʒ animę ad pristina corpora redibunt: Et quę prius facta sunt / eadẽ rursus ab eisdẽ ipsis auctoribus fient: Vt puta cũ suis Plato ipse discipulis quæcũq̃ʒ olĩʒ egit iterũ exequet̃: Qđ si absq̃ʒ ꝓbatione adductũ fuerit / pariter contẽnet̃: Quomodo aũt hoc ꝓbare quis possit minime liquet: Quin ĩmo ĩconueniẽtia sibi plura annecteret. Si.n.mundus fuit ab æterno: cęlũ quoq̃ʒ / quotiens numerari nequeat / ad eandẽ reuersum est dispositionẽ: Et hoc pacto eadẽ infinities fuerunt: Sicq̃ʒ Plato cũ suis discipulis cęteriq̃ʒ homines ad innumeros annos ĩ mundo fuerũt: Qđ q̃ sit absonũ friuolũq̃ʒ ac pro suo cuiusq̃ʒ potius arbitrio q̃ ulla ratione dictum facile unicuiq̃ʒ cõstare potest. His igit̃ & huiusmodi circũueniũt̃ difficultatibus q̃ ꝑ rationẽ naturalẽ humanæ uitæ finẽ inuestigare uolunt: Ideoq̃ʒ patet nil stabile ac certũ de relligione diffinire philosophos potuisse: Cũ circa huiusmodi positiones in ambiguo sempꝛ ĩ tenebrisq̃ʒ uersent̃: Si quã ergo relligionem unq̃ statuerunt / aut aliq̃n statuent / imperfectam incertamq̃ʒ ac errorũ plenã esse oportet. Hæc aũt melius / inspectis eorum opinionibus & erroribus uniuersis / innotescerent: Nosq̃ʒ dehinc q̃ tenuis q̃q̃ʒ imbecillis sit luminis naturalis uirtus cõsiderantes ipsum nõ sufficere ad hominis salutẽ planius ĩtelligeremus. Cuiuslibet.n.rei uirtus ĩ supremo potentiæ suæ conatu maxime demonstrat̃: Calonis siquidẽ uirtus / q̃ centũ libraꝝ ponderi sufficere potest / nõ ĩ q̃nquaginta sed ultimo uirium suaꝝ expimento ꝓbatur. Vltimũ ãt / qđ rationalis luminis uirtus potuit / id totũ ĩ philosophis excellentioribus presertim natura expendisse uidet̃: Cuius argumentũ est / q̄ ex sola & pura physica ratione pauca admodũ exiguiq̃ʒ momẽti pręter ea quę ab illis tradita sunt posteri adinuenerunt. Sed cum illi / ut

dictum est, in multis deficientes errauerit, patet naturalis lumen rationis ad hominis salutẽ satis nõ esse. Primum quidem antiquos philosophos cõstituẽtes ea quorum finis est homo, ut diuitias ut gloriã, ut honores uoluptatesq; & id genus alia ipsius esse hominis finem, plurimũ fuisse deceptos nemo est qui ignoret: Posteriores uero & pręcipuos, q fuerunt eiusmodi erroris expertes ĩplerisq; (sicut meminimus) deliquisse, et eorum doctrinam de beatitudine ĩcertã ualde & confusam uariisq; erroribus obuolutã eẽ pspicuũ est: Hinc p ea, quę ipsi de ultimo fine tradiderunt, opa nostra recte ordinare nõ possumus: Cum finem certum esse oporteat, q in agibilibus est, Sicut in speculatiuis primũ principiũ. De anima quoq; ĩtellectiua tot fere sũt opiniões & errores, quot & philosophi. Vtq; ãtiquorum assertiones ac fallacias omitamus, quas ĩ primo libro de anima tãgit Aristoteles, ẽt q Aristotelẽ ipsum secuti sunt inter se discrepantes, uaria & falsa senserunt: Quidã.n.ĩtellectũ possibilem ponunt esse substantiã separatã: Alii imaginationẽ, Alii uirtutem quãdã elementorum mixtionẽ comitantẽ: Item alii ĩtellectũ agẽtẽ substãtiã separatã esse dixerũt: Alii animã ĩtellectiuã esse diuinę substãtiæ portionẽ: Alii de potẽtia materię illã educi putarunt. Et ĩ hæc usq; tẽpora philosophorum sectæ ĩuicẽ adeo pugnant, ut qlibet eorum discipulus nisi lumine fidei sit illustratus undiq; cõfundatur. Qui maioribus quoq; ambagibus & erroribus detinerentur, nisi Christi Fides lumenq; sanctissimũ discussis mundũ tenebris illustrasset. Nã & de mundo quomodo & ad quẽ finem factus sit & utrũ absq; initio ac sine fine cõstet, alii alia tradidere: Nemo tñ firmas rationes hactenus ĩuenit, nec inuenire poterit, quibus mundi ęternitatẽ uel ipsius incohationẽ ac terminationẽ uere ꝓbare queat: Nã Aristotelis argumentationes sup hoc adductę satis infirmę ac debiles sunt: Iccirco uerum finem motus cæli, queãdmodum prædiximus, ĩuenire Philosophi nequerũt. De nũero quoq; Angelorum seu substãtiarum sepatarum nõ mĩor ẽ apd illos ãbiguitas & ignorãtia: Aristoteles.n.cęli motũ secutus nũero spherarum substãtias sepatas coęquit, ac si pp aliđ nihil q̃ pp cęli motũ substãtię illę exi-

sterent: Qđ ridiculũ est: Quãq̃ putemus ipsum ꝓbabiliter ita fuisse locutũ, nõ asserendo, Sed quoad poterat altiora se inuestigando. Circa diuinũ pariter cultũ presertim exteriorẽ nil ueri, nil certi (ut errores quorũdã taceamus) declarauerunt. Quia uerũ finẽ ignorãtes debitũ quoq; Deo honorem exteriorẽq;, q magis homini cõduceret, cultũ nescierũt: Vnde uaria etiã leuiaq; de ꝓuidentia Dei disseruere: Quãobrẽ paꝝ utilitatis ĩ his quę ad uerã hominis salutẽ ꝑtinent eoꝝ scripta attulerũt: Immo ex diuersitate opinionũ ĩgens suborta ẽ cõfusio: Ex quo patet eoꝝ doctrinã & relligionẽ, siqua ab eis tradita ẽ, ad uerã beatitudinẽ adipiscendã nihil ꝓfecisse. Quęcũq; tñ illi bene dixerũt minime spernẽda: sed tãq̃ ab iniustis possessorib9 in ius nostrũ trãsferenda putam9. Quãuis.n.ꝑ se nõ sufficiãt, nõ nihil tñ adiumẽti cõferũt ĩ refellẽdis ꝑsertim Fidei aduersariis.

Traditiones Astrologorum penitus inutiles ac superstitiosas esse. Cap. iii.

QVia uero Astrologi ĩter Philosophos annumerari uolunt, Autumantes a cęlo & astris nostra hæc humana gubernari, ipsumq; cælũ nostrũ quodãmodo Deũ esse (Vnde antiquorũ quidã nouũ & supstitiosũq; cultũ ĩducentes Solẽ cęterosq; planetas stellarũq; multitudinẽ adorabãt) ualidis ostẽdamus rationibus hunc errorem esse maximum, ꝙq; cælestia corpora causę eoꝝ dici nequeãt, quæ circa humanũ uersant̃ ĩtellectũ. Primo qa ordine naturę ĩferiora ꝑ supiora regũt̃: Intellectus aũt eodẽ ordine omnia corpora excedit, cum sit a corpore separatus. Non igit̃ astra ꝑ se eoꝝ causa esse possunt, quę circa ĩtellectũ existunt. A philosophis pręterea ꝓbatũ est nullũ corpus agere nisi ꝑ motũ: Eoꝝ igit̃, quę sunt omnĩo extra motũ, cuiusmodi sunt circa intellectũ se habentia, corpora cælestia absolute causa esse nõ possunt. Cuius rei manifesta ratio est ꝙ anima ꝑ quietẽ a motibus & ꝑ quandam a corpore abstractionẽ prudẽs sciensq; efficit̃. Itẽ si corpus nõ agit nisi

astrologi errant

per motũ, necesse est id qđ alicuius corporis recipit impressio nem moueri: Omne aũt qđ mouet corpus eẽ oportet: Vt phi/ losophus efficacissime probat. Cum itaq3 ĩtellectus nõ sit cor/ pus neq3 uirtus corporeo organo alligata, ĩpossibile est corpo ra cęlestia ĩ ipsum ĩtellectũ aliqd ĩprimere. Item Quę a moti bus cęlestibus fiunt, tempori subiiciunt: qđ primi motus est numerus: Quę igit a tẽpore omnino abstrahũt, cælo nõ sub iacẽt: Intellectus aũt ĩ sua opatione a tẽpore abstrahit, Quẽad modũ & a loco. Cõsiderat. n. uniuersale qđ ab hinc & nũc ab/ stractũ est. Item ultra suã speciẽ nihil agit. Ipsum aũt ĩtelli/ gere cuiuslibet corporis agentis speciẽ formãq3 trãscẽdit: Om nis. n. corporis forma materialis & ĩdiuidua est. Intelligere ãt ab obiecto suo, qđ uniuersale ac ĩmateriale est, speciẽ hẽt: Vn de p formã suã corporeã nullũ corp9 ĩtelligere põt. Multo mi nus ergo poterit ĩ alio ipsam pducere ĩtellectionẽ. Quapp ex his & huiusmodi rationibus manifestũ est cęlestia corpora p se causas nostraꝝ ĩtellectionũ nõ esse. Neq3 qa sine corpo/ rearũ uirtutũ administratione nostri opatio ĩtellectus cõpleri nõ potest, quę qdem uirtutes sunt imaginatiua, memoratiua, cogitatiua dispositionẽ sequentes corporis cęlestibus ĩfluxib9 subiecti, ex hoc aliquo modo ĩdirecte uidelicet corpora cæle/ stia tãq̃ causę uniuersales ĩtellectioni cõferunt: Nã pro uarieta te ĩfluxuũ diuersas ĩ hominibus cõplexiones & corporũ dispo sitiones esse uidemus: Ex qbus ipsius ĩtellectus opatio uel ad/ iuuat uel ĩpedit: Nihilominus ob hoc electionũ nostraꝝ cau/ sa & humanarum rerum gubernatio minime cælo tribuenda est: Qđ his rationibus patet. Primo qa omnis actus uolun/ tatis ex apprehensione intellectus in nobis ĩmediate resultat. Voluntatis. n. obiectum est bonum ratione conceptum: Iccir/ co nõ potest in eligendo sequi puersitas, nisi in pticulari eligi/ bili iudicium intellectus deficiat. Cum ergo cælum, sicut di/ ximus, nõ sit intelligẽtię nostre causa, nec electionis nostrę p se poterit esse auctor. Præterea quæcunq3 ex corporum cęlestium impressione ĩ his inferioribus eueniunt, naturaliter

contingunt: Cum hęc inferiora sint illis naturaliter subordinata. Si ergo electiones nostræ ex impressione uirtutum cælestium prouenirēt, naturales profecto nō uoluntarię haberentur: Atq3 ita naturali quodā ductu more brutorum ageret' homo, nō ageret: Hoc aūt q̄ sit absurdum palam ostendit': Tum quia ea quæ naturaliter fiunt ad ipsum finem determīatis mediis perducunt': unde semp̱ eodē modo fiunt: quia natura ad unum determinata est: Electiones aūt humanę diuersis uiis ad finem tam ī moralibus q̄ in artificialibus tendunt. Tum quia quæ naturaliter eueniunt, semper uel plerūq3 recte fiunt: Natura siquidem ī paucioribus delinquit: In humanis aūt electionibus contrariū quotidie uidemus. Ite3 quia quæ sunt eiusdem spēi nō uariāt' ī opibus quę ipsius spēi naturā cōsequūtur: Omnes.n. hirūdines similitudine pari nidificant: Quilibet itē homo prima principia naturaliter nota intelligit: Humanę uero electiones inter se sunt ualde dissimiles: Non.n. naturam, sed uoluntatis libertatem sequuntur. Tum q̱a uirtutes ac uitia nō homini sed naturæ imputarētur: Vnde consilium humanaq3 prouidentia frustra essent. Pręterea, ut ad principale propositū redeamus, nulla uirtus actiua ad ea quæ sunt supra spēm supraq3 agentis natura3 se extendit: Ipm aūt uelle sicut & ipm intelligere omnem corporea3 spēm transcendit: Quia quemadmodum uniuersalia intelligimus, ita & uoluntas in bonum fertur uniuersale. Item Quę ad finem sunt, proportione3 cum ipso fine habere oportet: Sed humanę actiones ad fœlicitatem tanq̄ ad finem ultimum ordinantur: Quę nō in aliquo corporeo bono sed in hoc demum consistit, ut ipsi Deo anima coniungatur: Qđ omnium uirtutem corporum transcendit. Corpora itaq3 cęlestia electionum nostrarum causa per se esse nō possunt. Sciendum tamen est ꝙ licet ipsa nō sint directe electionum nostrarum causa, indirecte tamen eorum uirtute electionibus nostris aliqua prębetur occasio, prout illorum influxus cum corpora nostra suscipiant, animum ad diuersa inclinant: Cui tamen per Liberum arbitrium potest

ubicunq; uelit homo resistere. Non ergo humanarum regi-
men actionum ab ipso cęlo per se, sed a libero arbitrio pendet
prouidentiaq; diuina. Quo circa cælum Deus seu astra Dii eẽ
non possunt. Deus. n. cũ sit prima causa, est omniũ causa pse
nõ aũt p accidens. Verum qa nõ nulli corpora cælestia ani
mata esse ponẽtes cælũ secundũ se ĩ nostrũ ĩtellectũ nõ agere
inqunt, sed inqtum ab ipsius anima mouetur, a qua ĩ nostras
animas habeat ĩfluẽdi uirtutẽ: Hoc procul esse a ratione pari-
ter ostendamus. Illud. n. p aliquod ĩstrumentũ fieri nõ potest,
Ad quod nullo modo instrumenti actio se extendit: Corporis
aũt actio nullo modo ad ĩtellectus & uoluntatis ĩmutationẽ
nisi forte p accidens (ut dictũ est) se extendit. Fieri ergo non
põt ut cęlestis corporis anima etiã si ipsũ sit animatũ p sui cor
poris motũ ĩ ipsum ĩtellectũ ac uoluntatẽ ĩpressionẽ efficiat.

Præterea si anima cęlestis ĩ animas nostras p corporũ mo-
tum aliqd ĩprimeret, Actio illa ad nostrã usq; animã, nisi p
corporis nostri mutationẽ nõ pueniret: Non. n. nisi p medium
corporis agit: Ideo nõ esset p se, sed p accidens (sicut diximꝰ)
actionũ nostrarũ causa: Quia scilicet ex cælestium corporum
uirtute ĩmutatis corporibus nostris uł corporibus aliis natura
libus, aliquid aut boni aut mali ĩtellectui p sensum fit pręsens
qđ obiectiue uoluntatem mouet ad bonum prosequendum &
ad malum fugiendm: Id tamen uoluntas libere facit: Nam &
qtum ad exertitiũ actus sui iuris est uelle & nolle, & cogita-
re uel nõ cogitare: Quantũ etiam ad specificationẽ actus põt
oblatum sibi bonum occasione uirtutis cælestium corporum
sequi aut omittere, cum tale bonũ non nisi corporeũ ac parti
culare esse possit. Qđ si etiã esset uniuersale, uoluntas nihilo
minus ad illud cogitandum uel non cogitandũ libera super-
esset, ut quotidiana docet experiẽtia. Ex qbus oĩbus sequit ꝙ
homo est suarũ ellectionũ dominus, ꝙ q; humanę uitę regimẽ
p se a cęlo nõ pendet. Nec ergo cęlũ nec anĩa cæli est Deus: qa
Deus est causa p se. Ideoq; exhibitꝰ Soli, Lunę ac cęteris astris
uel creaturis cultus, uanus est atq; pernitiosus: Omnia enim

corpora propter hominem facta sunt: Is aũt se ipso īferiora ho
norare nõ debet. Hinc etiã patet quanta sit Astrologorũ uani-
tas humanarũ rerũ administrationem cælo ascribentiũ, actio-
nesq; hominum ex inspectione & obseruatione astrorũ guber-
nare uolentiũ. Cęterum Astrologorũ q̃dam nomine potius
q̃ re christiani uanitatẽ iudiciarię astrologię certis ineptiis ue-
lare cõtendũt, dicẽtes ītellectũ & liberũ arbitriũ nõ cęlo q̃dẽ
p se, sed soli Deo esse subiectũ: Nihilominus cũ ei p accidens
subiiciat͛, & omnes fere homines sensitiuã partẽ sequantur,
iactant se pręuidere posse futura & ad mala euitãda hominib9
remedia afferre, atq; rerũ humanarũ habenas hoc modo tem
perare: Deum.n.inq̃unt p secũdas causas ĩ hęc īferiora agen-
tem ea mediãte cęlesti īfluxu gubernare: In quo cæco iudicio
& ignorãtia ducti maiestatis diuinæ cultui derogant, & demo
niacis supstitionibus mortaliũ animos imbuentes plus fidei &
obseruationis cælo q̃ ĩmortali Deo tribuendũ uana quodam-
modo credulitate īsinuare cõtendunt: Dũ nihil nisi auspice cę
lo fieri posse credentes id ipsũ; aliis psuadere conant͛. Ve
rum hanc diuinatoriã astrologiã uanã; prorsus esse ac nomi-
ne scientię uel artis īdignã uel hinc maxime patet, q̃ excellen
tissimi philosophorũ eam potius irrisione ac silentio q̃ cõfuta-
tione dignã censuerunt: Nã cum omnes philosophiæ partes
explicare conati sint, nihil de hac materia tetigerũt, cũ tamẽ
Plato & Aristoteles atq; alii de cęlo & astris haud neglĩgẽter
scripserint: in quorũ libris nullũ omnino de futurorũ scientia
sit uerbũ: Q̃d certe nõ fuisset a tam sagacissimis naturę īdaga
toribus prętermissũ, si ad scientiã quoquomodo ptinere posse
cognouissent: Quin ĩmo ubiq; Aristoteles omnesq; pręcipui
philosophi ꝓbãt de ente p accidẽs & de casu ac fortuna deq;
futuris cõtingentibus, circa quę diuinatoria hæc Astrologia
semp uersat͛, scientiã aut artem esse nõ posse: Quia causas nõ
habent determinatas, sed incertas & infinitas. Pręterea
omnis futurorum ratio uel in re ipsa uel in eius causa cogno-
scitur: Futura aũt contingentia neq; in se ipsis, cum nõ dum

sint, neq; ĩ sua causa cognosci a nobis possunt: Ideo. n. contin gentia dicuntur quia eorũ causa uel ad producendum uel non ꝓducendũ ĩdifferens est, ĩ his presertim, quæ a libero arbitrio pendent. Sequitur ergo ut nullo modo a nobis sciri possint.

Item posito hęc futura aliquo modo cognosci: nõ tñ ex sola astrorũ ĩspectione, quẽadmodũ Astrologi insulse affirmãt, id sciri posset: Quia cælũ est uniuersalis ĩferiorũ effectuũ causa: Per solam aũt uniuersalis causæ considerationẽ nullã nisi ual de confusam ꝑticularis effectus cognitione; assequi ualemus, ut omnes philosophi confitent᷑: Propterea dũ ipsi philosophã tur, nõ ex uniuersalibus causis sed ꝑticularibus ꝓximos rimã tur effectus: Sic ẽt ĩ explorãdis ęgritudinũ causis periti Medici nequaq̃ solos lunę ac planetarũ motus, sed potius corporũ dispositiones causasq; particulares & ꝓpinquas, ex qbus uel semꝑ uel plurimũ iidem ꝓueniunt effectus, diligenter ĩspiciũt & obseruant. Incertos igit᷑ rerũ euentus a libero pendẽtes arbitrio uel a causis ĩ neutrã ꝑtem determinatis, qui ĩfinitis modis ĩpediri & alterari possunt, ex sola astrorũ cõtẽplatione iuxta Astrologorũ cõmenta uaticinari & asseuerare uelle, leuissimæ uanitatis delirantiũq; uel ignorantiũ hominũ est. Præterea ĩ diuersis cęli ꝑtibus diuersas esse ꝓprietates distinctasq; uirtutes atq; etiam contrarias, ut Astrologi tenent, negare facile possumus: Nam pręstantissimi Philosophorum, q summo studio cęli ꝓprietates ĩuestigare conati sunt, cęlũ ipsum ĩ hęc ĩferiora agere solũ ꝑ lumen motũq; asserunt: Per lumẽ. s. tanq̃ ꝑ ꝓpriã qualitatẽ ĩ totũ cęlum diffusam: Per motum uero prout est primi agentis instrumentum, qđ quidem nõ agit nisi sit a principali agente motum. Hinc concludunt diuersitatem rerum infra lunarẽ globum succedentiũ ex duobus prouenire: Primo uidelicet ex ipsius cæli motus & luminis uarietate: Secundo ex diuersa materiæ ꝑticulariũq; agentium dispositione: Id tamen ad ipsos effectus cognoscendos non sufficit: Quia lux & motus uniuersales sunt causę: eorũq; uarietas solam effectuũ diuersitatem uniuersaliter ac confuse designat:

Iccirco etiam agentia particularia materię͡q dispositionẽ nosse oportet: Quo insup cognito nõ dum futuros & contingentes effectus presertim a libertate arbitrii ꝓficiscentes pp allatas superius rationes ꝓspiciemus. Quanto ergo minus ex sola astrorum ĩspectione id assequemur? Item posito diuersas ĩ cælo esse proprietates, pp hoc tñ astrologi futurorum cõtingentiũ cognitionem habere nõ possent: qa cum pticlares effectuũ causæ sint proximæ, quanto eædem se habent ab effectu remotius, tanto sunt magis uniuersales. Cum ergo cęlum ac stellę plus q̃ elementa & q̃ naturales inferiores͡q causę distent, manifestũ est huiusmodi diuersas cæli ꝓprietates uniuersaliores causas esse q̃ quæ sub ipso cęlo continẽt. Sed ex sola uniuersaliũ causarum, quę sub cælo sunt consideratione, nõ possumus in pticulariũ effectuum cognitionẽ uenire: Neq͡ .n. ex elemẽtari uirtute ignis uel ex genitali animatorum uirtute tantũmodo examinata huius hominis uel huius oliuę generationẽ scire ualem9: Multo minus igitur ex sola cęlestiũ ĩfluxuũ indagatione poterimus futura contingentia iudicare. Rursus Si concesserimus uirtutes stellarum esse magis pticulares, q̃ uirtutes sint elementorum & causarum, quę sub ipso cęlo claudunt᷑, q̃uis hoc nimis foret absurdũ, tñ Astrologia diuinitoria uana & inutilis erit: Tum quia has uirtutes inuestigare hominibus est impossibile, cũ sint procul a sensu a quo omnis nostra ĩcipit cognitio: Cuius signum est, quia (ut prędiximus) excellentissimi ingenio Philosophi eas penitus ignorauerunt: Quin ĩmo ĩnumerabilium rerum sub cęlo existentiũ quas manibus quotidie ptractamus, proprietates ac ueras differentias ĩuenire minime potuerunt: Quanto minus ergo stellarum ꝓprietates, quę a nostris sensibus ĩfinite distant, inuestigare astrologi poterunt? q nec ingenio sunt nec doctrina pręclarissimis illis philosophis conferendi: Tum quia etiã si uirtutes illę cognoscerentur, de sua uana superstitione Astrologi gloriari minime possent, Quia agentia pticularia & causę infra cælum positę frustra esse non possunt, Cum nihil ĩ naturalibus frustra detur: Si ergo in cælo

particulares distribuant̃ uirtutes / ut puta illarum quædã ad hominem / quędã ad bouem generandũ / atq; ita singulæ determinent̃: Tunc fateri oportebit ꝙ agentia sub cælo contenta ad disponendã materiã uim tantũ habeãt: Virtutes aũt stellarum formã introducant. Qđ si ita sit / nõ sufficit Astrologo inspicere cęlum: Quia secundũ diuersam materiæ dispositionẽ diuersæ introducunt̃ formę: Nã si materia nõ sit disposita / nõ potest in eam naturalis agentis uirtus formã ĩtroducere. Cũq; materię dispositio possit multipliciter ĩpediri / ꝓculdubio nullam Astrologus particulariũ & contingentiũ effectuũ cognitionem ex solo cęli intuitu ꝑcipere ualebit: Vt puta si stella determinatę uirtutis ad uuas ex uite ꝓducendas inspiciat̃ / certũ est ꝙ huiusmodi effectũ multa poterunt ĩpedire / ueluti materia male affecta / uel supueniens hominũ aut brutorum uastatio / aut alterius stellæ concursus / quæ nimiã aquarum inundantiam seu siccitatẽ pariat: uel alia multa fortuita ĩpedimẽta / ex quibus illa solius uirtutis cælestis examinatio successu fraudabit̃. Si ergo in naturalibus effectibus ita se res habet / multo amplius circa liberi arbitrii expectationẽ multis ac prope ĩfinitis uariabilẽ casibus incertum erit fallaxq; iudiciũ. Atq; ita patet a cęlo nõ pendere hominũ regimen: uel si quomodo. i. ꝑ accidens pendeat / nõ tamen nisi uelut ab uniuersali causa deriuari: Et cum tam ꝑ liberum arbitriũ q̃ ꝑ ĩfinitos rerum euentus hominũ opiniones ac desideria quotidie uarient̃ / iidemq; sępe ab inclinatione / uel ꝓposito suo retrahant̃ / Ridiculum & uanissimũ est uelle ꝑ ipsam astrorum obseruationẽ uitã humanã gubernari: Presertim q̃a tota fere huiusmodi ars Astrologicæ diuinationis / si tamen ars nuncupanda est / falsis & ĩcertis nitit̃ fundamẽtis. Verum q̃a nostri ꝓpositi modo nõ est contra hanc uanitatẽ disputare / hęc ad pręsens sufficiant. Satis. n. nobis est ꝓbasse omnem astrorũ uel cęli cultũ hactenus inuentũ uel qui inueniri queat / pro uano ac superstitioso esse existimandũ. Hanc uero diuinatoriam astrologiã Comes Iohannes Picus Mirandulanus inter ꝑrara naturæ miracula

perspicacitate ingenii & doctrinę sublimitate olim cõnumerã dus, in libris disputationũ suarũ eleganter, subtiliter & efficaciter confuntans ad nihilũ adeo redegit, ut q tractatũ illũ legerit & intellexerit, si ex animo penitus illam non irrideat, ipse certe oĩbus sit irridendus. Nos quoq; ut tam indocti q̃ docti illa; ludibrio & cõtemptui habeant, tribus libris uernacnla lingua editis contra eam sufficienter disputauimus. Illos igit̃ libros ꝑlegant qui maiorem in hac discussione copiam habere desiderant: Et ĩtelligent q̃ fatuũ sit ĩ huiusmodi occupatissima uanitate laborare, aut ei fidem ullam adhibere.

Idolatrarum sectam omnium uanissimam esse. Cap. iiii.

O stendimus ergo relligionẽ Philosophoꝝ, q Deo cultu; idest primę causę tribuendũ censebant, nõ modo ĩsufficientem, sed etiã erroneã ad obtinendã salutẽ fuisse: cultũ uero cælestibus corporibus exhibitũ uanum pariter ꝑnitiosumq; esse: Quanto igit̃ magis cultus ille, q idolis & lapideis uel fusilibus statuis sculptilibusq; tam hominũ q̃ bestiarũ absolute olim præstabat̃, uel siquis adhuc uspiã ĩuenit̃, dãnandus irridendusq; est: Neq; uero ĩ hoc demonstrãdo laborare oportet: Quã sit.n.procul a ratione ac stultũ lapides, ligna metallaq; cæteraq; insensibilia ꝑ se colere adeo probatu facile est, ut satius prætereundũ putẽ: Superfluu; siquidem est contra unamquãq; positionẽ sollicitũ esse. Circa.n.ea, quæ ꝓbabilitatis aliquid habent, uersari debemus. Simulacra aũt & insensibilia colore extremę dementiæ est. Verum quia q ĩsaniam hanc excusare contẽdunt, nõ inanimata sed Deos in illis habitãtes responsaq; dãtes uel reprę̃sentatos se uenerari affirmant, quẽadmodũ & nos Christiani Christi & sanctorum imagines adoramus, Demonstrabimus etiã cultũ substantiis separatis a gentibus ĩ idolis attributũ supstitiosum ac ĩpium extitisse: ut postq̃ de extremis diximus etiã de mediis differamus: Inter Deum siquidem cęlumq; medię habent̃ substãtiæ separatæ. Primo

autem ſciendum nõ ſolum (ueluti ſupius ꝓbatum eſt) hominis uoluntatẽ neq; a cęlo neq; ab anima cæli ipſo cęlo mediãte, ſed nec ab aliqua ſubſtantia ſeparata ſeu ſpirituali creatura q̃tũlibet nobili, uerũ a ſolo Deo p modũ agentis poſſe moueri: Per modũ aũt agentis aliqd ab alio moueri ĩtelligit̃ cum ab illo tãq̃ a principio extrinſeco mouet̃: Dico itaq; ipſã a nullo principio extrinſeco præter Deũ moueri poſſe: Quia p modum finis ſiue obiecti plurima illã mouere poſſunt: Multa.n. agentia tam corporalia q̃ ſpiritualia ſuadendo uel diſſuadẽdo & bona uel mala offerendo, in quo tñ ſemp uolũtas eſt libera ſuarũq; operationũ domina, poſſunt uoluntatem mouere: Quæ qdem motio p modũ finis ſe habet: Vnde nõ eſt ꝓprie cauſa, ſed electionũ eius occaſio. Qđ aũt nihil præter Deum, uoluntatẽ p modũ agentis mouere poſſit pſpicuũ eſt: Quia ſicut ĩ re inanimata ĩclinatio uel appetitus naturalis ad ꝓpriũ ſe habet finẽ: ita ĩ ſubſtantia ĩtellectuali uoluntas ſeu ĩtellectualis appetitus ſe habet ad ſuũ. Inclinationes aũt naturales ſolus dare põt q naturã ĩſtituit: Iccirco a philoſophis ꝓbatũ eſt grauia & leuia a generante moueri: Ergo ad aliqd uolũtatẽ p modum agentis ĩclinare ad eũ ſolũ, q ĩtellectualis naturę cauſa ẽ, ptinet: Qđ ipſius Dei tantũ munus eſt: Quia non de potentia materiæ ſed ex ſola creatione anima ĩtellectiua ꝓuenit. Cum ergo creare ſit ex nihilo aliqd facere, nõ niſi potentiæ cõuenit infinitę: Quæ qdem Deus eſt: Qui nõ modo uirtutes ſed etiã operationes rebus ĩpartit̃. Sicut.n. in rebus corporeis ita multo pfectior ĩ ſpiritualibus ordo reperit̃. In rebus aũt corporeis a primo motu oĩs ꝓcedit motus: ergo & ĩ ſpiritualibus qlibet uoluntatis motus a prima uoluntate.i.a Deo deducit̃. Ex quo patet uoluntatẽ p modũ agentis & finis a Deo moueri: Per modum qdem agentis ĩmediate: Per modũ uero finis & mediate & ĩmediate eam mouere põt: Quocũq; tñ modo id agat, non uiolenter agit: Quia ſecundũ ſuæ formę exigentiã a Deo unũqđq; mouet̃. Plane igit̃ conſtat ſolũ Deum, q ſolus principiũ omnium uoluntatũ & motor ac uniuerſi gubernator ẽ, cultu

latriæ colendū esse. Cęteris autem ītelligentiis / & si in eo ꝙ de similitudine diuinitatis primę causę ꝑticipiāt honorādæ sunt / cultus tñ latrię minime debet᷑: Nō ergo eis sacrificia thuraq3 / sed uni Deo exhibere fas est: Cui tātū latriæ cultū relligio christiana ꝑsoluit: Licet angeloꝝ sanctorūq3 memoriam recolat laudans Deū ī sanctis suis & gratias agens ꝙ talia ac tot beneficia suis concedere creaturis dignatus sit: Neq3.n.ipsos sanctos uti Deos sed tanq̄ Dei amicos ueneratᷣ / eoru3 suffragia implorans / ut Deo acceptissimi pro nobis exorent / q̄d ipsi meritis nostris īpetrare nō ualem9. Hoc itaq3 modo Deū pręcipue colere ac separatas beatasq3 substantias honorare haud īprobabile sed iustū sanctumq3 est. Q̄d quidē ualde dissimili modo Idoloꝝ cultores obseruabant. Cōstat.n.ꝙ diuersis idolis diuersa sacrificia thuraq3 offerebant: & ab eis futura / quoꝝ cognitio ad solū Deū ꝑtinet / sciscitabantᷣ. Quispiā aūt forte respondeat / ꝙ licet ea sacrificia uariis diis tribuerentᷣ / in solū tñ Deu3 eorum uertebatᷣ intentio: Vt in illa spirituali substantia / qua3 id simulachrū referebat / Deū ipsu3 laudarent ac colerēt: Q̄d si concesserimus / quāq̄ ī multitudine saltē rudiū populoꝝ id ignoraretᷣ / nō ideo tñ a uanitate ac ꝑnitie cultus illius excusari poterunt: Quia ī eorū ritibus & fere ī tota illa sacroꝝ ꝑfunctione / uana ꝑmulta ridiculaq3 nec nō bonis moribus aduersa fiebant: Quæ si deprauationi scelestoꝝ & īpioꝝ hominū uerū cultū īficiētium īputare contenderint / palā de mendacio arguentᷣ: Quia ꝑ totū orbē huiuscemodi ritus etiā a magnis uiris obseruabatᷣ. Sed hoc etiā concesso / nō tñ euadere poterūt quin ii / quos colebant / spiritus minime boni sed execrabiles fuerint: Illoꝝ itaq3 cult9 inordinatis & Deo cōtrariis ītellectibus / in q̄bus Deus ipse honorari non pōt / exhibebatᷣ. Ad q̄d ꝓbandum multę suppetunt rationes: Primo q̄a creati ordinatiq3 ītellectus est / nō solum se ipsum ad suā causa3 disponere eāq3 uenerari / Sed etiā alios ad hoc ipsum dirigere / ut ī oībus glorificetᷣ Deus / q̄ omnia ī omnibus facit: Sed eiusmodi spiritus / q̄uis multa respōsa darent / nunq̄ tñ rectum uiuendi ordi

nem sincerūq; Dei cultū, quin īmo oppositum docuisse homines legit᷑:uel saltem peruerso ordini consentientes, & iniqua seductione gaudentes debitū Deo honorē sibi arrogasse cōpertum est: Vnde uniuerso mundo erroribus obruto nulla fere de Deo cognitio habebat᷑. Item bonorū spirituū nō est fouere odia ac nefaria ꝑpetrare, aut eiusmōi mala docere homines: At tales Dii rixas, discordias, bella, sacrilegia, īcestus īter se exercere ferebant᷑, detestabiliaq; permulta: quę nec ipsi falsa esse prędicabant, ignorantiæ hominū cōsulentes, nec ea detestabant᷑: Quę certe nemo bon9 sine offensione audiat, nedum ꝓbare unq̄ possit: Ex quo ī errorē pessimū exitiali exēplo mortales īducebāt᷑. Itē si Deus, q̄ ē omni ex ꝑte ꝑfectus bonoꝝ nostrorū nō īdigens (nihil.n.illi adiici pōt) nullo cultu ꝑꝑ se ipsum sed ꝑꝑ utilitatē nostrā delectat᷑, ut ꝑfecti ac beati efficiamur, Quilibet ordinatus sub eo ītellectus ut cōformē auctori suo se reddat debet idē hominibus desiderare: Icc irco si illorum Dii spiritus boni fuissent, homines sibi in ꝑfectione similes fieri ꝓcurassent: Vnaquęq; & enī; causa ꝑꝑ bonitatem ꝑfectionēq; suā quoad pōt, suū ꝑficit effectū: & unūqđq; perfectum tale aliud quale ipsum est, facere quærit. Ad hominis aūt ꝑfectionē diuinorū cognitio maxime ꝑtinet: Ideo bonorū spirituū erat ꝑ quę tradebāt oracula hominē ad ꝑfectam diuinoru; cognitionē ꝑducere: & unū Deū, a quo omnia pendēt, orandū diligendū ac quærendū ostendere: Quod minime fecerunt: Sed.n. ante Christi aduentum terrarū orbis densissima peccatorū & ignorantię caligine, presertim circa res diuinas immersus ī tenebris & ī umbra mortis sedebat: Quia q̄tum illi poterant Dii a uero Deo multis uanitatibus ac fallaciis homines detrahebant: Multoq; plura de ipso summo Deo deq; bonis morib9 atq; de his, quę ad beatā uitā faciūt, ī scolis philosophoꝝ Pythagorę uidelicet Socratis, Platonis & Aristotelis q̄ ī Deorū tēplis tradita legimus: Melioresq; ipsis Diis eorūq; sacerdotibus eiusmodi deliriis semꝑ ītentis Philosophi talia uel negligentes uel paꝝ curātes īueniebant᷑. Itē si boni spiri

tus fuisset, certiores de beatitudine homines fecissent: Qui ob eius ambiguitatē solliciti ualde erant, uerūq; finē ac uirtutes, qbus ad eā puenit beatitudinē, ostendissent, deficientiq; philosophorū īquisitioni supplessent: Bonus.n.spiritus, q hominis curā ac ꝓuidentiā gerit, debet ipsū de humanæ uitæ fine deq; mediis ad eū pueniendi īstruere: Alioqn uanū eius regimē foret: Nā si hoc bonus homo facit, quāto magis bonus spiritus facere debet? Atq hoc spiritus illi nō tradiderunt: Quin potius cōfusionē mortaliū mentibus īseruerunt, Ita ut ante Christi prædicationē ꝓpriū finē eiusq; media prorsus homines ignorarent. Præterea bonus spiritus mendax nō est neq; homines decipit: Quia mendaciū ac deceptio semp mala sunt: Sed spiritus illi ī suis responsis multa mendacia ambiguosq; sermones ꝓferebant: Sicq; homines sępissime fefellerunt. Cūq; ī sup ostensū sit futurorū cōtingentiū prędictionē ad solū Deum sua ęternitate oīa cōplectentē ptinere, si illi spiritus boni fuissent nequaq̄ sibi quod Dei ꝓpriū ē usurpassēt. Nō.n.hæc dicit Dominus, more Prophetarū dicebāt: Sed sibi ipsis tāq̄ Diis futurorū præscientiā arrogabant: Qui dum se hoc modo eorū præscios ostendere conarent, nō diuinę solū maiestati derogabāt, illius in se gloriā cōuertentes, Sed ī multiplices supstitionū amfractus homines īmergebāt: Dū p uanas diuinationes ī extis animalium, quę sibi sacrificabant, & ī auspiciis uel garritu auiū uel uolatu ac ī huiusmodi illecebris delirare homines cōpellerēt aut saltē pmitterent: Quæ certe boni spiritus oīo ꝓhibuissent. Quā.n. ridicula illa uanaq; sint facile q̄sq; ratiōis capax cognoscere pōt. Iidē quoq; Dii magicis artibus fauebāt: In qbus crebro adulteria cędesq; īnocentiū ppetrant, & sceleratis hominibus patrociniū confert, mentiūq; ludificationes, ac turpia multa fiunt: Quæ boni uiri graui legū animaduersione abhominant. Ex qbus affirmari iam pōt prauos illos spiritus fuisse.

Nullus itē bonus spiritus crudelitate delectat: Sed ī illorū sacrificiis nō solū brutorū, Sed hominū ac præcipue īnocentū puerorū uidelicet puellarumq; uirginū sāguinē īfāda nece sibi

offerri poscebant: Ex quo īnumeri īnocentes ipsis etiā patrib9 ꝓprios filios īmani scelere sacrificantibus, occisi sunt. Vnde post ipsorum Apostoloꝝ prædicationē destructis delubris, cō gesta hominū & puuloꝝ utriusq3 sexus ossa plurima ī eoꝝ ady tis īuenta sunt: Qđ qdem nō Deoꝝ sed pessimoꝝ Dęmonū in humanā stragē grassantiū argumentū est. Infinita īsup ma, la, quę ex idoloꝝ cultu ꝓuenerunt, enumerare possemus: Sed qa īmenso dñi nostri Iesu Christi beneficio hic error iam ex mundo penitus sublatus est, nemoq3 est, qui huiusmodi erro res iam nesciat, pauca hæc sufficere arbitramur: Presertim qa a plerisq3 maiorū nostroꝝ eruditissimis talia copiosissime con futata sunt. Qđ si Dii illi fuissent, nō esset a Christo homine il lorum cultus & honor sicuti cernit᷑, omnino extinctus.

¶ Iudaicę perfidiæ superstitionisq3 confutatio. Cap. v.

n Aturalis itaq3 rationis lumen ante Christi aduentum usq3 adeo defecerat, ut nisi ipse Dñs noster Iesus Chri, stus ꝑdito mūdo succurrisset oēs ꝓpe hoīes tanto brutis sordi diores essent, quanto ad nocendū callidiores, & ī multiplici genere peccandi ꝑniores sunt ac sagaciores. Cōstat igit᷑ natu, rale lumen, debile īfirmūq3 nimis esse nisi sūpnaturalis uirtu, tis auxilio adiuuet᷑. Sed qa multi sūpcælestis luminis munere abusi sunt, īter quos Iudæi primatū huius erroris tenent, nūc cōtra eos nostra disputatio cōuertet᷑: ostendemusq3 ritus eos, quos modo illi seruant, minime Deo acceptos, sed ꝑnitiosos esse ac ꝓterua quadā & īsita obstinatione potius q̄ ratione de, fēdi. Quāq̄.n. de ueteri testamēto diuinit9 tradito se se iactāt, inanis est doctrina, quā ꝑuersus ītellectus & ꝑ contēptum ī, gratitudo corrūpit. Quoniā uero oīs eoꝝ spes a Messia depen det, quē adhuc prestolant᷑, si ostenderimus Messiā hunc iam aduenisse, & ipsum fuisse & esse Iesum Christū nazarenū Dei filiū, quē nos iure colimus & adoramus, negare nō poterunt quin nostra a Deo sit relligio, & qn magno ipsi errore teneāt᷑.

Quãuis aũt eis rationes a nobis ĩ secũdo huius op̃is libro alla
tæ satis sup̃q3 sufficere deberẽt: q̃a si Iesus nõ ẽ uerus Messias,
q̃s alius eo maior ĩueniri põt? cũ melior uita cultusq3 sanctior
eo quẽ ipse docuit dari nequeat: Tamen ut suis eos telis confo
diamus, ipsoꝶ scripturas cõtra eos adducem9: Qđ & breuiter
expediemus: Quia a doctissimis uiris, quoꝶ extant ĩ ecclesia
libri, hæc materia diligenter discussa est. Et licet nobis ratione
potius q̃ auctoritate ꝓcedendũ sit, nulla tñ efficacior ratio ad-
duci põt, q̃ si scripturas, q̃bus ipsi ĩdubitanter credũt, pro fun
damẽto posuerimus: Ex q̃bus nõ nihil ẽt utilitatis ĩcredulis re-
sultabit, si quæ a Christo gesta sunt, tot ante annos certis ora
culis prenuntiata esse ĩtelligent. Iesum igit᷑ nazarenũ a Iudęis
crucifixũ esse uerũ Messiã, quẽ oẽs patriarchæ & ꝓphetę prę-
dixerũt, Quẽ tot mysteriis pręsignarũt, Quẽ unũ expectarũt,
facile ꝓbabimus, si quædã ab eis plane cõcessa uel per se ipsa
manifesta premiserimus. Primũ q̃ppe apud omnes hebręos
p̃spicuũ est ĩ scripturis sacris Deũ eis saluatorẽ magnũq3 ꝓphe
tam ꝓmisisse: Quẽ ipsoꝶ futurũ regẽ prestolabant᷑: utq3 illu3
audientes ĩ cunctis illi parerent, eis esse pręceptũ: Hoc.n.oẽs
usq3 ĩ pręsentẽ diẽ uno ore cõfitent᷑ ipsu3 summo desiderio ex-
pectantes: Vnde Moses Deuter.xviii.ad populũ sic loquitur,
Prophetã de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit
tibi Dominus Deus: ipsu3 audies ut petiisti a Deo tuo: Pauloq3
post ait Dominus Mosę, Prophetã suscitabo eis de medio fra
trum suoꝶ similẽ tui & ponã uerba mea ĩ ore eius, loqueturq3
ad eos oĩa quæ pręcepero illi: Qui aũt uerba eius, quę loquet᷑
ĩ nomine meo, audire noluerit, ego ultor existã. ¶ Certũ est ẽt
& ab oĩbus Iudęis cõprobatũ ĩ scripturis sacris tã ĩ lege Mosę,
q̃ ĩ prophetis & psalmis ipsius Messię cõditiones esse prænun
tiatas: De qua.s.stirpe, quo ue loco ac tempore sit nasciturus:
Quã insup̃ uitã doctrinãq3 tradere, q̃d ue agere debeat: mul-
taq3 alia, quę ad ipsum solũ Messiã sane p̃tineant. Perspi-
cuũ quoq3 est ĩnumerisq3 codicib9 diuulgatũ sacras scripturas
ueteris testamẽti eã recip̃e ĩterpretationẽ ut cõditiones oẽs ad

ipsum Messiã tantũ ptinentes Iesu nazareno / quẽ ipsi crucifixerunt adeo conueniãt & coaptent / ut nihil oĩo ex lege Mosæ & ex pphetis ac psalmis relinquat / qđ nõ aptissime ipsi Iesu Christo respõdeat. Nec solũ psonę Iesu nazareni magna cũ facilitate & mira cũ uoluptate tota ueteris testamẽti ĩsinuatio ascribit / sed oĩbus gestis pariter / quę post illius obitũ ĩ ecclesia successerunt / cõuenientissime applicant: Adeo ut nisi sciretur hos pphetas antiqssimos extare ipsis hebreis p uniuersũ dispersis fidẽ circũferentibus / forte ambigi posset talia christianos cõmentos esse ad ipsorũ fidẽ simulata auctoritate confirmandã. Quærẽdũ est ergo a iudęis / An Iesus sit uerus Messias an nõ? Si est: Cur eũ nõ sequunt & christiani nõ efficiũt? Cũ teneant ex Dei pręcepto ipsũ audire ac seq: Si nõ est Messias / postq̃ De9 pollicitus est se missurũ uirũ sanctissimũ / Cui9 cõditiones descripsit & ab oĩbus obseruatũ iri præcepit / Quomodo dehĩc oĩa hæc pmisit ĩ altero adimpleri? Nã si Iesus nõ est Messias ab eis tãto desiderio expectatus / E tribus unũ concedãt nobis oportet: Aut.n. Deus Iesum nesciebat esse uẽturũ ĩquo oĩa / quę de Messia prenuntiata erãt / adimplerent: Aut nõ poterat / q̃uis sciret / phibere: Aut si poterat nolebat: Quicqd ãt horũ triũ Deo ĩputauerint dementiæ maximæ arguent. Si ergo hoc sciuit & phibere potuit / Cur ẽt noluit? Nunquid Deus ẽ hominũ deceptor? Vere nos christiani ab eo redargui nõ possum9 / q Iesũ sequamur nazarenũ sup oẽs admirabilẽ / Cũ nemini præter q̃ illi oĩa sacra oracula / oẽsq3 ueterũ figuræ signãtius accõmodatiusq3 cõueniãt aut cõuenire possint. Qđ si is nõ est Messias / frustra de alio sollicitũ esse oportet / Cum huic similẽ dari posse / credere stultũ sit. Sano itaq3 ĩtellectu ueteris testamẽti scripturas & ea / quę p Christũ & p ipsius ecclesiã acta sunt / reuoluant: Cogitentq3 qd expectato suo Messię tribuere amplius possint / Qđ multo rationabilius & abũdantius ĩ Iesu nazareno / ẽt si nou9 ille / ut aiũt / supueñiat nõ inueniat. Certe nisi ex demerito pfidię suæ indurati eẽnt / luce clariora hęc esse cognoscerẽt. Item cũ ĩ sacris scripturis tempus

de Messię aduentu prędictũ iam lõge transierit, nec alius, cui Messiæ attributa cõueniãt, pręter Christum apparuerit, Quis Messiã dubitet Iesum esse nazarenũ? Aut.n.scriptura mentit᷑, Cui rei ꝓtinus Iudæi reclamabunt: Aut confitendo scripturã, Iesum pariter Messiã concedere oportebit. Qđ ãt Messię tempus pręterierit, patet: Primo siquidem ĩ Genesi uaticinium illud celebre testantis Iacob habet᷑, uidelicet, Nõ auferet᷑ sceptrum de Iuda & Dux de femore eius, donec ueniat q mittendus est: & ipse erit expectatio gentiũ: Vbi Chaldęa translatio, quę plurimũ apud eos hẽt auctoritatis ait, Donec ueniat Messias. Manifestũ aũt est iã sceptrum de tribu Iuda & ducẽ de femore eius ablatum esse. Itẽ Danielis nono legit᷑, Septuagĩta hebdomades abbreuiatæ sunt sup̱ populũ tuum & super urbem scãm suã: Vt cõsumat᷑ pręuaricatio, & finẽ accipiat peccatum: & adducat᷑ Iustitia sempiterna, & ĩpleat᷑ uisio & ꝓphetia & ungat᷑ sanctus sanctoꝝ: Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis ut iteꝝ reædificet᷑ hierusalẽ usq; ad Christũ ducem hebdomades septẽ & hebdomades sexaginta duę erũt & rursum ędificabit᷑ platea & muri ĩ angustia tẽpoꝝ: Et post hebdomades sexaginta duas occidet᷑ Christ9, & nõ erit eius populus q eũ negaturus est: & ciuitatẽ & sanctuariũ dissipabit populus cũ duce uenturo: & finis eius uastitas: & post finẽ belli statuta desolatio. Confirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ: & erit ĩ templo abhominatio desolationis: & usq; ad consumationẽ & finẽ p̱seuerabit desolatio. Quibus ex uerbis ꝓfecto cognoscere facile possumus Iesũ esse uerum Messiã: Quia lõgo interuallo hebdomades istę iã pręterierunt: Nec alius cui uerba huiusmodi tribui possint præter Christũ, mundo hactenus apparuit: Nã in sacra pagina pro diebus uel annis septem, hebdomas tantum accipitur, Vt leuitici.xxiii.&.xxv.patet: Septuaginta autem hebdomades pro annis quadringentis nonaginta nuncupantur: Qui a tempore Danielis in hunc usq; diem iam quater reuoluti sunt. Qđ si hebdomada hic a Daniele

aliter q̃ ĩ leuitico accipi uelĩt, quęrendũ eſt qđ tẽpus ĩtelligãt. Cũq; nil certi ex ſcripturis ꝓferre queãt, qcqd præter canonẽ dixerint, ĩualidũ & cõmentitiũ habendũ erit. Si.n. hoc in loco hebdomas aliã pręter cõſuetã ĩ ſacris ſcripturis & pręter cõmunem omniũ ĩterpretationẽ recipiat, neq; id a Daniele ſit declaratũ, fruſtra hęc tp̃ris præſcriptio, qñ minime ueſtigabilis ſit, poſita eſſet: Manifeſtãq; erroris ac cõfuſionis occaſionẽ ueritatis ĩdagatoribus reliqſſet. Cũ igiť cõſentanea ac legitima ĩterpretatione tẽpus id trãſierit, Chriſtũ iã adueniſſe dicere oportet. Nec reſpõderi põt uerũ eſſe poſt has hebdomadas Chriſtũ uẽtuꝝ expectari: Tp̃s tñ, quo poſt eas expectãd9 ẽ, ĩdeterminatũ eſſe: tũ qa nihil certi de eius aduentu ꝓpheta determinaſſet: tũ qa ſubiungit apertius dicens, Scito ergo & aĩaduerte ab exitu ſermonis, ut iterũ reędificeť hieruſalẽ uſq; ad Chriſtum ducẽ hebdomades ſeptẽ & hebdomades ſexaginta duę erunt. Itẽ ĩferius, Cõfirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificiũ. Cuius certe textus expoſitio nemini alii cõuenientius q̃ Chriſto tribui põt: Ex quo patet ꝙ pp illũ talis ſcriptura facta ſit: Alioqn ipẽ De9 (ut pręđictũ ẽ) cauſa; errori noſtro dediſſet: Qui cũ ꝓhibere poſſet ĩ alio uaticiniũ id ad unguẽ ĩpleri paſſus ſit. Sed iã ad expoſitionẽ accedamus. Quia.n. ut ex pręcedentibus patet, Ieſus uenit ad expellendos errores, & ad ĩducendos homĩes ad bene beateq; uiuendũ, qđ qdem p Apoſtoloꝝ præconia effecit, bene diciť, ſeptuaginta hebdomades.ſ.annoꝝ abbreuiatę ſunt.i.a Deo decretę ſup populũ tuum & ſup urbẽ ſanctã tuã: Quia primũ pręđicauit Iudæis. Vt cõſumať pręuaricatio & finem accipiat peccatũ & adducať iuſtitia ſempiterna: Quę oĩa ut conſtat, ĩ toto orbe terraꝝ iam ĩpleta ſunt. Cum uero omnium ora ꝓphetaꝝ nil aliud q̃ Ieſum nazarenũ loq uideanť, bene ſequiť in textu, Et impleať uiſio & prophetia: Et ungatur.ſ. Spiritu ſancto ĩ ſua cõceptione Sanctus ſanctoꝝ.i. Ieſus Chriſt9: Quo meliorẽ & ſanctiorẽ unq̃ fuiſſe neminẽ ſupius a nobis enarrata teſtanť. Quia uero tali tẽpore digna memora-

tu uaria diuersaq; facta sunt, enumeratione tẽporis accurate distinguit, Primo de hebdomadibus septem mentionẽ faciẽs: Quia ĩ his annis summa cũ difficultate tẽplum & ciuitas noua ædificatione ĩstaurata est, ut in Esdra & Neemia continetur. Secundo sexaginta duas hebdomadas describit, quibus Iudęi (ut ĩ Machabeorũ historiis legit̃) grauiter uexati sunt. Tertio hebdomadã unã enumerat, Quia ab illi9 initio cępit Iesus prędicare, & in eiusdẽ dimidio fuit occisus: Tribus.n.annis cũ dimidio prędicauit: Dehinc Apostoli euangeliũ populis annũtiauerunt, ostendentes ꝙ hostiæ & sacrificia, quę uenturũ Christum significabant, amplius necessaria & ꝓsoluenda nõ erãt: Quia præsente ueritate cessare debet figura. Proinde signãter ait, Scito igit̃ & aĩaduerte ab exitu sermonis, Vt iteꝶ ædificet̃ hierusalẽ usq; ad Christũ ducẽ hebdomades septẽ & hebdomades Sexagintaduę: Quia.s.ĩ fine haꝶ hebdomadũ & in principio septuagesimę prędicãs Christus se palã populis facere cępit: Vt aperte Doctores nostri ex annalib9 regũ declarãt: Quæ qa ubiq; legi possunt breuitatis hic gratia omittemus. Et rursum.s.ĩ primis septẽ hebdomadib9 ędificabit̃ platea & muri ĩ angustia tẽporũ. Et post hebdomadas sexaginta duas, uidelicet ĩ medio hebdomadis septuagesimæ occidet̃ Christus: Nã post septuagĩta duas hebdomadas illas, cũ primũ cępit uerbo & opere se cũctis patefacere, cęperũt & Iudæi ĩ illius ꝑnitiẽ conspirare: In medio aũt hebdomadis eũ crucifixerũt: Et qa coram Pilato illũ ipsi Iudęi ultro negarũt, dicẽtes. Nõ habemus regẽ nisi Cęsarẽ, fuerũt ab ultore scelerũ Deo nõ iniuria reprobati: In quoꝶ locũ Populus gẽtilis uocatus est: Propterea seqtur, Et non erit eius populus, qui eum negaturus est. Insup ꝑ hoc peccatũ clades eoꝶ ostẽdit̃ cũ dicit̃, Et ciuitatẽ & sanctuariũ.i.tẽplũ dissipabit ppl̃us.s.roman9, cum duce uenturo scilicet Vespesiano & Tito. Atq; inde dispersos & uenditos absq; ulla redemptiõe uel reędificatione dirutæ urbis & templi sequens declarat textus dicens, Et finis eius uastitas & post finem belli statuta desolatio. Quoniam uero se missurum

Deus Patriarchis & ꝓphetis Messiã ꝓmiserat / q eis regnũ cælorum aperiens legẽ nouã prędicaret / ut Hieremiæ .xxxi. habet dicentis / Ecce dies uenient dicit dominus / & feriã domui Israel & domui Iuda fœdus nouũ nõ secundũ pactũ qđ pepigi cũ patribus uestris ĩ die qua apprehẽdi manũ eoꝝ / Vt educerẽ eos de terra ęgypti / pactũ qđ irritũ fecerũt / & ego dominatus sum eoꝝ: Sed hoc erit pactum / qđ feriã cum domo Israel. Post dies illos (dicit Dñs) dabo legẽ meã ĩ uiscerib9 eoꝝ / Et ĩ corde eoꝝ scribã eã: Et ero eis ĩ Deum: & ipsi erunt mihi ĩ populum. Subdit itaq3 ĩ Daniele / Confirmabit autẽ.i.ꝑ sanguinẽ suu3 & ꝑ suã & Apostoloꝝ prædicationẽ pactum.i.nouum testamentum multis / nõ oĩbus / qa nõ omnes crediderunt / Hebdomas una .s. ultima / & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiu3: Quia ĩ hoc dimidio occisus fuit Christus Iesus: Quẽ omnes hostię & sacrificia ueteris legis referebãt. Merito itaq3 supueniente luce umbra cessauit. Cum uero tẽplum pristinum cum suis sacrificiis postmodũ ĩutile omnino foret / uoluit De9 ut ꝓphanaret ac tandẽ funditus destrueret: Vnde sequit / Et erit ĩ templo abhominatio desolationis: In loco.n.ĩquo arca erat / erecta est Adriani ĩperatoris statua: Quam ideo abhominationem uocat / quia apud Iudeos omne Idolũ abhominabile dicit: Vel ad eoꝝ sacrificia referri põt: Quę abhominabilia Deo facta sunt. Deniq3 qa Iudęi nõ nisi ĩ fine mundi ad fidem Christi conuertent / concludit Daniel / Et usq3 ad consumationem & finẽ pseuerabit desolatio. Qđ pariter Oseæ tertio confirmat his uerbis / Dies multos expectabis me: Non fornicaberis .s. cũ idolis: Iudęi.n. nõ sunt idolatræ: Neq3 post reditum eoꝝ de babylonica captiuitate exceptis forte ꝑpaucis tempore Machabeoꝝ ĩ hũc usq3 diẽ idola coluerũt. Et nõ eris cũ uiro.i. Christo Iesu: Sed & ego expectabo te: Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege & sine principe & sine sacrificio & sine altari & sine Ephoth & sine Teraphin: Et post hæc reuertentur filii Israel & quærent Deum suum & Dauid.i. Christum natum de Dauid regem suum: & pauebunt ad Dominũ

& ad bonū eius ī nouissimis dieꝝ. Ecce ergo q̄ apte & ratio nabiliter huiusmodi ꝓphetia d̄ Iesu nazareno explanat᷑: Idēq; de oībus aliis, siqs diligēter eas legerit, compiet᷑. Sed ut ad rē propositā redeamus, patet Messię tēpus iam transactū esse. Cū ergo nemo alius, cui Messiæ ꝓprietates cōueniant, prę ter Iesum nazarenū hactenus apparuerit, & prefixa diuinoꝝ oraculoꝝ tēpora ī eo cōsumata trāsierint, & multę etiā tēpoꝝ determinationes a Iudęoꝝ magistris dehinc positę eos fefellerint: Alium expectare Messiā delirū atq; īpium est. Hoc idē postrema eoꝝ testat᷑ captiuitas: Si oīa ipsorum euenta cōsiderantes babylonicę captiuitati, de qua totiens antea scriptis ac figuris p ꝓphetas fuerat prænuntiatū, hanc nouissimā cōparemꝰ. Babylonicę siqdem captiuitatis causam ipsi suis libris asserunt eoꝝ scelera ac flagitia īnumerabilia & presertim idolatrię peccatum fuisse: Qd̄ inter omnia crimina est maximū: In ipsa aūt captiuitate nō defuere Duces ac Prophetę uiriq; sancti, q illos usq;quaq; consolarent᷑. Captiuitatis insuper eiusmodi terminus septuaginta. s. annorum eis prenuntiatus fuit: ultra quem captiui nō fuerunt. Hęc autem ultima eorum captiuitas iā ad quinquaginta supra mille & quadringentos annos usq; perdurauit: Quibus omni diuina consolatione destituti, neq; duces neq; prophetas neq; sanctos uiros nec quenq̄, qui huius captiuitatis terminum eis prenuntiet, habuerunt. Neq; uero huius afflictionis causam idolatriæ peccato ascribere possunt: Quia (ut diximus) post captiuitatē babylonicam paucis exceptis, in quos Machabei ulti sunt, tale peccatum non admisisse perhibent᷑. Quæramus ergo a Iudęis quę tantę in eos diuinę uindictę sit causa, ut in omnem terram dispersi & apud cūctas nationes ludibrio odioq; habiti īsatiabiles pœnas luāt. Cur hoc inq̄ Iudęi? Nempe ideo usq;quaq; dispersi, ut scriptorum uestrorum monumenta ī testimonium Messiæ Christiq; nostri circūferatis: Ne nos. s. habeamur de ueritate suspecti. Cur inq̄ post mille iam & quingentos a hierusalem euersione annos incerti adhuc erratis cūctis odiosi nationibus & miserabiliter

afflicti? Quę tãtæ est aduersus uos causa uindictę? Cur uos clementissimus Deus genus electum, genus sibi peculiariter consecratum post tot pœnas minime respicit? Cum itaq; pp eorũ scelera & potissimũ pp idolatrię peccatũ Iudęi septuagita ãnorum tantũmodo captiuitatẽ ppessi sint, uariis tñ ,pphetaꝝ oraculis ĩterea cõfirmati: in hac aũt postrema diuturnaq; ac sine termino aut ullo diuino subleuamẽto miserã erũnosãq; conditionẽ pferant, maius ,pfecto aliquod q̃ idolatriæ scelus ĩputari illis oportet. Quid aũt maius esse potest q̃ Messiæ illis ,pmissi cõtẽpt9, psecutio & occisio pessimaq; cõtra eũ obstĩatio? Quã ob causa; ,pculdubio tot malis obnoxii Iesum hunc ueꝝ esse Messiam, ĩ quẽ tã grauiter deliquerũt, cõfiteri deberẽt. Itẽ cũ nullũ sanctitatis & ueri diuiniq; cultus uestigiũ ãplius ĩ eis appareat, Sed solũ auaritię studiu; ĩ usuris cumulãdisq; pecuniis sequãt, atq; omni careãt ,pphetia, nullũq; ĩdicet signum Deũ cũ illis esse: In populo uero gẽtili oĩs uitę sanctimonia magnaq; & mirãda opa, quę supi9 cõmemorata fuerũt, facta cernant, Manifestũ est Malachię ĩpletã ,pphetiã primo caplo ĩ psona dñi ad Iudęos dicẽtis, Nõ est mihi uolũtas in uobis dicit Dominus exercituũ: & munus nõ suscipiã de manu uestra: Ab ortu.n.solis usq;ad occasum magnũ est nomẽ meũ ĩ gẽtibus, dicit Dñs exercituũ: & ĩ omni loco sacrificat & offertur nomini meo oblatio mũda: qa magnũ est nomẽ meũ in gẽtib9 dicit domĩus exercituũ. Alioqn si Deus cũ gẽtibus nõ eẽt, qñqdẽ Iudęos deseruit, sequeret ut relicta mortaliũ cura is nullam humanaꝝ reꝝ ,puidẽtiã haberet. Itẽ cũ res minĩas De9 nõ negligat, multo minus negliget maximas: Sed p ora ,pphetarũ multo minora iis, quę a Christo & ab ei9 discipulis ĩ orbe terraꝝ gesta sunt, p̃nuntiauit: Nã de quolibet fere etiã exiguo regno, ut de Idumeis, Moabitis, Ammonitis & filibus uaticinia extãt: Mirabile igit eẽt de ĩcomparabilib9 Christi eiusq; discipuloꝝ opib9, qbus uniuersus mũdus ĩmutatus ẽ, nihil eũ oĩo p̃monuisse: p̃serti; cũ oĩa, quę ab exteris cõtra Iudęos tẽtata aut illata sunt mala, queẽadmodum euenerunt, illis prænun

tiata sint: Sed nulla gens Iudæis grauiora diuturnioraq̃ ĩtulit detrimenta q̃ Christianũ ĩperiũ: De quo si nulla facta esset mẽtio frustra ĩ minoribus tanta sollicitudine & ĩstãtia p ꝓphetas fuissent pręmoniti: qñ ĩ maximis omniũ calamitatibus ĩ tãtoq; relligionis discrimine, nihil ab ipsis ꝓphetis accepissent. Cũ ergo hoc credere nefas sit, cõcedere oportet de Iesu eiusq; opib9 ꝓphetas ꝓculdubio cecinisse. Sed si diligẽtius scripturę & opa eius cõsiderent, illa tantũmodo oracula ipsi cõuenire possũt, quę de Messia scripta fuerũt. Quoniã hęc nõ nisi Iesu Christo inter omnes homines, q in hanc usq; diem mundo apparuerunt, accõmodari possunt: Cui soli omnes Messię ꝓprietates & scripturaꝶ omniũ ĩterpretationes cõueniunt. Patet igiť uerum ipsum esse Messiam: Nisi homines ab ipso Deo fuisse deceptos (qđ absonũ impiũq; esset) sit arbitrandũ. Præterea hebreoru; historias pquirentes semp ĩueniemus ante Christi aduentũ apud eos Deũ mirabilia fecisse: qualia nunq̃ alibi uisa sunt: Sed postq̃ Christus aduenit, & sui eum non receperunt, Manũ pariter Deus subtrahens omni eos uacuos gratia reliquit. Hoc ẽt obtenebratio eorum ĩtellectus declarat: Quia postq̃ ueritate contempta obscuratum est ĩsipiens cor eoꝶ tot fabulas mendaciaq; in thalmuthica ipsorum disciplina cõfinxere, ut nulli hominum magis delirent. In exponendis autẽ sacris scrpturis tot ac tam manifestis ĩplicanť erroribus, ut ia; amplius peccandi consuetudine eos errare nõ pudeat: Quasi familiaris sit ipsis deprauandi mentiendiq; licentia, ac de temeritate atq; indurata obstinatione sua liceat gloriari. Plurimę alię rationes contra eos afferri possent: Sed quia a multis sacris doctoribus efficaciter copioseq; ueritas in aperto posita est, his paucis contenti simus: quę si cum expositis in secundo libro iungantur, certissimam fidem facient Iesum nazarenum esse uerum Deum uerumq; Messiam: In quo leges omnesq; prophetę conquieuerunt.

Hereticoꝶ omne dogma falsũ ac puersu; eẽ. Cap. vii.

n Vnc cõtra hereticos disputandũ est: Qui licet Christum eiusq; euangeliũ cõfiteant̃, uariis tñ ĩplicãt̃ erroribus. Ve℞ qa singulo℞ dogmata recẽsere ac refellere ĩ maius uolumen excederet: qđ qdẽ minime necessariũ est, cũ a sacris doctorib9 ubiq; confusi ꝓfligatiq; sint, oẽs uno eodẽq; ictu semel cõfodiem9. Primũ qdẽ ꝓbabimus oportere uniuersã ecclesiã uno tm̃ capite gubernari. Nã si heretici credũt diuĩa ꝓuidẽtia hoĩes ecclesiãq;, ꝑ qua tot mirabilia Deus fecit, regi ac gubernari, cõcedere oportet ecclesię regimen esse optime ordinatum, ut pote ab eo dispositũ, ꝑ quẽ reges regnãt, & legũ cõditores iusta decernũt. Multitudinis ãt regimẽ optimũ est, si per unũ regat̃: Qđ ex fine regiminis patet: q ẽ pax subdito℞ & unitas. Huius ãt rei cõgruentior causa unus ẽ q̃ multi: Ideo ecclesiæ regimen ita dispositũ esse oportet, ut unus toti pręsit ecclesię. Militãs quoq; ecclesia a triũphanti ꝑ similitudinẽ deriuat̃: Inferio℞.n. gubernatio sụpiorẽ ordinẽ imitat̃. Cui q̃to fit similior tãto ꝑfectior existit. Triũphãtis aũt ecclesiæ unus est rector & domĩus.s. Deus: Vnũ igit̃ militãtis ecclesię p̃sidẽ esse oportet. Itẽ cũ naturalia sint ordine mirifico ĩstituta, tãto magis ĩ sụpnaturalib9 id credendũ est: Videmus aũt ubicũq; ĩ naturalibus regimen apparet, ad unũ redigi: Queẽadmodũ omnes motus ad unũ primũ motorẽ, Apes ad unũ regẽ, oĩa aĩalis mẽbra ad cor deniq; dirigũt̃: Itidẽq; ĩ reliqs & ĩ unoquoq; genere dare oportet unũ primũ, qđ est alio℞ mensura. Ergo ĩ ecclesia Dei tãto magis necessariũ est caput unũ ad toti9 populi christiani gubernationẽ, quanto oĩa regimina sua dignitate excellit. Itẽ oẽs heretici aut nobiscũ ĩ nouo testamento tm̃, Aut ĩ utroq; cõueniũt: Sed ĩ utroq; unũ caput ecclesię decernitur: Nã Osee primo legit̃, Cõgregabunt̃ filii Iuda & filii Israel pariter: & ponent sibi met caput unũ. Et Ioannis decĩo, Fiet unũ ouile & unus Pastor. Neq; id soli christo ratiõabiliter tribuendũ est, Ita ꝙ post suã ascensionẽ ĩ cęlũ absq; duce ac uicario ecclesiã reliquerit: Maxima nãq; ĩde cõfusio sectioq; in partes, & uaria℞ opinionũ presertim circa fidẽ & bonos mores incerta determinatio sequeret̃: Non.n. sciri posset quæ ut

potissima esset tenenda sententia, nullaq; iustitiã administran di ratio aut facultas haberet: Sed ẽt ipsius Christi uerbis repu- gnaret: Q͞nquidẽ singulariter Petro iniũxit, Pasce oues meas: & ite℞, Petre rogaui pro te, ut nõ deficiat Fides tua: et tu ali- quando cõuersus cõfirma fratres tuos: Quapp Petrũ uicariu; suũ ostendebat: Q͞d ẽt aptius expressit, cũ dixit Tu es Petrus, & sup hãc petrã ędificabo ecclesiã meã, & portę ĩferi nõ præ- ualebunt aduersus eã: Et tibi dabo claues regni cælo℞: & q͞d- cũq; ligaueris sup terrã erit ligatũ & ĩ cælis: & q͞dcũq; solueris sup terrã, erit solutũ & ĩ cęlis. Nõ aũt dicendũ est hãc digni tatẽ uni Petro & non eius posteris esse cõcessam, cũ ecclesiam pari ordine usq; ĩ finẽ sæculi duraturã Christus ĩstituerit: Vn- de discipulis suis omniũ fideliũ uices tenentibus ait, Ecce ego uobiscũ sum oĩbus dieb9 usq; ad cõsumationẽ sęculi: Et Esaias viiii. inq̃t Sup soliũ Dauid & sup regnũ ei9 sedebit ut cõfirmet illud & corroboret ĩ iudicio & iustitia a modo & usq; ĩ sempi ternũ. Seq̃tur ergo ut ministeriũ hoc ꝑpetua successione usq; ad consumationẽ sęculi tãq̃ ipsi ecclesię ꝓutile oĩoq; necessa- rium sit confirmatũ. Cũ itaq; Petrus fuerit a Christo uicarius totiusq; ecclesiæ Pastor subrogatus, consequens est ut oẽs Pe tri successores eandẽ habeant potestatẽ. Cũq; Episcopi roma- manæ sedis locũ Petri teneant, Manifestũ est Romanã eccle- siam omniũ ecclesia℞ esse ducẽ atq; magistrã omniũq; fideliũ congregationẽ romano esse Pontifici uniendã. Qui ergo ab unitate romanæq; ecclesiæ doctrina dissentit proculdubio ꝑ deuia oberrans a Christo recedit: Sed oẽs heretici ab ea discor dant: Ergo ii a recto tramite declinant: neq; Christiani appella ri possunt: Hereticus. n. ille dicit᷑: qui sacrę paginæ ac sacrosãc tæ romanę ecclesiæ doctrinã ꝑuertẽs quã sequat᷑ sectã sibi de ligens ĩ ea obstinate ꝑseuerat. Itẽ, ut sępe dictũ est, ueris ue ra concordãt, oĩaq; uera se se mutuo cõfirmant: Sed heretici ita ĩuicem dissentiunt, ut ĩ nullo fere cõueniant: Quin ĩmo al ternis se feriunt iaculis, adeo ut nil ĩ eis solidi ĩueniat᷑. Ex hoc ergo cognoscit᷑ ꝙ a ueritate sunt alieni. Romanæ aũt ecclesiæ doctrina ĩ his, quę & ad fidem & ad bonos mores ꝑtinẽt una

est: Cũq; ĩnumerabiles fere sint catholici doctores, ĩ nullo ab ea aut dissentiunt aut dissentire uolunt. Item Christi & militantis ecclesiæ regnũ nõ modo usq; ad consumationẽ; sęculi stabilitũ est: Sed post renouationẽ orbis pariter durabit ĩ æternum: Vt euangeliũ & omnes scripturæ scõrumq; monumenta testant̃. Heretici aũt, q & ui & ĩgenio catholicos sunt acerrime psecuti, ĩ acie cõtra romanã ecclesiã stare nõ potuerunt: Sed cum suoꝝ prauitate dogmatũ sectatorũq; puicacia funditus corruerũt: Ex quo patet eoꝝ falsa uolumĩa a Deo nõ fuisse nec eoꝝ doctrinã fuisse christianã. Vita insup eoꝝ multis ĩfecta sceleribus idem potissime arguit: Quoꝝ nemo etiam ex pręcipuis heresiarchis tam ĩ uita q̃ ĩ morte ĩ honore aut ueneratione habet̃ aut habitus est: Sicut ĩnumeri contra fideles: Quoꝝ memoria ĩ benedictione pmanet ĩ ęternũ: Quoꝝ etia; cineres ossaq; a catholicis adorant̃: natalisq; ipsoꝝ dies summis cum laudibus celebrat̃. Eoꝝ deniq; libri uanis pleni manifestissimisq; erroribus nõ modo cõtra sacrã scripturã, sed contra rationem naturalem ueráq; philosophiã tendentibus reuĩcunt̃. Quia ergo satis contra eos a sacris est doctoribus disputatum, ĩiq; funditus sublati sunt, nõ oportet ĩ hoc nos amplius laborare: Illoꝝ &.n. doctrinæ puersęq; relligionis abolitio fidem facit eoꝝ prauitatis: Quoniã quæ a Deo sunt certã rectitudinem firmitatemq; habent, ac dissolui nõ possunt.

¶ Mahumetanoꝝ sectam omni ratione carere. Cap. vii.

a T Mahumetani quodãmodo inter Iudęos & hæreticos medii, postremo nobis loco conuincendi supsunt: Na; & Iudęorum circũcisionem imitant̃: Et omnium fere hereticorum errores coaceruarunt: Ideo nõ multo labore hæc contra illos pugna conficiet̃: Siqs.n. ĩter eos uersetur illorũq; mores ac relligionem diligenter consideret, legiferiq; Mahumetis pellegat Alcoranũ, quem ĩuiolabili fide tenendum putant, facile uanitatem rei deprehendet. Omnis nanq; uera relligio

aut a naturali aut a supnaturali luminie pficiscit̃: Sed eoꝝ su
perstitio penitus confusa a neutro hoꝝ lumine puenit: Quiuis
enim uel mediocriter rationis philosophięq; peritus tã ĩ specu
latiuis q̃ ĩ practicis eã relligionem facile subuerteret: Cuius au
ctor se litteraꝝ oĩo ignaꝝ fuisse ostendit: Librum.n. suũ, quẽ
Alchoranũ.i.præceptoꝝ collectionem uocat, adeo insulse ac
confuse tradidit, ut a nemine ordinem ullum in eo deprehen
di posse existimem: qđ pręcipuũ ignorantiæ est atq; secordiæ
signũ. Tot præterea ĩ eo fabulæ totq; contra bonos mores im
perata uel pmissa continentur, quę philosophi ludibria & ne
faria censerent, ut ea irridere satius sit q̃ refellere. Huiusmodi
ergo relligio ab ipso lumine naturali, cui contraria est, pueni
re nõ põt: Neq; ẽt a supnaturali pueniet: Quicqd.n.naturali
lumini aduersat̃, ipsi etiã supnaturali contrariũ est, ut postea
ostendemus. Item quę malo incohata sunt principio, bonũ
p raro uel nũq̃ exitum sortiunt̃: Sed hęc secta auctore gloria
tur Mahumete: Qui sicut certa tradit historia prorsus irratio
nabilis, sceleratus, adulter & populoꝝ prędator fuit: Cumq;
epilentico, ut fertur, morbo sępe correptus collaberet̃, ĩterro
gatus cur id ei contingeret, se angeli colloquio tunc frui refe
rebat. Vi aũt & gladio nõ rationibus ĩstructus, pollicitationi
bus primũ malaq; arte homines rudes ac impuros sibi asciuit:
Quibus paulatim alios in suã lasciuiã fabulosamq; sectam pel
lexit: Armisq; puagante licentia ĩbellem multitudinẽ subegit.
Cũ ergo origo pessima fuerit, Neq; a Deo cępisse, neq; bono
potest fine concludi. In Alchorano item Mahumetes euã
gelium uetusq; testamentũ ubiq; pbans atq; confirmãs Chri
stum cõmendat: Quẽ de Virgine natũ pphetãq; uerissimũ cõ
fitetur. Quid ergo ĩsipientius dici põt, q̃ eadẽ affirmare & ne
gare: Nec eam, quã pbat, doctrinã sed contrariam seq. Illud
aũt ridiculum est, qđ ĩ erroris sui excusationem affert dicens
euangeliũ a nobis esse cum ueteri testamento deprauatũ: Qđ
tam facile ac aperte refellitur, q̃ leuiter temereq; platum est.
Pro certo.n. constat utriusq; testamẽti cõdices hebraicis, grę

cis latinisq; litteris iuxta harum nationum idiomata antiquis monumētis asseruari: & per uniuersū orbē ex iis cōplura uolumina eodē exēplo uariis tēporibus fideliter esse trāscripta: uetustissimisq; nouissima cōformari. Quomō ergo ī tot exemplaribus apud diuersas mūdi nationes uariis linguis, dissimilibusq; hominū studiis & īgeniis potuit hæc simul locū habere deprauatio? Immo ex huiusmodi scripturarum cōsēsu illius fabulę ac mēdacia, quibus īepte, proterq; utrūq; testamentū uitiauit, plane deprehendunt̄. Vera īsup relligio ad bene beateq; uiuendū & ad cordis puritatē ueritatisq; contemplationē est ordinata: Eiusmodi aūt secta terrena tm̄ sapiens nulla ueræ beatitudinis mentione habita, bestialē quādā uoluptatē uentri cōsentaneā post præsentē uitā pollicet̄. Neq; uero eū parabolice locutū existimās ī aliū sensū illius uerba accipienda putet, asseueratio totius sermonis ostendit: In quo liberū sibi mētiri putās, nihil ī figuris a se traditū īter tot deliramenta unq̄ dixit. Huius ergo uanitas relligiōis per se declarat̄. Nil præterea diuinū aut mirabile ī hac secta, propter qd̄ a Deo existimāda sit, apparet: Nullis enim, queadmodū christiana relligio, fulcit̄ miraculis: Qd̄ ipse Mahumetes attestat̄: Qui ait Christo miraculorum uirtutem, quibus potissime mundū cōuerteret, sibi uero gladii potestatem esse cōcessam: Et ad hoc missum ut per uim ad fidem suam populos cōpellat: proinde ac per tyrānidē uoluptatesq; fiat acceptabile Deo sacrificiū. Qd̄ aūt maximū īter eos habet̄, est ubi pronuntiatur, Nō est Deus, nisi Deus, & Mahumetes nūtius eius: Et sæpe repetit Alchoranus, Deus est magnus & potens, & notissima quædā de Deo multis postea deturpata fabulis: Quas nec pueri nostri dignarent̄. Nemo īsup īter eos magnarum diuīarūq; rerum auctor uel Propheta aliqn̄ uisus est: Sed fatuos stultosq; quosdā per furorē ac īsaniā se ipsos ferientes, ac debacchantes tanq̄ Sanctos uenerāt̄: Apud quos nulla oīo diuinorum peritia ē. Quam stulte ēt Mahumetes ī Alchorano sibi met cōtradicat, uel ex eo apparet, ubi se nescire fatet̄ utrum ipse & sui ī uia sint salutis nec ne: Neminēq; īter mortales haberi: qui Alchoranum

ĩtelligat. Nõ ne is auctor de sua deq3 alio℞ salute ĩcert9 ac mã data pplexa ĩscrutabiliaq3 ꝓponens potius lapidibus obruendus q̃ imitandus fuit: Cũ itaq3 nullis rationibus, nullis miraculis nullaq3 uitę sanctimonia huiusmodi dogma fundatũ sit, Sequit᷑ ut omni ex ꝑte sit sugillãdũ. Qđ si disputandi cũ eis daretur loc9, facillime uanitatis huius error detegeret᷑: Sed ĩscitię ac prauitatis suæ cõscius Mahumetes callide mãdauit nõ nisi gladio relligionẽ suã tuendã esse: Vt qđ ratione & honestate defendi nõ poterat, ferino ĩpetu decerneret᷑. Sed forte obiiciat aliqs, Cur fide Christi iã ĩ toto orbe terra℞ ꝓpagata pass9 est Deus ope Mahumetis ĩnumeros populos ab ĩperio ipsius Christi subduci & ad alias leges cõpelli: nec ultricẽ manũ tãto tp̃re in eos extendit: Sed potius illo℞ ĩperiũ ĩ hũc usq3 diẽ augeri ꝑmisit: Si ergo Christus est Deus, illiq3 Mahumetes aduersus, cur se a Mahumete suꝑari ꝑassus est: Vera igit᷑ (ĩquiũt Saraceni) fides nostra est: uestra aũt falsa: Hoc.n. potissimu3 argumento aduersus christianos se defendũt: Quo ẽt multi e nostris ita obuoluũt᷑, ut qd respondeãt ꝓrsus ignorent. At nos primo respõdemus ex hoc supiora argumẽta nostra, qb9 Christũ Deũ & relligionẽ christianã uerã esse ꝓbauimus, non ĩfirmari: Nã si uita sanctior ea, quã docuit Christus, inueniri nõ põt: Atq3 si nemo alius a sæculo tot mirabiliũ & diuinoru3 patrator opu3 cõparuit, qs dubitet hunc cælitus Deũ & homine3 pro salute humani generis aduenisse: quẽ talia ac tãta oracula, signa, gesta successusq3 testãt᷑: Qđ siqua ĩ terris relligio uera est, Nulla præter christianã alia dari põt: Quæ profecto Mahumetis legi penitus cessisset, Si meliora pręcepta ab eo ĩtroducta, aut maiora oꝑa fuissent exhibita. Cũ aũt in eius lege uniuersoq3 populo nil magnificu3, nil pręclarũ, nil singulare editũ sit: Sed enormia & subsãnanda multa cõspiciant᷑, nunqd pręferendus est Christo: eo ꝙ multos a catholica fide seduxerit, plures debellauerit, & ĩ malo ĩualuerit: Cur nõ pari argumento humani generis subuersor Diabolus Christo melior dici põt: q plures multo q̃ Mahumetes a ueritate detorquet: Cur

iustis sanctisq3 uiris ĩpii & bonorꝝ corruptores, q plures q̃ iusti ad se trahunt, nõ pponunt᷑? Oh admirabile argumẽtũ Mahumetem Christo prẹponi qa rudes & eneruatos populos ipsius fraudib9 & pollicitationib9, minis ĩsup & gladio a Fide Christi sanctissima subductos ad uoluptatẽ pditosq3 mores ĩduxerit. Sane opæpretiũ ẽ ĩ malitia gloriari. Haud talia nostra sũt argumenta: Nõ his relligio nostra nitit᷑ fundamẽtis. Quid uero mirũ est si pauciores Christũ sequant᷑ iubentẽ benefacere, & mala pati, & pp ĩuisibilia oĩbus mũdi blanditiis abstinere: Duraq3 oĩa acerbaq3 potius eligere q̃ modestiã, Cõtinentiã Iustitiã, Pietatẽ fidẽq3 maculare? Qđ si illorꝝ ualida eẽt ratio, oĩs philosophia cõfundi posset, Dũ bonũ malũ, uerꝝ falsũ3, ac lucem deniq3 ipsam tenebras existimare appellareq3 liceret: Pauci.n. philosophorꝝ ueritatẽ uerũq3 bonũ sequunt᷑: Ideoq3 rari ĩter eos uiri ĩtegri extiterunt. Si ergo uitã ex numero cõmendemus, certe bonũ qđ a ppaucis obseruari cõsueuit, malũ poti9, multorꝝ aũt errorẽ bonũ esse dicemus. Qđ cũ absurdũ sit, cõstat ab ipso Mahumete nõ ideo Christũ esse supatũ, ꝙ diuina iustitia pmittente multos lasciuienti licẽtia armisq3 subegerit: Queẽadmodũ ẽt Diabolo ac prauis hominibus assidue ĩcautos & ĩertes simplicesq3 & ĩnocentes circũuenire & opprimere pmissum est. Nã si Christus cũ adhuc eius nomẽ ignotũ esset & nouitate ignominiosæ mortis ĩaudita oĩbus fugiẽdus & nihili pendendus uideret᷑, cõtra uniuersum mundũ pualuit, Quid modo si uellet post eius ubiq3 gloriã celebratã receptãq3 efficere possit? Nõ ne facilius nunc q̃ ab initio Christiani nominis palma consurgeret? Sed hæc oĩa ipso sciente ac pmittente, queẽadmodũ ẽt ab ipso pnuntiata sunt, ĩ ultionẽ scelerum euenerunt: Scriptũ est.n. Multi sunt uocati: pauci uero electi: Ecclesiaq3 sẹpenumero aucta & diminuta ẽ: Liberꝝ.n. ad uirtutes & ad uitia nobis Deus dedit arbitriũ: Nec ab ipso Deo ĩ alterutrã pte3 cogunt᷑ hoĩes: Neq3.n. stãte natura cogi possunt. Alioquin neq3 merito neq3 demerito locus esset, Si libertas cessaret. Deus ãt prẹmiis tãtum hoĩes attrahẽs & pœnis a malo deterrẽs nõ semel cõcessẹ naturẹ uiolator, sed cõseruator existit.

Delinquētibus itaq3 uarias pœnas cōminat9 primā statuit, nisi cito resipiscerēt, mētis excæcationē: Vñ ī psona Christi & iustoꝝ omniū cōtra īpios loqt̄ Dauid, Obscurent̄ oculi eoꝝ ne uideāt, & dorsū eoꝝ sep īcurua. Et ad Esaiā ait Dñs, Vade ex cæca cor populi huius & aures ei9 aggraua, & oculos ei9 claude: neqñ uideat oculis suis & auribus suis audiat & corde suo ītelligat: & cōuertat̄, & sanē eū. Sic & īcredulis Iudæis, q credere primi debuerāt, cordis obstīatio ī euāgelio sæpius & euersio hierusalē eorūq3 captiuitas usq3 ī finē mūdi duratura p̄nuntiata est. Itē multos a fide catholica defecturos paucosq3 saluandos legimus: Vbi ī ipso euāgelio de nouissimis dieb9 loqtur Dñs: Quia.n.abundabit iniqtas, refrigescet (inqt) charitas multoꝝ: Et alibi, Cū uenerit filius hominis, putas īueniet fidē ī terra? Et Apostolus eius Paulus ad Timotheū scribit, Spūs manifeste dicit, q a ī nouissimis tēporibus discedēt qdā a Fide, Attendētes spiritib9 erroris & doctrinis dęmonioꝝ ī hypocrisi loquentiū mendaciū. Deniq3 si euangelicā doctrinā reuoluamus hæc oīa a Christo p̄nuntiata & ipso pmittēte subsequuta esse cōperiemus. Maleuiuētes.n.suo priuat lumīe ac ī cęcitate relinqt. Queādmodū ergo Iudęos pp ipsoꝝ supbiā ptinaciāq3 ita & Mahumetanos aliosq3 a fide cōtumaces pp scelera puniuit: Nulla.n.pœna grauior īfligi pōt q̄ ueri luminis rectæq3 uitę priuatio, Propter quā certa dānatiōis ęternę uia ī pręcipitiū ducit. Nā ꝓut supius declarauimus extra Fidē Christi nulla rectitudo nullaq3 salus sed error ac pditio est. At forte dices, Cur pro patrib9 filii pœnas luunt? Si.n.prisci Iudæi ac Mahumetani peccauerūt, cur ī filios & nepotes eorūq3 posteros huiusmodi pœna deuoluta est? Respōdemus itaq3 eā esse christianę fidei ubiq3 terraꝝ manifestationē miraculorūq3 famā, Vt nemo se excusare possit qn ei ueritatis īquirēdæ cognoscēdęq3 facultas oblata sit: Quā si neglexerit, ipsi īputet̄: Neq3.n.ī parentū reatū ueniret, nisi idē crimē ultio sequeret̄: Aut si iuxta rationē naturalē uitā saltē cōponeret, Ab ipso Deo, q ī necessariis nemini deest, sed semp ē psto, ꝓculdubio illustraret̄: Id qđ iā satis supra ostendimus. Quāq̄ occulta īsup Dei iudicia plurima sunt: Quę ab hominib9 īuestigari nō possūt: Prop

terea ait Apostol9, Cōclusit Deus oīa ī īcredulitate ut omniū misereat᷑: Moxq3 īscrutabilē & ꝓfundissimā diuinæ maiestatis abyssū expauescens exclamat, O altitudo diuitiaꝝ, sapiētię & sciētiæ Dei, q̄ īcōprehēsibilia sunt iudicia eius, & īuestigabiles uię eis. Quis.n.cognouit sensū dn̄i, aut qs cōsiliari9 eius fuit? Aut qs prior dedit illi & retribueret᷑ ei? qm̄ ex ipso & ꝑ ip̄3 & ī ipso sūt oīa: ipsi honor & gloria ī sęcula sęculoꝝ amen. Illđ tn̄ sciendū est ꝙ sicut dn̄s noster Iesus Christus futura hęc mala p̄nuntiauit, Ita ecclesiā quoq3 suā ī stabili petra fūdatā nūq̄ defuturā attestatus est dicēs, Ecce ego uobiscū sum oībus diebus usq3 ad cōsumationē sęculi. Sicut ergo q̄ is p̄nuntiauit ad hūc usq3 diē oīa euenerūt, Inter q̄ multoꝝ a fide cernit᷑ defectio: Ita credim9 ecclesiā īęternū ꝑmāsurā: Tā solida.n.hēt fundamēta, Vt putare nefas sit ea posse subuerti: Quin īmo ubi ultrix ira Dei ī pessimos christianos cæterosq3 īfideles cōpleta fuerit ecclesiā illū suā renouaturū atq3 uniuersū terraꝝ orbē ad se cōuersurū esse cōfidim9: ut fiat unū ouile & un9 pastor: Qđ nō ꝓcul abhīc oīo fore spam9. Atq3 ita ꝑuarias tꝑoꝝ uices nūc ꝓspere, nūc aduerse nauigās Petri nauicula ꝑseuerabit, Donec ueniat Dies Dn̄i magnus: In quo manifesta erūt abscōdita tenebraꝝ, iustissimaq3 Dei iudicia tū demū cognoscent᷑. Nūc āt quo ad ꝑuersitatē Mahumetis ꝑtinet satis dictū est: Postq̄ neq3 diuinis neq3 humanis rationibus se tueri pōt: Sed sola ui atq3 irrationabili īpetu fert᷑: Cūq3 nullū uiolentū possit eē ꝑpetuū, q̄to magis aucta est, tanto maiore corruet lapsu: Cuius sane ruina seductis ab eo populis cōpta ueritate fiet ī salutem.

¶ Christianā relligionē oīo uerā & stabilē esse. Cap.viii.

S V ꝑioribus itaq3 sectis & erroribus cōfutatis, Cū oīs relligio uľ a naturali uľ a supnaturali lumīe uľ ab utroq3 ꝓficiscat᷑, Siquę alię uel relligiōes uel supstitiones īuentę fuerīt ad illas, quas enumerauim9, redigent᷑. Relligiones.n.solo lumine naturali cōtētæ aut a ueris principiis hūanæ rationis ꝓueniunt: & hæc est Philosophoꝝ traditio, quā ad salutē nō sufficere ꝓbauimus: Aut a falsis principiis originē hn̄t: Et hę dupliciᵃ cōstāt differentia: Quia uel a falsis tantūmō reꝝ naturalium principiis pendent, Cuiusmodi est Astrologoꝝ supstitio quā-

da3 ostentātiū diuinādi pitiā / quā pariter reprobauim9: Vel a falsis habent̃ principiis Demonū arte īuentis: Veluti est Idola tria supius a nobis dānata. Si āt a lumine supnaturali relligio sit accepta / Nulla alia / quæ lumen naturale trāscēdat / præter ueteris & noui testamenti legē īuenit̃. Aut ergo solū uetus testamentū pbat̃ / Idq3 Iudęi faciunt Deū uer̃ se colere affirmantes: Aut nouū puertit̃ & deprauat̃ / qđ ab hereticis: aut utrūq3 cōfundit̃ / qđ ab ipsis fit Mahumetanis. Qui autē utrūq3 testamentū cū naturali lumine fideliter tenent / christiani sunt naturalē scientiā supnaturalēq3 āplectētes / ac præ oīb9 recte sentientes. Cū itaq3 oēs mūdi relligiōes sectæq3 hactenus īuentæ / uł eæ ipsæ sint / quas recēsuimus / uel īter eas annumerandæ: Nullaq3 alia rationibus ac miraculis christianæ relligioni conferri possit / quę tāto cęteras oēs excedit / q̃to est cęlū terra sublimius / q̃tū ue lux a tenebris differt / Manifestū est solā christianā Relligionē uerā ipsāq3 unicū salutis portū tutissimū eē.

At siqs arbitret̃ relligionē adhuc meliorē forte supuēturā / futurūq3 aliqñ existimet ut ea supueniēte christianæ fidei deroget̃ / Neqd relinquat̃ ītactū omnē cauillatione3 auferemus. Primo itaq3 dicimus cū ī præsenti nulla melior relligio q̃ christiana īueniat̃ / huic esse penitus īhęrēdū: Vt q̃tū cōcedit̃ Deo recte seruiamus. Sin āt meliorē Deus īspirauerit / tunc illā seq oportebit: Sed hoc nō dū apparuit: Idq3 esse euēturū omni ratione coniecturaq3 caret. Si. n. ut supius efficaciter pbatū est / nullus melior humanę uite finis / nec certius mediū aut perfectior uita his / quę christiana relligio ponit / īueniri aut excogitari possunt / Quid amplius licet optare? Cum etiam illius exterior cultus sit admirabilis / & ad inducendum homīes ad suū finem optimus: Tot insuper rationibus / oraculis / signis atq3 miraculis fundata stabilitaq3 sit / ut nil maius in mundo fieri possit. Sed esto meliorem in posterum dari posse relligionē: Non tñ christianā pfessionē ea dānare aut abolere posset. Cū enim christiana fides (ut ī secūdo huius opis libro oñdimus) supnaturali p̄cipue lumine ducat̃ / Non pōt esse nisi a Deo: Ex quo tot bona totq3 mirabilia mūdo affluxerūt: Quę solus ipse

Deus nõ alius facere ualuit: His pariter naturale rõnis lumen ab ipso Deo ĩstitutũ cõsentaneũ accedit. Si ergo noua relligio melior ac pfectior q̃ christiana siue naturali siue supnaturali lumine ĩduceret, Nõ posset illi esse cõtraria: Quæ.n. ratiõe naturali nobis ĩsita sunt, uerissima esse oportet, ita ut aliter cogitare nequeamus. Quæ uero fide tenemus, tã euidẽtẽ cõfirmatiõnẽ ostendũt, ut uel minimũ dubitare sit nefas. Quia ergo ue℞ uero cõsonat, certũ est ꝙ a quocũq3 lumine talis relligio ꝓcederet christianę relligioni repugnare nõ posset: Q̃m ambę essent a Deo, a quo utrũq3 lumen ꝓcedit: q sibi nũq̃ cõtradicit nec modo uera mõ cõtraria docet: Auctori.n. ueritatis falsitatem aut fallaciã ĩputare ĩpiũ blassemũq3 est. Cõtrariis itẽ rationibus ita ĩplicat intellectus, ut ĩ ueri rationẽ ꝓcedere neq̃at: Sed si cõtrarię cognitiones nobis a Deo ĩmitterent, ex hoc ĩtellectus noster ĩ cognoscenda ueritate ĩpediret: Q̃d ab ipso Deo esse nõ põt. Si ergo relligio nostra a lumĩe supernaturali ꝓcedens oĩa ẽt approbat, quę a naturalis lumĩe rationis ꝓueniunt, Necesse est quãlibet relligionẽ uerã, si qua uentura eẽt, qcqd christiana tenet relligio esse ꝓculdubio approbaturam.

¶ Totius operis epilogus. Cap. viiii.

VT Autem breui epilogo quę supioribus libris dicta sunt pstringentes collectę oculis ratiões facilius offerãt, Dicimus christianos ad credenda obseruandaq3 Christi & eius ecclesię mysteria ac pręcepta nõ leuiter, sed sapientissime moueri. Primũ siqdem sapientis est orbis huius magnitudine, ordine, pulchritudine pennitateq3 diligenter consideratis Deum tãto opi pesse, hoc est primũ motorẽ, seu primã causã, seu primũ ens omniũ nobilissimũ cõfiteri. Nihil.n. mouet se ipm: Et ĩ mouentibus seu ꝓducẽtibus nõ est ꝓcessus infinitus. Cũ uero spiritus corpore nobilior sit, & actus potẽtia: Necesseq3 sit actum simpliciter esse potẽtia ipsa priorẽ, Quis Deũ nõ esse corpus nec corporis formã, neq3 ex ptibus cõpositũ, nisi q penit9

desipiat, negare põt: Q. si Deus actus est purus, quis dubitet ipsum esse pfectũ & sũmũ bonũ ĩfinitæq; potẽtiæ, quę ĩ oĩbus operat', Imutabilẽ quoq; & æternũ atq; unũ: Nisi oĩs ꝓrsus philosophiæ sit exps. Et cũ uideam9 ĩ rebus nobilioribus, ut ĩ ipsis aĩatis, ꝙ q̃to magis a materia eaꝝ formę eleuant', tanto magis cognitionis pticipes sunt: Nemini ambigendũ est, cum Deus sit actus purus, qn ẽt sit ĩtelligens: Immo ipse ĩtellectus ac sapientia ĩfinita. Cũ aũt nullus sine uolũtate sit intellectus, nullaq; nõ libera uolũtas, manifeste patet Deo uolũtatẽ ĩesse: & q̃ agit, nõ necessitate naturę sed ꝓpria agere libertate. Qua pp cũ ĩ oĩbus p suũ ĩtellectũ & uolũtatẽ tanq̃ prima causa opetur, ẽt cõfiteri oportet ipsum habere omniũ p̃sertim reꝝ humanaꝝ ꝓuidẽtiã: Cũ homo sit omniũ creaturaꝝ corporeaꝝ nobilissimus, & pp ipsũ facta sint oĩa naturalia. Dei itaq; est hominẽ ad finẽ suũ dirigere. Homo aũt ꝓut est rationalis nõ põt ad aliũ finẽ præter q̃ ad diuinoꝝ cõtẽplationẽ ordinari: cũ finis intellectus sit ueritas & uolũtatis obiectũ sit bonũ uniuersale: Qđ ĩ rebus creatis ĩueniri nõ põt. At quoniã præsens uita calamitatibus plena existit: nostraq; cognitio, dũ hac mole carnis tegimur, pexigua resultat, beatitudinẽ ĩ ea ponere ualde irrationabile est. Ideo aliã uitã cõcedere necessitas cogit: Animãq; nostrã esse ĩmortalẽ atq; ipsius corporis formã: Alioqn nõ appareret quomodo & p qđ homo esset homo. Proĩde seqt' ipsam aliquo mõ subsistẽtẽ & separabilẽ esse: Qui.n.ita sentiũt uiam ueritatis tenẽtes, oẽs laqueos nodosq;, qbus ii q abhac sententia discrepãt ĩplicant', facillime euadũt. Si igit' reꝝ naturaliũ ordinẽ subtiliter ĩuestigem9, quid doctrinæ christianę talia asserẽti irrationabile ĩpingi põt: Nõ ne hęc oĩa ratiõi cõsona a sapiẽtissimis uiris ĩsolubilib9 argumẽtis approbata sũt. Propo nam9 ẽt nobis descriptũ supi9 Triũphũ ĩcõpabilia Christi opa cõsiderãtes: Nilq; ĩ doctrĩa christiana a rõne alienũ ĩueniem9. Quis.n.negare põt aliquã ĩ mũdo uerã esse relligionẽ: cũ oẽs hoĩes ad colendũ Deũ stimulante natura ĩclinent', Cultusq; ipse diuinus mediũ pueniẽdi ad beatitudinẽ existat. Nihil siq-

Religio necessaria [illegible]

dem ab ipso Deo ad aliquē finē sine exhibitione medii ad illū tēdentis ordinat᷑: Alioquin ad huiusmodi finē id frustra īstitueretur: Qđ Deo minīe cōuenit. Quid uero aliud q̄ bene uiuere uerus Dei cultus exposcit? Deū.n. colere est ipsum uenerari & ut Deū agnoscere. Is aūt meli9 uenerari nō pōt, q̄ ī sui effectus pfectione: Qui ī bona hominis uita cōsistit. Cum aūt nulla melior uita q̄ christiana īueniri aut excogitari queat, patet ipsius cultū esse optimū: cuius fine ac medio ad ipsum finē perueniēdi nullus rationabilior & pfectior finis aut certius mediū dari pōt. Certū ē ergo relligionē christianā uerā & a Deo esse: Qua ad uerā beatitudinē recto tramite hoīes pducūt᷑. Nisi.n. hęc ad beatitudinē pducat, q̄nā alia id pstare poterit? Nō ergo leuiter sed sapiētissime pfessio uitaq3 christiana suscipit᷑ & obseruat᷑. Qđ si tibi prima frōte absonū uideat᷑ credere Crucifixū Deū Dei filiū & hominē esse, cogita quæso tantā uitę rectitudinē a tā īmenso errore generari nō posse. Expientia siqdē docet uitā christianā, q̄ purgatissima est, a fide Crucifixi puenire, nutriri, augeri ac pfici. Aīaduerte itē sacras ueteris nouiq3 testamēti scripturas, ī qb9 tota cōsistit fides, nō nisi a Deo esse posse: ex qbus tot ante annos futura pnūtiata sunt totq3 scīssimę uitæ christianæ fructus emanarūt: ac īnumeri sapientes ad ueritatis huius lumē cōuersi sunt. Præterea si Fides Christi falsa esset, id pfecto uiris psertī3 purgatissimis ī oratione diuinorūq3 cōtēplatione a Deo sup oīa ueritatis lumen obsecrātibus tandē apiret᷑: Sed cū re ipsa cōptum sit huiuscemōi uiros magis ac magis ī hac pfessione cōfirmari, Nequaq̄ pōt cu3 falsitate diuinissimus effectus cōuenire, neq3 subīde Christi fides falsa esse: Qđ ēt ab exteriori cultu pbat᷑: Cui q̄to deuote magis & humilius hoīes subiiciunt᷑, tāto sanctiores euadūt: Contra uero q eum cōtemnunt uel irreuerenter obeunt, deteriores efficiunt᷑. Pręterea si uana hęc fides esset, quo pacto immobilis animi tranquillitas & intrepida libertas solidumq3 gaudium Christianis insitum esset? Vt innumeri utriusq3 sexus summas tribulationes pressurasq3 perferētes in præcipuis

Deū colere

uita xpiana

Rectitudo uitę nō est ab errore

delitiis cõstituti uideant᷑: Nempe si eiusmodi errore ducerẽt᷑, nec bonæ uitę illis icrementũ, nec supra humanas uires constans i aduersis lætitia pro Christi nomine redundaret. Quin imo hanc animi sinceritatẽ iucũditatẽq3 adeo refulgere i ipso corpore cernim9, ut apud oẽs quadã frontis uenustate toti9q3 oris maiestate uenerabiles fiãt, ex eorumq3 conspectu plurimi tãq̃ radiis diuinitus afflati i melius uitã cõmutẽt. Quę cũ quotidie i ecclesia Dei cõspiciãt᷑, Quis fidẽ tam sanctã tam admirabilem, tam efficacẽ nisi oĩo mente captus irridere, imo nõ approbare atq3 admirari queat: Si uero Christũ de supis inferisq3 triũphantẽ cõsiderauerimus, nullus dubitationi superit locus, q̃n ipse uerus sit Deus: Qui reluctantẽ uniuersũ orbẽ, Diis. s. omniũ nationũ, nec nõ ipatoribus, tyrannis, philosophis, hereticis efferisq3 gentibus contra eũ pugnantibus, nõ ui nec armis, nec terrenaꝝ reꝝ pollicitationib9, nõ facundo ac resonãti eloqo, sed sobrio castoq3 paucoꝝ paupum & humiliũ sermone exẽploq3 subegit suisq3 legibus imutauit: Et q̃cũq3 cogitauerat, quæ uel ipossibilia oĩo uidebant᷑, effecit: Mirabili quoq3 sapientia sua facillime icredibiliq3 celeritate totũ iacẽtẽ i tenebris terraꝝ orbẽ penitus illustrauit ab erroribusq3 purgauit. Immẽsa dehinc bonitate sua ita ad sui amorẽ hominũ corda illexit ut inumerabiles omniũ gentiũ populi utriusq3 sexus & cuiuscũq3 cõditionis ꝓfessionisq3 homies ẽt sapiẽtissimi mũdana oĩa pro eius amore atq3 cõfessione floccipenderit: Ludibria isup, minas, uerbera, tormẽta extremaq3 supplicia gratãter adierint. Quis rogo hominũ aut Deoꝝ eiusmodi potẽtię sapiẽtiæ ac bonitatis unq̃ apparuit: Si ergo hic De9 nõ est, qs iq̃ ali9 eẽ põt: Nunqd scelestissimus & supbissim9 homo, qualẽ si Deus uere nõ eẽt Christũ dicere oporteret, talia iplere potuisset: Nõ ne si absq3 miraculis ea fecisset, hoc ipsũ absq3 ullo obtinuisse miraculo miraculoꝝ eẽt maximũ: Quid uero a rõne alienũ Christ9 edocuit: Si icõprehensibilis Trinitatis archanũ reuelauit, ei9 uestigiũ & imaginẽ i creaturis cernim9: Nec iõ cõtra philosophiã aliqd astruimus. Si mũdi creationẽ ꝓhibuit, cõ

tra ratione͂ no͂ militat: cu͂ oi͂a a prima efficiente causa facta esse congruu͂ sit. Si ai͂arum sci͂ficatione͂ co͂sideres, Ratio pariter dictat, ut homo ad supnaturale͂ beatitudine͂, ad qua͂ ordinat᷑, p supnaturale donu͂ ipsum sci͂ficans tra͂sferat᷑. Quo au͂t ad beatitudine͂ & gloria͂ ai͂arum, co͂sentaneum est, ut ad id ad qd͂ ordinatę sunt pueniant. Si resurrectione͂ corpoꝝ attendas, non frustra expetit᷑: qa ai͂a separata (ut forma ꝓpria͂ materia͂) suum appetit corpus: cum quo ꝓut bene uel male egerit ęquu͂ est ut co͂mune͂ retributione͂ recipiat. Si totius mundi glorificatio expectat᷑, Quid i͂de i͂conueniens dicimus? Qua͂q͂.n. beati post resurrectionis gloria͂ corpoꝝ ministerio nec pp corpus nec pp i͂tellectum i͂digebu͂t, eo ꝙ i͂corruptibile tunc corpus i͂duerint, nec p sensum cognitione͂ accipient, cum omnes Dei essentiaꝫ uisuri sint: tamen qa corporeus oculus ad essentię diuinę uisionem no͂ pueniet: co͂uenientissimu͂ erit etia͂ corpora cælestia & eleme͂ta glorificari: ut ipsi oculo glorificato co͂gruu͂ & delectabile obiectu͂ prębeat᷑. Si Deu͂ homine͂ factu͂ asserimꝰ, qd decentius magis ue piu͂ ab optimo parente & opifice omniu͂ co͂cedi potuit q͂ ut sedentes i͂ tenebris & i͂ umbra mortis p se met Deꝰ ipse illuminaret, et de fine pfectaqꝫ uita eos certiores faciens pro illoꝝ peccatis pariter satisfaceret? Quibꝰ diluendis nemo alius sufficere poterat. Idcirco q ad delenda peccata uenerat, etia͂ sine peccati labe de uirgi͂e nasci debuit & i͂ cruce mori: ut exemplu͂ nobis exhiberet pro iustitia nullu͂ genus mortis esse fugie͂du͂. Ipsuꝫ deniqꝫ resurgere & i͂ cęlu͂ ad Patris dextera͂ asce͂dere dignu͂ fuit: Vt oi͂bꝰ resurrectio͂is ęternęqꝫ uitę spes certior pręberet᷑. Et q pro oi͂bus factus reus iudiciu͂ ultro subiit, par est ut omnium Iudex supremus existat. Quid i͂sup circa moralia aut iudicialia a christiana relligione irrationale traditur? Cum nulla uita melior nullu͂qꝫ pfectius regimen q͂ christianæ institutio͂is i͂ueniat᷑: Quicqd.n. boni sup his a philosophis doctissimisqꝫ uiris tractatum est, illa suscipit: nihilqꝫ ueri reiiciens perfectiora multa abundantius cumulauit. In cerimonialibus quoqꝫ nil i͂possibile nil co͂tra ratione͂ admittit᷑: Sed magna͂ i͂de sanctitate͂ diuinoru͂qꝫ delectatione͂ homo acqrit. Quid simi

le quæso aliæ relligiones afferunt? An philosophi ĩ eius cõpa-
ratione uenire possunt? Qui nec de fine humanæ uitæ nec de
ipso medio qcq̃ certi diffinientes, errores plurimos dissemina
runt. Astrorũ uero cultoribus fabulis ac uanis supstitionib9 oc
cupatis nulli pnitiosi9 stultiusq3 delirãt. Idolatrę nihil ueri aut
honesti hñt. Cõtra Iudæos signa, pmissa & oracula pphetarũ,
sacerdotia, sacrificia oĩaq3 illius gẽtis monumẽta, euẽtus de-
niq3 ipsi, ac mille iã & quadrĩgẽtorũ qnquaginta pluriũq3 ãno
rum captiuitas extirpatioq3 ac dissipatio uastatioq3 reclamant.
Hereticos euangeliũ, & ĩter eos dissensio, ac demũ pfligatio
satis coarguit & iã funditus extixit. Cõtra Mahumetanos oĩs
philosophiã, oĩs recta ĩstitutio ĩuehit: In qbus nil solidũ aut fi
de dignũ repit. At doctrinã Christianã tot stabilitã uitę sãctis-
simę fundamẽtis totq3 bonorũ in mũdo opum effectricẽ, quę
tanto tpre cõtraq3 tot acerrimos ĩpugnatores sua sãctitate præ
ualuit, nulla obiectio naturali ul' supnaturali lumĩe eruta ĩfrin
gere uel dãnare põt. Quis ergo recte sentiẽs fidẽ hãc Chri-
sti saluberrimã nõ imitãdã & ãplectẽdã oĩo pponat? Desistite
igit' scioli ac temerarii, q nõ aliter q̃ cõtra fide3 blasphemãdo
sapiẽtes uideri posse putatis: Desinite tãdẽ cõtra eã garrire, & ĩ
pnitiẽ uestrã pfanis sacra latratibus temerare. Sed cũ tãta tem
porũ rerũq3 cõnexione sacris uaticiniis, manifestis signis, certo
successu, saluberrima doctrina, ĩcõparabili uitę scimonia, prę
clarissimorũ uirorũ approbatiõib9 & exẽplis, miraculorũq3 fre
quẽtia ac celebritate, postremoq3 ĩnumerabiliũ Martyrũ san
guine ab exordio ĩ succedẽtia usq3 tẽpora fundata, extructa ro
borataq3 sit, Cõcedite hãc unã uerissimã esse, Aliã hinc celeri
ter uitã sine ullo dubio expectãtes: In qua tremẽdi Iudicis sen
tẽtia subeũda est: Qui oues qdẽ .i. bonos a dextris, hędos ãt .s.
malos a sinistris statuet: Hiq3 ibũt ĩ suppliciũ ęternũ: Illi uero
ĩ uitã æternã: Vbi ĩ Trinitate unũ Deũ ĩeffabilẽ ĩmẽsũq3 uide-
bunt: Eoq3 ppetuo pfruent' p gratiã ĩuictissimi triũphãtisq3 re
dẽptoris nostri Dñi Iesu Christi: Cui est honor, uirt9, potestas
& imperium per infinita sæcula sæculorum Amen.

.LAVS DEO.

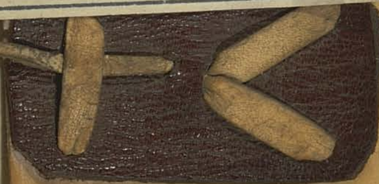

TMK

WYSTAWA OPRAWY
KSIĄŻKI ~ KRAKÓW
CZERWIEC/ LIPIEC 1925

WŁAŚCICIEL *Biblyoteka Jagellońska*
NR. KATALOGU WYSTAWY *13.*

Triumphus crucis de veri
fidei fris hyeronimi de ferraria

Triumphus Crucis

